

КОВИЛА ДНІПРОВСЬКА

Stipa borysthena Klokov ex Prokudin
(*S. joannis* Čelak. subsp. *sabulosa* (Pacz),
Lavrenko, *S. pennata* L. subsp. *sabulosa* (Pacz)
Tzvelev, *S. sabulosa* (Pacz.) Sljuss.)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae
(Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний на пн. межі поширення вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Центральна та сх. Європа, Передкавказзя, Пд. Сибір, пн. Середньої Азії. В Україні — Пд. Полісся, борова тераса Дніпра, Сх. Лісостеп, річкові та приморські піски степової частини країни. Адм. регіони: Кв, См, Чк, Дн, Хр, Дц, Лг, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції трапляються спорадично, займають невелику площу, що пов'язано з екологічними особливостями виду. За сприятливих умов, особливо відсутності значного випасу, сягає рівня домінанта.

Причини зміни чисельності
Антропогенні: перевипас, розробка піщаних кар'єрів, заліснення території. Природні: вузька еколого-ценотична амплітуда, низька конкурентна здатність. За умови заповідного режиму, після пасовищної демутації, відновлюються відносно добре, але на подальших стадіях сукцесії зникає.

Умови місцезростання
Сухі бідні псаммофітно-степові ценози борових піщаних терас та приморських пісків. У Степовій зоні зустрічається також на супіщаних ґрунтах по схилах балок. Типові угруповання кл. *Festucetea vaginatae*, серед розріджених соснових лісів

(кл. *Pulsatello-Pineteta*) до фази змикання їх крон. Ксерофіт, псамофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Щільнодернинний злак до 1,1 м заввишки. Стебла голі або слабко шорсткуваті під вузлами. Стеблові листки 4–16 см завдовжки та до 1,2–3 мм завширшки, піхви зовні гостро-шерсткі від відігнутих щетинок. Неплідні гони сизувато-зелені, 10–15 см завдовжки, коротші за стебло; листки низу голі та гладенькі, зверху голі або трохи шорсткуваті; язички яйцеподібно-продовгуваті, з відтягнутою трикутною верхівкою; піхви голі або слабко шорсткуваті. Волоть з 8–17 колосків; її вісь 11–18 см завдовжки, гола, на нижньому вузлі з пензликом волосків; колоскові луски до

5–7,5 см завдовжки; нижня квіткова луска 17–21 мм завдовжки, дві крайові смужки волосків не доходять до основи остюка, середня значно довша за бокові; остюк у нижній закрученій частині шорсткуватий, у верхній — пірчастий; гола частина остюка жовтувата а потім коричнева. Цвіте у травні-червні. Плодоносить у червні-липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у Луганському та Українському степовому (відділення «Стрільцівський степ») ПЗ та інших заповідних об'єктах. Заборонено добування піску, заліснення ділянок, випасання та інша діяльність, що пов'язана з порушенням екоотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Ґрунтоутвірне, протиерозійне, ценозоформуюче, декоративне.

Основні джерела інформації

Клоков, Осьичнюк, 1976; Флора УРСР, 1940; Пачоский, 1914; Прокудин и др., 1977; Рослинність УРСР. Степи, кам'янисті відслонення, піски, 1971; Слюсаренко, 1963; Цвелев, 1976; ЧКУ, 1996; Martinovský, 1980.

Автори: К.Ю. Ромащенко, Я.П. Дідух
Фото: В.П. Гельюта

КОВИЛА КОРОТКОКРИЛА

Stipa brachyptera Klokov
(~ *S. syreistschikowii* s.l.)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Недостатньо відомий.

Наукове значення

Рідкісний ендемік, споріднений з *S. syreistschikowii*.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гірський Крим. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Відомо кілька популяцій (Сімферопольський р-н, гора Чатир-Даг). Зростає дифузно, формує щільні дернини, не досягаючи рівня домінанта.

Причини зміни чисельності

Порушення верхнього шару ґрунту, перевипас, надмірні пали, заліснення.

Умови місцезростання

Петрофітностепові фітоценози та угруповань типу шибляка, що відносяться до кл.

Festuco-Brometea. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Злак до 0,5 м заввишки, утворює дрібні дернини. Стебла з дуже дрібним опушенням під вузлами або голі. Стеблові листки від 3 до 8 см завдовжки. Неплідні гони трохи коротші за стебло; пластинки листків 1–2 мм завширшки, знизу трохи шорсткуваті або гладенькі, зверху дрібнощетинисті; язички видовжено-ланцетні, піви голі та гладенькі. Волоть з 3–7 колосками; її вісь гола та майже гладенька, з короткими, прижатими, одноколосковими гілочками; колоскові луски до 5–7 см завдовжки; нижня квіткова луска 15,5–18,5 мм завдовжки,

дві крайові смужки волосків доходять до основи остюка; остюк у нижній закрученій частині опушений відстовбурченими волосками, у верхній частині — відстовбурченими срібно-димчастими волосками; закручена частина остюка при цілком стиглих плодах каштанова.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

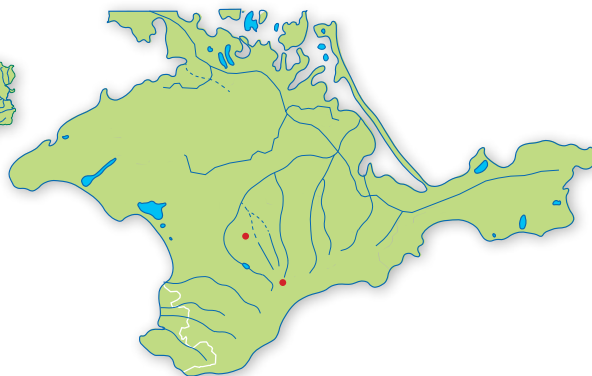
Зменшити пасовищне навантаження. Заборонено господарську діяльність, що пов'язана з порушенням ґрунту, заліснення.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Ґрунотвірне, протиерозійне, декоративне.

Основні джерела інформації

Клоков, Осычнюк, 1976; ЧКУ, 1996.

Автор: К.Ю. Ромащенко
Малюнок: Т.В. Степаненко

КОВИЛА БРАУНЕРА

Stipa brauneri (Pacz.) Klokov (*S. lessingiana* Trin. et Rupr. subsp. *brauneri* Pacz.)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Ендемік, близький до *S. lessingiana*.

Ареал виду та його поширення в Україні
Причорномор'я (пн.), Крим та Кавказ (Передкавказзя: Таманський пів-в, Закавказзя). В Україні — Передгір'я, Гірський та Степовий Крим. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Популяції чисельні, але невеликих розмірів (до кількох десятків га). При сприятливих умовах зростання досягає рівня домінуючого виду. Є досить стійким до викошування, випасу та палів, формуючи монодомінантні угруповання.

Причини зміни чисельності

Порушення верхнього шару ґрунту, перевипас, заліснення.

Умови місцезростання

Сухі, легкі піщані та кам'яністі чорноземні ґрунти, де домінує. Петрофітні угруповання союзів *Astragalo-Stipion*, *Veronico multifidae-Stipion ponticae*, *Festucion valesiacaе*, дернинно-злакові фітоценози. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Дернинний злак 0,3–0,8 м заввишки, утворює дрібні, не дуже щільні дернини. Стебла з дрібним опушенням під вузлами. Стеблові листки від 7 до 13 см завдовжки та до 1,4 мм завширшки; піхви густо опушені м'якими тонкими волосками; язички по краю волосисті. Неплідні гони приблизно на третину коротші за стебла; пластинки листів знизу дрібнощетинисті; язички на верхівці обрублені, по краю з довгими волосками; піхви густо опушені дрібними волосками. Волоть з 6–17 колосками; її вісь опушена щетинкоподібними волосками; нижня квіткова луска майже повністю опушена, на верхівці з кільцем волосків (вінцем); остюк у нижній закрученій частині голий, у верхній — пір-

частий; гола частина остюка, при стиглих плодах жовтувата.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у Карадазькому, Опукському, Казантипському ПЗ. Заборонено діяльність, що пов'язана з порушенням ґрунту, оранкою, залісненням територій, будівництвом.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

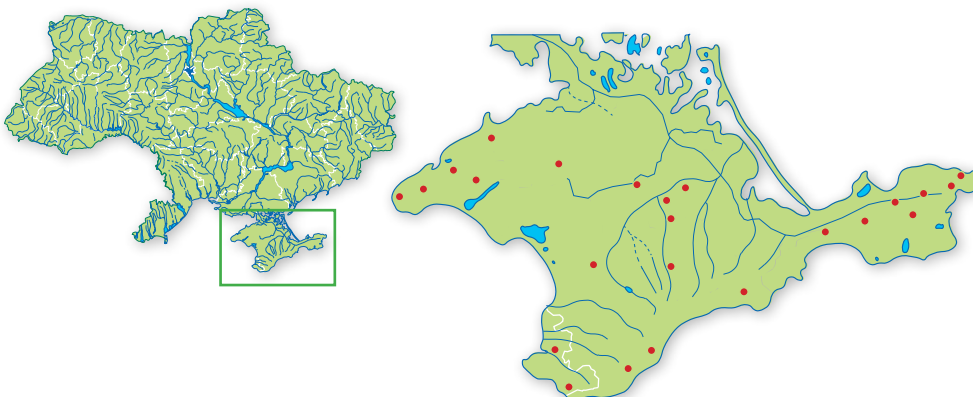
Господарське та комерційне значення

Ґрунотвірне, кормове, протиерозійне, декоративне.

Основні джерела інформації

Клоков, Осьчнюк, 1976; Прокудин и др., 1977; Цвелев, 1976; ЧКУ, 1996; Martinovskú, 1980.

Автор: К.Ю. Ромашенко
Фото: Я.П. Дідух

КОВИЛА ВОЛОСИСТА

Stipa capillata L.

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Центрально-євразійський степовий вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середня (спорадично) і Пд. Європа, Мала Азія, Іран, Середня Азія, Пд. Сибір. В Україні — доходить до пд. межі Полісся, в Лісостепу і Степу, Криму — звичайно. Адм. регіони: Рв, Жт, Кв, Чн, См, Ів, Тр, Чц, Хм, Вн, Чк, Кд, Дн, Пл, Хр, Дц, Лг, Од, Мк, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції численні, повночленні, займають площу від кількох до сотень м², насіннєве відновлення на заповідних територіях стабільне.

Причини зміни чисельності
Розорювання степових ділянок, забудова, терасування та заліснення степових схилів, надмірний випас худоби.

Умови місцезростання
На степах, кам'янистих схилах, по чагарниках, рідше на галявинах та узліссях. Зростає переважно в угруповання кл. *Festuco-Brometea*, поодинокі особини зустрічаються в ценозах кл. *Helianthemo-Thymetea* та *Sedo-Scleranthetea*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 30-90 см заввишки, утворює щільні дернини.

Стебло голе. Листки вузьколінійні, вздовж згорнені, всередині опушені, зовні голі. Суцвіття 10–25 см завдовжки, багатокоскове. Колоскові луски майже однакові, довгосто-загострені, з 3 жилками, нижня квіткова луска з опушеною мозолистою основою. Остюк волосоподібний, шорсткий 13–16 см завдовжки. Цвіте у липні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Чорноморському, Дунайському, «Асканія Нова» БЗ, Канівському, Кримському, Українському степовому, Луганському, Карадазькому, Ялтинському гірсько-лісовому, «Медобори», «Єланецький Степ»,

Казантипському, Опукському ПЗ, «Азово-Сиваському», «Подільські Товтри», «Святі Гори» НПП, ряді заказників та пам'яток природи. Заборонено розорювання, терасування та заліснення степових ділянок, надмірний випас худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують в Донецькому та Криворізькому ботанічних садах НАН України, Ботанічному саду ім. О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне, ґрунтоутвірне, ценозоформує.

Основні джерела інформації

Флора УРСР, 1940; Клоков, Осичнюк, 1976; Злаки України, 1977; Зеленая книга Украинской ССР, 1987; ЧКУ, 1996.

Автор: І.А. Коротченко
Фото: І.А. Коротченко

КОВИЛА ПУХНАСТОЛИСТА

Stipa dasyphylla (Czern. ex Lindem.) Trautv.

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Наукове значення

Центральноєвропейсько-причорно-морсько-західносибірський вид на пн. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні

Центральна Європа, степова зона Сх. Європи і Зх. Сибіру. В Україні — в степовій зоні з іррадіацією в лісостепову, Подільська та Придніпровська височини. Адм. регіони: Чк, Кд, Хр, Дц, Лг, Од, Мк.

Чисельність та структура популяцій

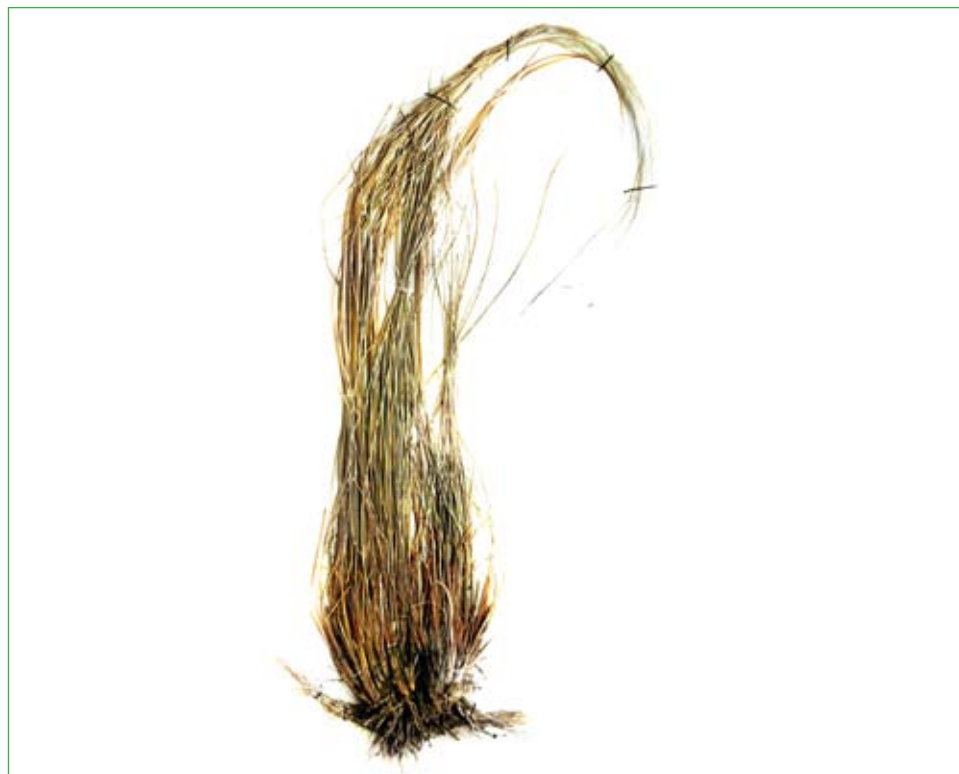
Популяції трапляються рідко у вигляді окремих локалітетів вздовж схилів. На заповідних територіях домінує на незначних площах, часто зростає окремими дернинами, кількість яких різко зменшується на пасовищах.

Причини зміни чисельності

Розорювання та надмірне пасовищне використання уцілілих ділянок степу, заліснення територій. В заповідниках внаслідок тривалого невтручання, введення абсолютно заповідного режиму рясність виду різко збільшується.

Умови місцезростання

Степи, степові схили частіше пн. експозиції, узлісся та галявини байрачних лісів. Зростає серед чагарників. Домінує в складі мезофіль-

них фітоценозів підзони справжніх степів на звичайних еродованих чорноземах, підстелених крейдою, вапняками, пісковиками та карбонатними лесами. Угрупування союзів *Fragario viridis-Trifolion montani*, *Astragalo-Stipion*, *Festucion valesiacae* (кл. *Festuco-Brometea*). Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина. Утворює щільні дернини. Стебла заввишки 50–70 см. Листки вузькі, вздовж складені, інколи пласкі, досить густо опушені. Волоть 15–20 см завдовжки, небагатоколоскова. Остюк 35–45 см завдовжки, білопірчастий. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у червні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в Канівському, Українському степовому (відділення «Хомутовський степ», «Кам'яні Могили») і Луганському (відділення «Провальський степ» та «Стрільцівський степ») ПЗ. Заборонено руйнування місць зростання, терасування, заліснення територій, надмірне випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують в Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення

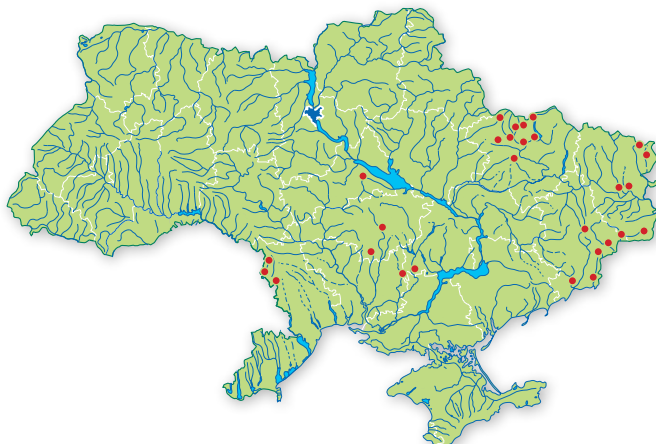
Кормове, декоративне, ценозоформує, ґрунтоутвірне, протиерозійне.

Основні джерела інформації

Клоков, Осьчнюк, 1976; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Флора УРСР, 1940; ЧКУ, 1996.

Автор: В.С. Ткаченко

Фото: О.С. Мандзюк, Т.В. Степаненко

КОВИЛА ВІДОКРЕМЛЕНА

Stipa disjuncta Klokov (~ *S. pennata* L. s.l.)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемічний вид, близький до *S. pennata*.

Ареал виду та його поширення в Україні

Центрально-східноєвропейсько-кавказький вид. В Україні — Лівобережний Лісостеп і Степ, зрідка на Поліссі. Адм. регіони: Чн, Пл, Хр, Дц, Мк, Зп.

Чисельність та структура популяцій

Популяції малочисленні, їх структура не досліджена.

Причини зміни чисельності

Антропогенний вплив (порушення природних екотопів внаслідок господарського освоєння територій, випасання худоби).

Умови місцезростання

Степи класу *Festuco-Brometea*. Росте як домішка до домінуючих видів ковили. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна щільнодернинна рослина 40–80 см заввишки. Листки вузьколінійні, зовні шорсткі, зсередини густо опушені волосками до 1 мм завдовжки; молоді листки на верхівці з китичкою волосків до 2 мм завдовжки. Колоски одноквіткові, у кількості 5–9, зібрані у волоть. Нижня квіткова луска 16–21 мм завдовжки. Крайові смужки волосків на сім'янці не доходять до основи остюка на 3,5–4,5 мм. Остюк 27–37 см завдовжки, двічі колінчасто-зігнутий, в нижній штопороподібно закрученій частині коричневий, гладенький. Перо завширшки 7–12 мм. Цвіте у травні–червні, плодоносить у червні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у відділеннях «Хомутовський степ» і «Кам'яні Могили» Українського степового ПЗ, «Стрільцівський степ» і «Провальський степ» Луганського ПЗ, НПП «Святі Гори» та ін. Рекомендується контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено порушення місць зростання виду, надмірне випасання, заліснення територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують в Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення

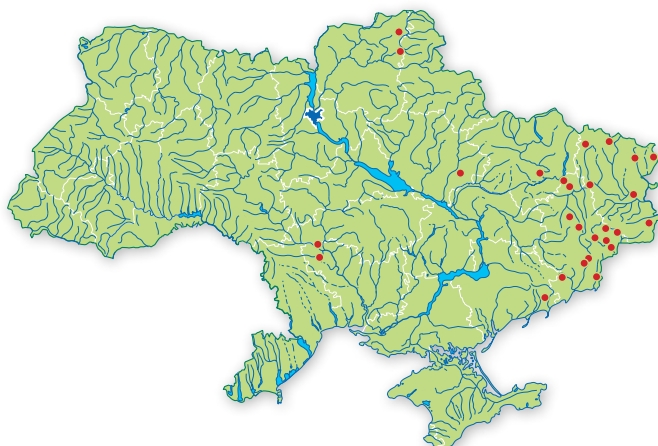
Ґрунотвірне, протиерозійне, кормове.

Основні джерела інформації

Клоков, Осычнюк, 1976; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Чуприна, 1992; Остапко, 2001; ЧКУ, 1996.

Автор: В.М. Остапко

Фото: О.С. Мандзюк, О.А. Фурторна (вставка)

КОВИЛА ДОНЕЦЬКА

Stipa donetzica Czupryna

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Недостатньо відомий.

Наукове значення
Дуже рідкісний ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Локально поширений у сх. частині Донецького кряжу. Адм. регіон: Лг.

Чисельність та структура популяцій
Популяція малочисельна.

Причини зміни чисельності
Природна рідкісність.

Умови місцезростання
Кам'яністі степи кл. *Festuco-Brometea*. Як домішка в асоціаціях з домінуванням ковили найкрасивішої (*S. pulcherrima*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна щільнодернинна рослина до 100 см заввишки. Дер-

новина компактна, діаметром 7–12 см. Стебла голі або під вузлами щетинисті. Рослина сірувата. Листки довгі, плоскі завширшки до 3 мм, або нещільно згорнуті завширшки до 1,5 мм, зовні шорсткі, зверху волосисті. Колоски одноквіткові, у кількості 6–9 зібрані у волоть. Вісь волоті коротка щетиниста. Нижня квіткова луска 9–22 мм завдовжки, в основі опушена. Крайові смужки волосків на сім'янці доходять до основи остюка. Остюк 40–50 см завдовжки, двічі колінчато-зігнутий, по всій довжині пірчастий, у нижній штопороподібно закрученій частині темнокаштановий, опушений волосками завдовжки 1–5 мм. Перо 32–40 см завдовжки з волосками 6–7 мм. Цвіте у травні, плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у відділенні «Провальський степ» Луганського ПЗ. Рекомендується контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено порушення місць зростання виду, надмірне випасання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують в Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення

Ґрунтоутвірне, протиерозійне, кормове.

Основні джерела інформації

Кондратюк, Чуприна, 1992; Остапко, 2001.

Автор: В.М. Остапко
Фото: В.М. Остапко

КОВИЛА ОБЛУДНА

Stipa fallacina Klokov et Ossyczjuk

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Недостатньо відомий.

Наукове значення

Дуже рідкісний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн. Приазов'я, у пн.-сх. частині. Адм. регіон: Дц.

Чисельність та структура популяцій

Дві популяції, структура яких не вивчена.

Причини зміни чисельності

Антропогенний вплив: розорювання території, випасання худоби, випалювання.

Умови місцезростання

Кам'янистий та піщаний степ кл. *Festuco-Brometea* та *Festucetea vaginatae*. Росте як домішка до домінуючих видів ковили. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна щільнодернинна рослина до 50 см заввишки. Дернини 5–7 см діаметром. Листки згорнуті, щетиноподібні, зовні дрібнощетинисті. Волоть з 7–8 колосками; її вісь коротка щетинисто-волосиста. Нижня квіткова луска 11–14 мм завдовжки, у нижній половині опушена. Крайові смужки волосків на сім'янці не доходять до основи остюка на 1–1,5 мм. Остюк 19–23 см завдовжки, двічіколінчасто-зігнутий, в нижній штопороподібно закрученій жовтуватій частині з рідкими довгими волосками, в верхній — дрібнощетинистий. Перо завширшки 5–7 мм. Цвіте у травні, плодоносить у червні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у відділенні «Хомутовський степ» Українського степового ПЗ. Рекомендується контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено порушувати місця зростання виду, надмірне випасання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують в Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення

Ґрунотвірне, протиерозійне, кормове.

Основні джерела інформації

Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Клоков, Осычнюк, 1976; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Чуприна, 1992; Остапко, 2001; ЧКУ, 1996.

Автор: В.М. Остапко
Малюнок: І.В. Маханьков

КОВИЛА ГРАНІТНА

Stipa granitcola Klokov (~ *S. borysthenica* s. l.)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Недостатньо відомий.

Наукове значення
Рідкісний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Причорноморський вид. В Україні трапляється в пд. частині Степової зони. Адм. регіони: Кд, Дц, Мк.

Чисельність та структура популяцій
Спорадично на виходах гранітів. Зрідка сягає рівня домінанта, але загальне проективне покриття невисоке.

Причини зміни чисельності
Перевипас та порушення шару ґрунту, терасування схилів, лісонасідження.

Умови місцезростання
Сухі бідні гранітні відслонення Степової зони України з недорозвинутими ґрунтами (ранкерами). малозімкнуті угруповання відносяться до кл. *Sedo-Scleranthetea*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Щільнодернинний злак до 0,7 м заввишки. Стебла коротковолосисті

під вузлами. Стеблові листки 3–6,5 см завдовжки та до 0,9–2,7 мм завширшки, піхви зовні гостро-шорсткі від шипиків та відігнутих щетинок. Неплідні гони сизувато-зелені приблизно на 10 см коротші за стебло; пластинки листків 1–2 мм завширшки, низу голі та гладенькі, зверху голі, шорсткуваті, без волосків або довгих щетинок; язички яйцеподібно-трикутні; піхви дрібноволосисті. Волоть з 9–15 колосками; її вісь слабо щетинисто-волосиста, на нижньому вузлі з пензликом волосків; колоскові луски до 4,5–6,5 см завдовжки; нижня квіткова луска 13,5–17 мм завдовжки, дві крайові смужки волосків не доходять до основи остюка, середня смужка значно довша за бокові; остюк у нижній закрученій частині шорсткуватий, у

верхній — пірчастий; гола частина остюка жовтувата, а потім світло-коричнева. Цвіте у травні–червні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

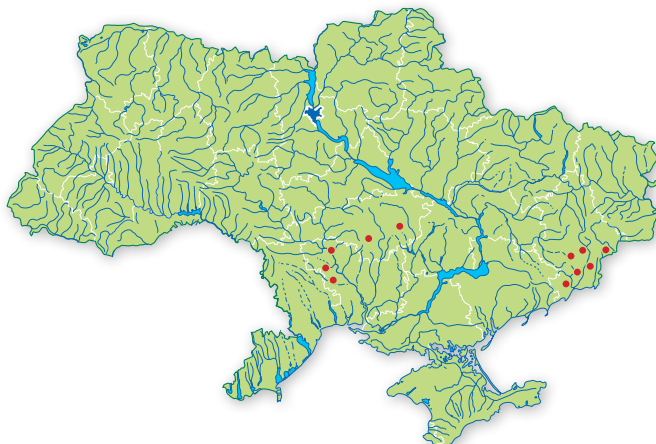
Охороняється у Українському степовому ПЗ (відділення «Кам'яні Могили»). Заборонено випасання, та діяльність, що пов'язана з порушенням ґрунту, терасування та заліснення схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтоутвірне, протиерозійне, декоративне.

Основні джерела інформації
Клоков, Осьчнюк, 1976; Прокудин и др., 1977; Рослинність УРСР. Степи, кам'яністі відслонення, піски, 1971; Цвелев, 1976; ЧКУ, 1996.

Автор: К.Ю. Ромащенко
Фото: В.М. Остапко

КОВИЛА РІЗНОЛИСТА

Stipa heterophylla Klokov (~ *S. pulcherrima* s. l.)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Недостатньо відомий.

Наукове значення
Рідкісний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
В межах України — Гірський Крим. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Відомо кілька популяцій (г. Кара-Даг, окол. с. Планерське, Щebetівка, Нижні Кози, Сімферопольський р-н: окол. с. Залісся та м. Севастополь). При сприятливих умовах досягає рівня домінуючого виду з великою щільністю дернин.

Причини зміни чисельності

Порушення верхнього шару ґрунту, перевипас, надмірні пали, заліснення.

Умови місцезростання

Передгірські, петрофітні дернинно-злакові сухі степи. На виходах вапнякових останців. Угруповання союзу *Veronici multifidi-Stipion ponticae* (кл. *Festuco-Brometea*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Дернинний злак до 0,8 м заввишки. Стебла з дрібним та густим опушен-

ням під вузлами. Стеблові листки 6,5–16,5 см завдовжки та 3,2 мм завширшки, при переході до піхів мають помітне кільце волосків. Неплідні гони за довжиною дорівнюють стеблу; пластинки листів, знизу голі та гладенькі, зверху дрібнощетинисті; язички яйцеподібно ланцетні; піхви густо опушені дрібними волосками. Волоть з 5–8 колосками; її вісь 8–12,5 см завдовжки, опушена щетинкоподібними волосками, на нижньому вузлі з пензликом волосків до 3 мм завдовжки; колоскові луски до 7–8 см завдовжки; нижня квіткова луска 16–20,5 мм завдовжки, крайові смужки волосків доходять до основи остюка, де переходять у короткий однобічний вінець; середня смужка є найдовшою, але не доходить до середини луски; остюк у нижній

закрученій частині голий, трохи шершавий, у верхній — пірчастий; гола частина остюка при цілком стиглих плодах каштанова.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

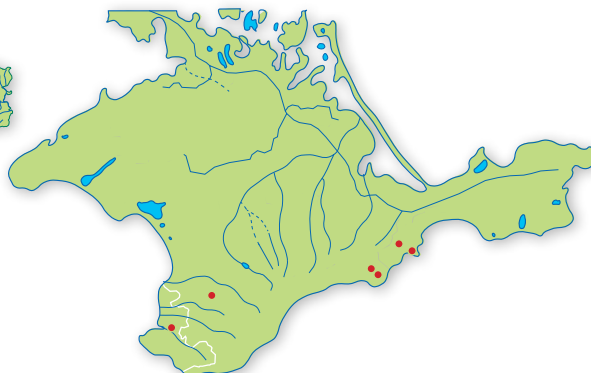
Охороняється у Карадазькому ПЗ. Слід дотримуватися помірного або низького рівня випасу. Заборонено діяльність, що пов'язана з порушенням ґрунту, залісненням.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Ґрунотвірне, протиерозійне, декоративне.

Основні джерела інформації

Клоков, Осычнюк, 1976; ЧКУ, 1996.

Автор: К.Ю. Ромащенко

Фото: Я.П. Дідух

КОВИЛА ЛЕССІНГА

Stipa lessingiana Trin. et Rupr.

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення

Центрально-євразійський вид. Один з найхарактерніших компонентів (еდიфікатор) типчаково-ковилових та полиново-типчакових степів України.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений у степовій зоні Євразії (від Трансильванського плато до Алтаю, Тарбагатаю і Тянь-Шаню, включаючи Малу Азію, Пн. Іран та гірські райони Середньої Азії). В Україні — Степ, Гірський Крим, зрідка — Лісостеп (пд. р-ни). Адм. регіони: Ів, Хм, Вн, Кд, Дн, Пл, Хр, Дц, Лг, Од, Мк, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій

У складі локальних слабозбійних степових угруповань популяції виду численні, при інтенсивному випасі спостерігається тенденція до скорочення чисельності.

Причини зміни чисельності

Розорювання земель, терасування та заліснення схилів, надмірні пасовищні навантаження.

Умови місцезростання

Схили річкових долин, балок, узбережжя лиманів, відслонення кам'янистих порід. У минулому вид визначав фізіономічність ландшафтів справжніх та південних степів на звичайних і південних чорноземах, а також на каштанових і малопотужних кам'янистих ґрунтах. Є характерним видом угруповань союзу *Astragalo-Stipion*, рідше зростає у

складі ценозів союзу *Festucion valesiacaе* (кл. *Festuco-Brometeae*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 30–60 см заввишки. Утворює щільні дернини. Стебла численні, голі. Листки щетиноподібні, згорнуті, зовні шорсткі від щетинистих волосків або горбиків. Волоть 6–20 см завдовжки, вузька, стиснута. Колоскові луски довгасто загострені. Остюк 13–26 см завдовжки, до другого коліна голий, гладенький, вище — пірчастий з волосками до 3 мм завдовжки. Нижня квіткова луска густоопушена, з вінцем волосків під остюком. Цвіте у квітні–червні. Плодоносить у травні–червні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у БЗ «Асканія Нова», Українському степовому, Луганському, Карадазькому, «Дніпровсько-Орільському», «Єланецький Степ», Казантипському та Опукському ПЗ, «Азово-Сиваському» та «Святі Гори» НПП, ряді заказників та пам'яток природи місцевого значення. Необхідно контролювати стан і динаміку популяцій, регламентувати випасання худоби. Заборонено розорювання степів, терасування та заліснення схилів, надмірні пасовищні навантаження.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у Донецькому ботанічному саду НАН України, Криворізькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення

Протиерозійне, ґрунтоутвірне, ценозоформує.

Основні джерела інформації

Зеленая книга Украинской ССР, 1987; Злаки Украины, 1977; Клоков, Осычнюк, 1976; Лавренко, 1980; Редкие и исчезающие растения и животные Украины, 1988; Флора Европейской части СССР, 1974; Флора УРСР, 1940; ЧКУ, 1996.

Автори: І.А. Коротченко, В.С. Ткаченко
Фото: О.М. Байрак, В.М. Остапко (вставка)

КОВИЛА КАМЕНЕЛЮБНА

Stipa lithophila P.Smirm. (*S. eriocaulis* Borb.
subsp. *lithophila* (P.Smirm.) Tzvelev)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae
(Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення

Ендемік, що генезисно пов'язаний з середземноморськими видами.

Ареал виду та його поширення в Україні
Гірський Крим, рідко спускається на Пд. бер. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Фрагментарно або невеликими, в кілька га ділянками. Едифікатор своєрідних розріджених угруповань, що утворюють окремі куртини і не мають суцільної зімкнутості. Часто зростає групами на виходах скель чи неширокими смугами вздовж обривів. В межах локальних популяцій аспектує.

Причини зміни чисельності

У минулому випасання худоби, слабка конкурентна здатність та стенопотність виду.

Умови місцезростання

У гірських степах, томілярах, виходах скель, які формуються на виходах верхньоюрських вапняків, що оголюються або накопичують дерново-карбонатний ґрунт в тріщинах. В угрупованнях союзу *Carici humilis-Androsacion* (кл. *Festuco-Brometeda*), порядку

Alyso-Sedetalia, рідше у хвойних лісах та рідколіссях (кл. *Erico-Pinetea*). Ксерофіт. Облігатний карбонатofil.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 40–50 см заввишки. Коренева система густомичкувата. Утворює щільні дернини (діаметром до 20 см). Стебла — соломини, на яких розташовуються по 3–4 листки, а останні концентруються біля основи стебла в розетці. Листки щетиноподібні, згорнуті, іноді пласкі, 30–40 см завдовжки та 3–7 мм завширшки. Волоть розлога. Остюки білопірчасті, завдовжки 20–25 см. Цвіте у травні-червні, плодоносить у липні. Розмножується вегетативно та насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому, Карадазькому та Кримському ПЗ, заказниках загальнодержавного значення «Байдарський», «Мис Айя», «Новий Світ», пам'ятках природи загальнодержавного значення «Ак-Кая», «Демерджі», «Гора Кішка». Слід провести картування та дослідження структури популяцій, організувати моніторинг з метою оцінки сукцесійних змін в угрупованнях та впливу різних лімітуючих факторів. Заборонено порушення умов місць зростання, забудова територій, заліснення, терасування схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

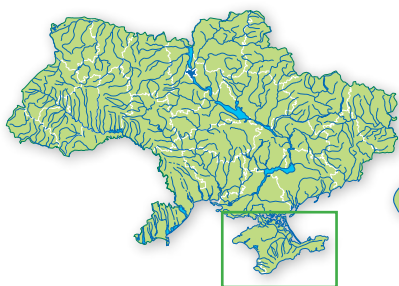
Декоративне, ґрунтоутвірне, протиерозійне.

Основні джерела інформації

Дідух, 1978; Шеляг-Сосонко, Дідух, 1978, 1980; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух

Фото: Я.П. Дідух, В.П. Ісіков (вставка)

КОВИЛА АЗОВСЬКА

Stipa maotica Klokov et Ossyczjuk
(*S. rubentiformis* auct. non P.Smirn.)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae
(Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Недостатньо відомий.

Наукове значення

Дуже рідкісний ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн. Причорномор'я. В Україні — Пн. Приазов'я. Адм. регіони: Дц, Лг, Хс.

Чисельність та структура популяцій

Популяції малочислені, їх структура не досліджена.

Причини зміни чисельності

Антропогенний вплив: порушення природних екотопів внаслідок господарського освоєння територій, випасання худоби.

Умови місцезростання

Кам'янисті та справжні степи кл. *Festuco-Brometea*. Як домішка до домінуючих видів ковили. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна щільнодеринна трав'яна рослина 40–55 см заввишки. Стебла голі, під волоттю короткощетиноволосясті. Листки 0,3–0,6 мм завширшки, щетиноподібні, згорнуті, з обох боків коротковолосисті. Колоски одноквіткові, у кількості 5–7 зібрані у волоть. Нижня квіткова луска 17–19 мм завдовжки. Крайові смужки волосків на сім'янці не доходять до основи остюка. Остюк 30–42 см завдовжки, двічі колінчато-зігнутий, у нижній штопороподібно закрученій частині жовтуватий, гладенький. Перо 7–11 мм завширшки. Цвіте у травні–червні, плодоносить у червні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у БЗ «Асканія-Нова», відділенні «Хомутовський степ» Українського степового ПЗ, відділенні «Провальський степ» Луганського природного ПЗ. Рекомендується контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено порушувати місця зростання виду, надмірне випасання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують в Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення

Ґрунтоутвірне, протиерозійне, кормове.

Основні джерела інформації

Клоков, Осичнюк, 1976; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Чуприна, 1992; Остапко, 2001; ЧКУ, 1996.

Автор: В.М. Остапко

Фото: О.С. Мандзюк, О.А. Футорна(вставка)

КОВИЛА ТРАВНЕВА

Stipa majalis Klokov (*S. setulosissima* Klokov, *S. majalis* var. *setulosissima* (Klokov) Tzvelev)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Недостатньо відомий.

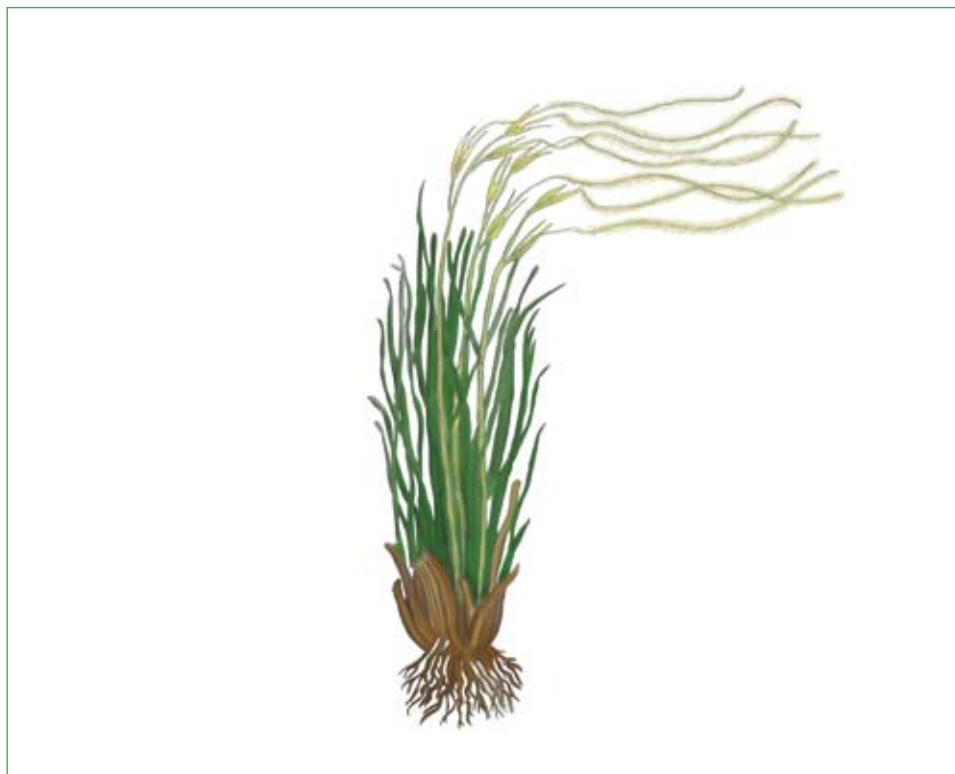
Наукове значення
Західнопричорноморський вузьколокальний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн.-зх. Причорномор'я (правобережжя Тилігульського лиману). Ареал остаточно не встановлений. В Україні відомий лише з класичного місцезростання: Одеська обл., Комінтернівський р-н, с. Першотравневе. Адм. регіон: Од.

Чисельність та структура популяцій
Просторова структура популяції дифузна. У віковому спектрі переважають зрілі генеративні та віргінільні особини. Показники щільності (0,5–3 особини на 1 м²). Насіннєве поновлення послаблене.

Причини зміни чисельності
Ізольованість локалітету виду. Руїнування екотопів внаслідок розорювання степів, заліснення схилів, випасання худоби.

Умови місцезростання
Степи, вапнякові схили, черноземні ґрунти. У різнотравно-типчакково-лесінгоковилових та різнотравно-бородачевих фітоценозах

що відносяться до союзу *Festucion valesiacaе* (кл. *Festuco-Brometea*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний щільнодернинний багаторічник 50–100 см заввишки. Квітконосні стебла під вузлами опушені дрібними волосками з 0,1–0,2 мм завдовжки, під волоттю короткощетинисто-опушені. Листки безплідних пагонів щетиноподібні, щільно згорнуті: у var. *majalis* — зсередини голі, по жилках дещо шорсткі від шипиків, закручена частина остюка гладенька; у var. *setulosissima* — зсередини коротко-густоволосисті, закручена частина остюка щетиниста. Волоть з 5–9 колосками, її вісь негусто щетинисто-волосиста. Нижня квіткова луска 18,5–

21,5 мм завдовжки, крайові смужки волосків на ній доходять до основи остюка. Остюк 30–39 см завдовжки. Перо 6–8 мм завширшки. Цвіте у травні. Плодоносить у червні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Необхідно вивчити поширення виду в Україні, створити заповідний об'єкт в локалітеті виду, постійно контролювати стан популяцій. Заборонено знищення екотопу (терасування, заліснення схилів), надмірний випас.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, кормове, ґрунтозахисне.

Основні джерела інформації

Клоков, Осычнюк, 1976; Цвелев, 1986; ЧКУ, 1996.

Автор: Л.І. Крицька
Малюнок: І.В. Маханьков

КОВИЛА МАРТИНОВСЬКОГО

Stipa martinovskiy Klokov (~ *S. zalesskii* s. l.)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду

Недостатньо відомий.

Наукове значення

Рідкісний ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

Понтичний вид. Зростає в межах України. Ендемік Криму. Відомі окремі місцезнаходження: Сімферопольський р-н, окол. с. Партизанське, Кольчугіне; окол. с. Планерське, Нижні Кози; Тарханкутський п-ів, між смт. Чорноморське та Красна Поляна. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Переважно зустрічається поодинокі у складі шибляка. Заростей з великою щільністю дернин не утворює.

Причини зміни чисельності

Порушення верхнього шару ґрунту. Перевипас, заліснення.

Умови місцезростання

Передгірські степи. Петрофітні дернинно-злакові фітоценози та шибляк. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина до 1 м заввишки; утворює досить великі дернини. Стебла з дрібним та густим опушенням під вузлами та волоттю (волоски до 1 мм завдовжки). Стеблові листки 4–12 см завдовжки

та 1,9–2,2 мм завширшки; язички до 4–7 мм завдовжки. Неплідні гони за довжиною дорівнюють стеблу; пластинки листів 2 мм завширшки, знизу голі та гладенькі, зверху дрібнощетиноні; язички яйцеподібно-ланцетні, 0,5–2,5 мм завдовжки; піхви опушені дрібними волосками. Волоть з 5–7 колосками; її вісь 7,5–14 см завдовжки, опушена щетинкоподібними волосками, на нижньому вузлі з пензликом волосків; колоскові луски до 6–7 см завдовжки; нижня квіткова луска 18–21 мм завдовжки, дві крайові смужки волосків доходять до основи остюка; з трьох дорсальних смужок середня є найдовшою, але не доходить до середини луски; остюк 26–41 см завдовжки, у нижній закрученій частині голий, трохи шершавий, у верхній —

пірчастий (19–32 см); гола частина остюка, при цілком стиглих плодах жовтувата. Цвіте у травні. Плодоносить у червні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Зменшення інтенсивності випасу. Заборона діяльності, що пов'язана з порушенням ґрунту. Виявлення та охорона нових популяцій. Можливим є знаходження цього виду на території Карадазького ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

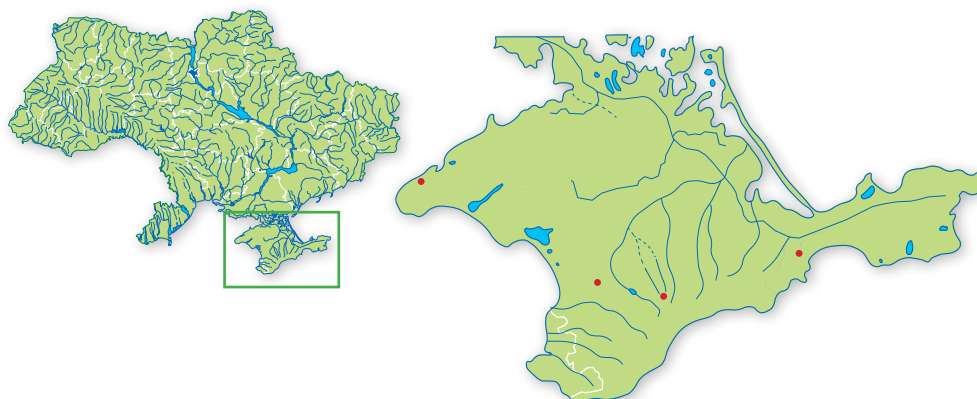
Ґрунтоутвірне, протиерозійне, декоративне.

Основні джерела інформації

Клоков, Осьчнюк, 1976; ЧКУ, 1996.

Автор: К.Ю. Ромащенко

Фото: О.С. Мандзюк, О.А. Фурорна (вставка)

КОВИЛА ГІРСЬКА

Stipa oreades Klokov (~ *S. pulcherrima* K.Koch s.l., incl. *S. glabrinoda* Klokov, *S. oreades* Klokov var. *glabrinoda* (Klokov) Dubovik)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Graminea)

Природоохоронний статус виду
Недостатньо відомий.

Наукове значення

Рідкісний гірський ендемічний вид, що близький до *S. pulcherrima* K.Koch.

Ареал виду та його поширення в Україні

Кримсько-новоросійський вид. Трапляється у пн. та центральній частині Головної гряди Кримських гір Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Зустрічається спорадично. Відомо кілька невеликих популяцій. При сприятливих умовах зростання утворює щільні скупчення.

Причини зміни чисельності

Порушення верхнього шару ґрунту, перевипас, надмірні пали, заліснення.

Умови місцезростання

Гірські степи на висоті до 1000 м н.р.м. на дерново-карбонатних, погано розвинутих ґрунтах. Петрофітні типчаково-ковилові

згруповання союзу *Carici humilis-Androsacion* (кл. *Festuco-Brometea*). Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Дернинний злак заввишки до 1 м; утворює великі, не дуже щільні дернини. Стебла з дрібним опушенням під вузлами та густим щетинистим опушенням під волоттю (волоски 0,2–0,5 мм). Стеблові листки 8–18 см завдовжки, 1,5–4,1 мм завширшки, при переході до піхв з кільцем волосків; язички видовжені (4–7 мм). Неплідні гони сизуваті, дорівнюють стеблу; пластинки листів знизу голі та гладенькі, зверху дрібнощетинисті; язички яйцеподібні, піхви голі. Волоть з 6–11 колосками; її вісь 9–16 см завдовжки, опушена щетинкопо-

дібними волосками, на нижньому вузлі з пензликом волосків до 1,5 мм завдовжки; колоскові луски до 6,5–9 см завдовжки; нижня квіткова луска 21–25,5 мм завдовжки, крайові смужки волосків доходять до основи остюка, де переходять у короткий однобічний вінець; дорзальні смужки однакові, не доходять до середини луски; остюк у нижній закрученій частині голий, трохи шорсткий, у верхній — пірчастий, гола частина остюка жовтувата.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Оптимальним є помірний випас. Заборонено діяльність, що пов'язана з порушенням ґрунту, терасуванням схилів, штучним лісорозведенням.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

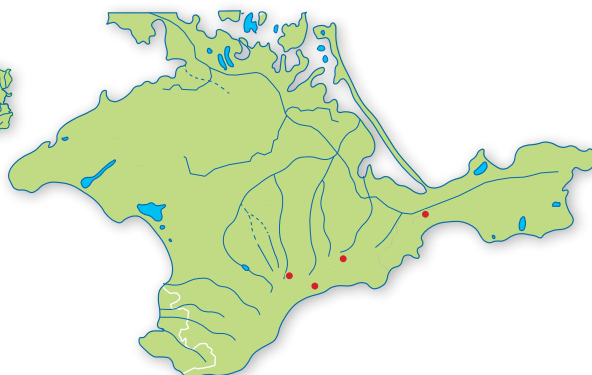
Господарське та комерційне значення

Ґрунотвірне, протиерозійне, декоративне.

Основні джерела інформації

Клоков, Осычнюк, 1976; ЧКУ, 1996.

Автор: К.Ю. Ромащенко
Фото: Я.П. Дідух

КОВИЛА ПІРЧАСТА

Stipa pennata L.

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Наукове значення

Характерний вид лучних степів Євразійської степової обл.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений в лісостеповій і степовій зонах Євразії від Забайкалля та гір Ср. Азії до пн.-сх. Франції та пд. Швеції, а також на Балканах і в гірських степах Закавказзя. В Україні — Волино-Подільська височина, лісостепова (частіше на Лівобережжі), степова зони. Адм. регіони: Рв, Кв, См, Ль, Ів, Тр, Чц, Хм, Вн, Чк, Кд, Дн, Пл, Хр, Дц, Лг, Од, Мк, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій

Популяції невеликі за розміром, але численні, домінує на значних площах схилів, степових цілинних решток. У більшості випадків — дрібні локалітети на перегибах еродованих та кам'янистих схилів з окремими куртинами.

Причини зміни чисельності

Розорювання степів та нерациональне природокористування — надмірний випас, забудова, забруднення степів, часті пали та ін.

Умови місцезростання

Один з найбільш мезофітних видів ковили України. Едифікаторного значення набирає на плакорних ділянках з потужними малогумусними чорноземами, рідше — на схилах з виходами на поверхню карбонатних порід, на пд. переважно на схилах пн. експозиції. Зростає переважно в угрупованнях союзів *Astragalo-Stipion*, *Festucion valesiacaе*, рідше

Fragario viridis-Trifolion montani (кл. *Festuco-Brometeae*). Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина. Стебла 40–70 см заввишки. Листки в сухому стані згорнуті, 0,8–1 мм в діаметрі, у розгорнутому вигляді 0,9–2,3 мм шириною, голі. Молоді листки мають на кінчику китичку волосків, яка легко відпадає. Язички у листків генеративних пагонів 2–3 мм завдовжки, а у вегетативних — 1–2 мм. Волоть 10–20 см завдовжки, вузька, стиснута. Нижня квіткова луска 19(21) см завдовжки, дві крайові полоски волосків не доходять до основи остюка. Остюк 25–43 см завдовжки, двічі колінчастозігнутий, білопирчастий. Цві-

те у травні–червні. Плодоносить у червні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в Українському степовому, Луганському, «Медобори» ПЗ, НПП «Подільські Товтри», «Святі Гори», у заказниках та пам'ятках природи. Слід охороняти всі місця зростання виду, контролювати стан популяцій, регуляційними заходами не допускати зникнення на заповідних територіях. Заборонено розорювання та забудову степів, надмірне випасання, заліснення та терасування схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують у Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення

Фітокомпонентне, кормове, декоративне.

Основні джерела інформації

Злаки України, 1977; Клоков, Осычнюк, 1976; Лавренко, 1980; Прокудин, Вовк, Петрова, Ермоленко, Верниченко, Рева, 1982; Ткаченко, 1987; Флора УРСР, 1940; ЧКУ, 1996.

Автори: В.С. Ткаченко, І.А. Коротченко
Фото: І.А. Коротченко, В.В. Расевич (вставка)

КОВИЛА ПОЕТИЧНА

Stipa poëtica Klokov

(*S. pontica* auct. non P. Smirn.)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Крим, Пн.-Зх. Кавказ. В Україні — в передгір'ї Пд. та Сх. Криму. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції фрагментовані, найбільші займають кілька га. При сприятливих умовах зростання досягає рівня домінуючого виду з великою щільністю дернин (часто разом зі *S. braunerii*).

Причини зміни чисельності
Інтенсивне освоєння територій, будівництво, порушення верхнього шару ґрунту, перевипас, надмірні пали.

Умови місцезростання
Передгірські степи. Петрофітні дернинно-злакові фітоценози та угруповання типу шибляка. Характерний вид союзу *Veronici multifidae-Stipion ponticae* (кл. *Festuco-Brometea*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Дернинний злак до 80 см заввишки. Стебла з дрібним опушенням

під вузлами. Стеблові листки до 40 см завдовжки та до 1,8 мм завширшки, піхви гостро-шорсткі. Неплідні гони сизувато-зелені, за довжиною дорівнюють стеблу; пластинки листів знизу щетинисті, зверху дрібноволосисті; язички яйцеподібно-ланцетні. Волоть з 4–7 колосками, опушена щетинкоподібними волосками, на нижньому вузлі з пензликом волосків; колоскові луски до 5–7,5 см завдовжки; нижня квіткова луска 15–20 мм завдовжки, дві крайові смужки волосків на 1 мм не доходять до основи остюка, з трьох дорзальних смужок, середня значно довша за бокові; остюк у нижній закрученій частині шорсткуватий, у верхній — пірчастий; гола частина остюка жовта. Цвіте у травні. Пло-

доносить у травні–червні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

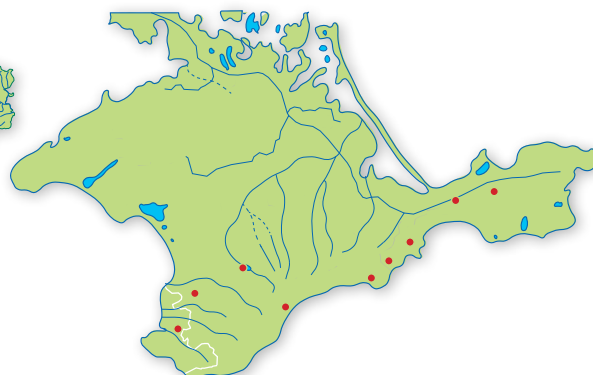
Охороняється у Карадазькому ПЗ. Помірний рівень випасу. Заборонено діяльність, що пов'язана з порушенням ґрунту, забудовою, терасуванням схилів, лісорозведення.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Ґрунотвірне, протиерозійне, декоративне.

Основні джерела інформації

Клоков, Осычнюк, 1976; Прокудин и др., 1977; Цвелев, 1976; ЧКУ, 1996; Martinovskiy, 1980.

Автор: К.Ю. Ромашенко
Фото: Я.П. Дідух

КОВИЛА НАЙКРАСИВІША

Stipa pulcherrima K. Koch (*S. graefiana* Steven)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae
(Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Євразійський степовий вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Від Середньої Європи і Середземномор'я на зх., до Зх. Сибіру й Алтаю на сх. і до Малої Азії, Казахстану й Туркменії на пд. В Україні трапляється переважно в Лісостепу та в Степу, рідше — в Криму. Ізольовані місцезнаходження в Сумській обл. Адм. регіони: См, Льв, Ів, Тр, Чц, Хм, Вн, Чк, Кд, Дн, Пл, Хр, Дц, Лг, Од, Мк, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні, не займають великих площ. Окремі масиви степу з едифікаторною роллю виду трапляються тільки в пд.-сх. регіонах України. Їх стан дуже залежний від характеру господарського використання території.

Причини зміни чисельності
Сильна фрагментація місцезростань внаслідок розорювання степових схилів, їх забудови, порушення кар'єрними розробками, терасування та заліснення, надмірні пасовищні навантаження, часті пали, різні форми побічного використання та збирання насіння разом з остюками для букетів.

Умови місцезростання
Вид росте переважно на схилових місцезростаннях зі змитими ґрунтами, частіше з відслоненнями карбонатних порід, або кар-

бонатних лісів, невибагливий до багатства ґрунту на азотні сполуки. На пологих степових схилах, серед чагарників та на галявинах байрачних лісів, також на карбонатних добре розвинених чорноземах, іноді на карбонатних супіщаних та піщаних чорноземах в угрупованнях кл. *Festuco-Brometea*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина. Стебла 40–90 см завдовжки, голі. Листки до 3 мм завширшки, нещільно вздовж складені, зовні голі, гладенькі або шорсткі від густих шипиків і сосочків, зсередини — щетинистоволосисті. Волоть 15–20 см завдовжки, вузька, стиснута. Остюк завдовжки 50 см, пірчастий, його гола частина коричнево-бура.

Цвіте у травні–липні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

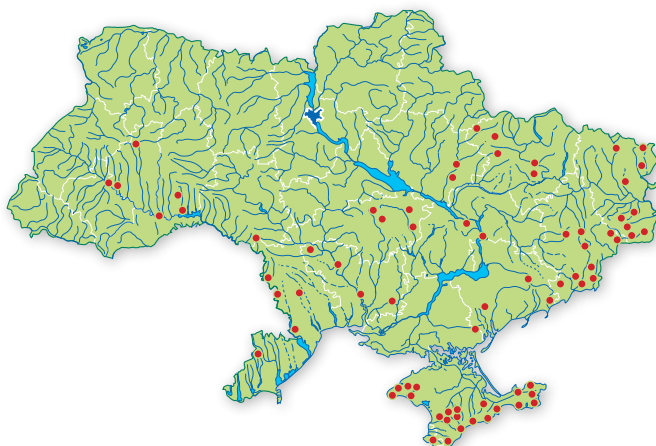
Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Луганському (відділення «Стрільцівський степ», «Провальський степ») та Українському степовому (відділення «Хомутовський степ», «Кам'яні Могили», «Крейдова флора») ПЗ, в ряді заказників різного рангу та РЛП. Заборонено розорювання, терасування, заліснення ділянок, надмірне випасання худоби, збирання насіння на букети.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ценозоформує, ґрунтовірне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Зелена книга Української ССР, 1987; Клоков, Осьичнюк, 1976; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Красная книга СССР, 1975; Лавренко, 1980; Флора УРСР, 1940; Флора европейской части СССР, 1974; Цвелев, 1976; Чопик, 1970; Чопик, 1978.

Автор: В.С. Ткаченко
Фото: Б. Суднік-Войциковська

КОВИЛА СИРЕЙЩИКОВА

Stipa syreistschikowii P.Smirn.

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Кримсько-Новоросійська провінція. В Україні — сх. частина пд. узбережжя Криму (Кара-Даг — Судак). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні, невеликі за розміром, іноді утворює щільні угруповання на оголених кам'янистих ділянках.

Причини зміни чисельності
Сукцесійні зміни та штучне заліснення, низька ценотична конкуренція.

Умови місцезростання
Кам'янисті степові ділянки, нижня частина передгірних схилів. Угруповання відносять до союзу *Veronici multifidae-Stipion ponticae* (кл. *Festuco-Brometea*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина. Утворює щільні дернини. Стебла 40–60 см завдовжки, під волоттю щетинистоволосисті. Листки вузькі, щетиноподібні, згорнуті, зовні голі, гладенькі, зсередини гострошорсткі. Волоть вузька, стиснута, з 5–8 одноквітковими колосками. Довжина нижньої квіткової луски 18–22 мм. Крайові смужки волосків доходять до основи остюка. Остюк 25–46 см завдовжки, повністю опушений, двічі ко-

лінчастозігнутий, пірчастий, у нижній частині закручений, коротковолосистий. Цвіте у травні–липні, плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

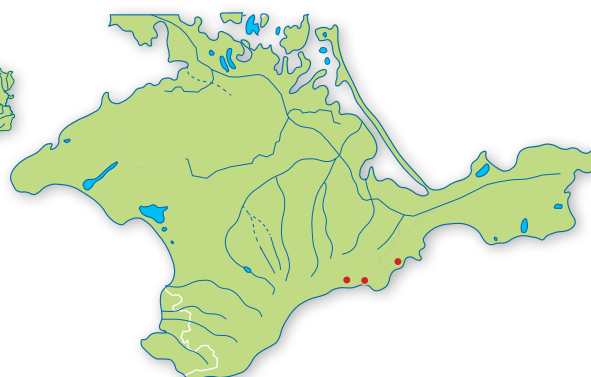
Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Карадазькому ПЗ. Слід провести картування та дослідження структури популяцій, організувати моніторинг з метою оцінки сукцесійних змін в угрупованнях та впливу різних лімітуючих факторів. Заборонено надмірне випасання худоби, заліснення схилів, збирання рослин на букети і продаж.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтоутвірне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Дідух, Шеляг-Сосонко, 1982; Дубовик, 1989; Клоков, Осычнюк, 1976; Цвелев, 1986; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: К.Ю. Ромащенко

КОВИЛА ВУЗЬКОЛИСТА

Stipa tirsia Steven (*S. longifolia* Borbás, *S. stenophylla* (Czern. ex Lindem.) Trautv.)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Наукове значення

Європейсько-західносибірсько-середньо-азійський вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений у степовій зоні Сх. Європи, Центральній Європі, Сх. Середземномор'ї, Зх. Сибіру, на Кавказі, у Середньої Азії. В Україні — пн. Поділля (рідко), Лісостеп, Степ, Гірський Крим. Адм. регіони: См, Ів, Тр, Чк, Кд, Дн, Пл, Хр, Дц, Лг, Од, Мк, Хс, Кр.

Чисельність та структура популяцій

Місцями значна чисельність (вид є едифікатором, що формує угруповання на великій площі), у більшості локалітетів займає площу кілька десятків м².

Причини зміни чисельності

Надмірне випасання худоби, розорювання земель.

Умови місцезростання

Лучні степи на розвинутих чорноземних ґрунтах, угруповання союзів *Fragario viridis-Trifolium montani*, *Adonidi-Stipion tirsae*, *Astragalo-Stipion* (кл. *Festuco-Brometea*), рідше — узлісся та галявини байрачних лісів. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 50–100 см заввишки. Утворює щільні дерни-

ни. Стебла голі, тільки у вузлах короткопухнати. Листки щетиноподібні, згорнуті, дуже тонкі, на верхівці волосоподібні, шорсткі від щетинкоподібних волосків. Волоть до 15 см завдовжки. Колоскові луски довгасто-загострені, нижня квіткова луска у нижній частині сильно опушена. Остюк 35–50 см завдовжки в нижній частині голий, вище — пірчастий. Цвіте у червні-липні. Плодоносить у серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у Луганському (відділення «Провальський Степ», «Стрільцівський Степ»), Українському степовому (відділення «Хомутівський степ»), Ялтинському гірсько-

лісовому, Карадазькому, «Еланецький Степ» ПЗ, Галицькому НПП та низці інших об'єктів ПЗФ. Слід заборонити випасання овець на яйлах, розширити межі заказника загальнодержавного значення «Карабі-яйла». Заборонено розорювання степових ділянок, терасування та заліснення схилів, надмірний випас худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у ботанічних садах: Донецькому НАН України та ім. О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Господарське та комерційне значення

Протиерозійне, ґрунтоутвірне, ценозоформуюче.

Основні джерела інформації

Зелена книга Української ССР, 1987; Злаки України, 1977; Лавренко, 1980; Каталог рідких, исчезающих и уничтожаемых растений флоры Крыма, рекомендуемых для заповедной охраны, 1975; Клоков, Осычнюк, 1976; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Флора Европейської частини ССРСР, 1974; Флора УРСР, 1940; ЧКУ, 1996; Чопик, 1978; Шеляг-Сосонко, Дідух, 1978.

Автори: І.А. Коротченко, Я.П. Дідух

Фото: В.П. Гелюта

КОВИЛА ЗАКАРПАТСЬКА

Stipa transcarpatica Klokov (*S. crassiculmis* P.Smirn. subsp. *euroanatolica* Martinovský, p.p., *S. pulcherrima* auct. non K.Koch)

Родина Злакові — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Вузькоареальний паннонський вид з групи *S. pulcherrima* s.l. на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Центральноєвропейський ендемік. В Україні — єдине місцезростання на пд. схилі г. Чорна гора в окол. м. Виноградів Закарпатської обл. Адм. регіон: Зк.

Чисельність і структура популяцій

Популяція з численних (кількох десятків) мікролокусів, ізольованих густими заростями чагарників. Мікролокуси, зазвичай, з поодиноких дернин, лише зрідка, на окремим невеликих ділянках (найбільша з яких займає біля 250 м²) формує характерний аспект ковилового степу. Популяція повночленна.

Причини зміни чисельності

Руйнування біотопів при освоєнні пд. схилів під сади та виноградники, заростання схилів чагарниками, викопування, зривання на сухі букети, надмірне гербаризування.

Умови місцезростання

На стрімких схилах (35–40°) із степовою рослинністю кл. *Festuco-Brometeae*, іноді поодинокі екземпляри трапляються на осипищах в угрупованнях кл. *Sedo-Scleranthetea*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина. Утворює щільні дернини. Стебла 35–90 см заввишки, під волоттю опушені тонкими волосками 0,3–0,5 мм завдовжки. Листки неплідних пагонів знизу (зовні) по всій поверхні дрібноопушені. Листки до 4 мм завширшки, зовні шорсткі, зсередини позбавлені щетинок (мають лише дрібні шипики або горбочки). Волоть з 7 колосками. Нижня квіткова луска 22–25 мм завдовжки, біля основи опушена. Крайові смужки волосків доходять до основи остюка. Остюк 35–45 см завдовжки, нижня, закручена частина її з розсіяними довгими волосками. Цвіте у травні–червні. Плодоносить у червні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

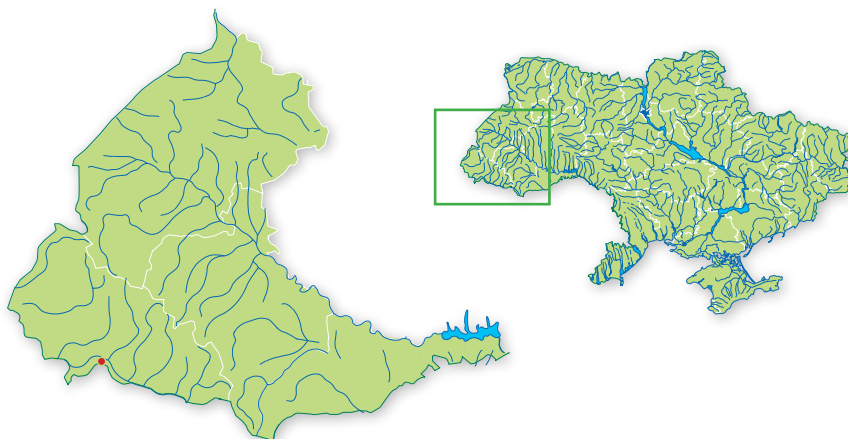
Охороняється в Карпатському БЗ (масив Чорна Гора). Вимагає постійного спостереження за станом популяцій, зокрема, контролю за поширенням чагарників на степовому схилі. Заборонено заліснення схилів, терасування, створення садів та виноградників, надмірний випас худоби, збирання рослин, їх гербаризацію.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Протиерозійне, ґрунтоутвірне, ценозоформує.

Основні джерела інформації

Клоков, Осычнюк, 1976; Крічфалушій, Будніков, Мигаль, 1999; Цвелев, 1986; ЧКУ, 1996; Čeřovský, Feráková, Holub, Maglocký, Procházka, 1999.

Автори: І.А. Коротченко, Р.Я. Кіш
Фото: Р.Я. Кіш

КОВИЛА УКРАЇНСЬКА

Stipa ucrainica P. Smirn. (*Stipa zalesskii* Wilensky subsp. *ucrainica* (P. Smirn.) Tzvel.)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення

Причорноморський (понтичний) вид. Характерний зональний компонент пд. українських степів.

Ареал виду та його поширення в Україні

Понтичний ендемік, зростає в Пн. Причорномор'ї, Приазов'ї, на Донбасі, Середньоруській височині, в Передкавказзі, у Нижньодонському і Волзько-Донському р-нах (на сх. стає рідкісним) та в Пн. Криму. В Україні — на Причорноморській та Приазовській низинах, рівнинній частині Криму. Адм. регіони: Дц, Лг, Од, Мк, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій

Популяції представлені окремими локалітетами, що займають іноді значні площі (сотні га). Повноцінні популяції поза заповідною територією трапляються нечасто. Поширення виду неухильно скорочується.

Причини зміни чисельності

Ареал співпадає з регіонами найвищої сільськогосподарського освоєння території (розораність понад 80%), внаслідок чого природні місцезростання його трапляються рідко. Вид дуже чутливий до антропогенних навантажень і першим зникає на пасовищах та останнім з'являється на старих перелогах.

Умови місцезростання

Степи, що формуються на південних чор-

ноземях і каштанових ґрунтах. В смузї сухих типчакково-ковилових степів виступає в якості едифікатора степових травостоїв (угруповання союзів *Astragalo-Stipion*, *Festucion valesiaca*). Ксерофіт, факультативний карбонатofil.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина, утворює щільні дернини. Стебла 40–70 см заввишки, численні. Листки щетиноподібні, згорнуті, зовні гострошорсткі від густо розміщених горбочків і щетинок, з середини — довговолосисті. Волоть небагатоквіткова. Остюк 30–40 см заввишки, білопірчастий. Цвіте у квітні–травні. Плодоносить у травні липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в БЗ «Асканія-Нова», в Азово-Сиваському НПП, в Українському степовому (відділення «Хомутовський степ», «Кам'яні Могили») і Луганському (відділення «Провальський степ» і «Стрільцівський степ») ПЗ. Заборонено розорювання, пошкодження дернин, заліснення ділянок, надмірне випасання худоби, збирання насіння на букети.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують в Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення

Кормове, декоративне, ґрунтоутвірне, протиерозійне, ценозоформуюче.

Основні джерела інформації

Клоков, Осьчнюк, 1976; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Лавренко, 1940, 1980; Злаки України, 1977; Рева, 1982; Ткаченко, 1996; Ткаченко, 1987; Флора европейской части СССР, 1974; Цвелев, 1976; ЧКУ, 1996.

Автор: В.С. Ткаченко
Фото: Б. Суднік-Войциковська,
І.І. Мойсієнко (вставка)

КОВИЛА ЗАЛЕСЬКОГО

Stipa zalesskii Wilensky (*S. rubens* P. Smirn.,
S. rubentiformis P. Smirn., *S. glabrata* P. Smirn.)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae
(Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вид на зх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Східнопричорноморсько-казахстанський вид, типовий для казахстанських степів, а в європейській частині займає лише сх. частину Приазов'я та бас. Сіверського Дінця. В Україні трапляється на Старобільщині, Донбасі та Сх. Приазов'ї. Адм. регіони: Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
В заповідниках популяції займають значні (десятки га) площі, поза їх межами популяції представлені плямистими локалітетами на збійному тлі степових пасовищ і схилів балок у вигляді численних скупчень.

Причини зміни чисельності
Розорювання степів та нераціональні форми природокористування (надмірне випасання, забудова, забруднення степових ділянок). В заповідниках — недотримання регуляційного режиму.

Умови місцезростання
Плакорні та пологісхилі степові простори з чорноземами звичайними середньо- та малогумусними. На крутіших схилах та на їх перегибах на еродованих чорноземах з виходами на поверхню кам'янистих порід. Екотопи виявляють трохи підвищену карбонатність ґрунтів і відносно вищу континенталь-

ність клімату. В умовах надмірних пасовищних навантажень та частих палів вид одним із перших зникає з травостоїв, але доволі швидко поновлюється за умови помірного випасання худоби і зберігає свої позиції, але пізніше витісняється караганою кущовою (*Caragana frutex* (L.) K. Koch). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина, щільнодернинний степовий злак. Стебла 40–80 см заввишки. Листки тонкі, щетиноподібнозгорнуті, з обох боків густо вкриті сопочками, шипиками та щетинками. Волоть з 4–6 колосками. Білопірчастий остюк 27–33 см завдовжки. Цвіте у травні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до Європейського червоного списку. Охороняється у відділеннях Луганського («Стрільцівський степ» та «Провальський степ») і Українського степового ПЗ, а також в ряді заказників місцевого значення. Заборонено розорювання, заліснення ділянок, пошкодження дернин, надмірне випасання худоби, збирання насіння на букети.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують в Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Кормове, декоративне, ґрунтоутвірне, протиерозійне, ценозоформуюче.

Основні джерела інформації
Дідух, Ткаченко, Плюта та ін., 1998; Лавренко, 1980; Лавренко, Дохман, 1933; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Клоков, Осычнюк, 1976; Кондратюк, Чуприна, 1992; Красная книга СССР. Дикорастущие виды флоры СССР, нуждающиеся в охране, 1975; Злаки Украины, 1977; Рева, 1982; Ткаченко, 1996; Ткаченко, Сова, Боровик, 2004; ЧКУ, 1996.

Автор: В.С. Ткаченко
Фото: В.М. Остапко

ПШЕНИЦЯ ДИКА ОДНОЗЕРНЯНКА

Triticum boeoticum Boiss. (*T. thaoudar* Reut. et Hausskn., *T. monococcum* L. subsp. *boeoticum* (Boiss.) Á.Löve et D.Löve)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae (Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Сх.-средземноморсько-передньоазійський вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Кавказ, Балканський п-ов, Передня Азія. В Україні — в Степовому та Передгірному Криму, на Керченському п-ві. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відомі популяції в околицях мм. Феодосії, Судака, Белогорська і Бахчисарая; сіл і селищ Байдарської долини, Балаклави та м. Севастополя. У місцях зростання популяції чисельні, нараховують сотні тисяч і мільйони екземплярів. Проте, спостерігаються істотні коливання чисельності популяцій виду і в певний період вид вважався зниклим з регіону.

Причини зміни чисельності
Вузька екологічна амплітуда, залежність відновлення від кліматичних чинників; особливості господарювання — забудова околиць, земляні роботи.

Умови місцезростання
Існує два припущення про генезис і природу популяцій виду в Криму: 1) природний елемент петрофітних степів, приурочений до вто-

ринних остепнених лук та пухнастодубових рідколісь; 2) вид заносний або здичавілий, приурочений до напіврудеральних середовищ антропогенних агроландшафтів. Специфіка умов зростання свідчить на користь другого припущення. Трапляється на досить різних по сухості субстратах природного і культурного походження, що відносяться до ефемерних угруповань — саваноїдів. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Терофіт. Однорічна (озимий ефемер) напіврозеткова трав'яна рослина 25–130 см заввишки. Характерна ознака — волосисті вузли на стеблі. Початок вегетації (поява сходів) — після перших дощів у вересні, триває всю осінь і закінчується в червні–липні.

Колос: 4–12 см, остюк — до 7 см завдовжки. Колоски двоквіткові. Кількість зернівок від 20 до 60 на один колос. Цвіте з кінця травня до середини червня. Плодоносить в липні–серпні. Розмножується насінням. Схожість насіння досить висока, до 100%.

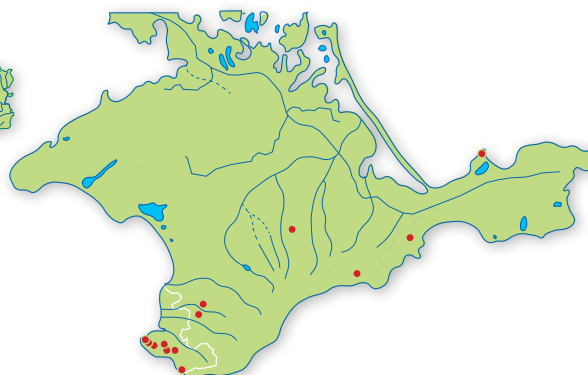
Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно вивчати вид як в природних умовах: моніторинг динаміки і чисельності популяцій, так і в умовах культивування. Заборонено знищення умов існування: забудова, заліснення територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Інтродукований в 2001 році в Никітській ботанічний сад — ННЦ УААН.

Господарське та комерційне значення
Кормове. Важливий селекційно-генетичний матеріал, вважається одним з предків культурних пшениць.

Основні джерела інформації
Исиков, Гелюта, Попкова и др., 2005; Маслова, Крайнюк, 1989; Никифоров, Корженевский, Волошин, 2004.

Автори: А.Р. Нікіфоров, В.В. Корженевский
Фото: В.П. Гелюта

ЦИНГЕРІЯ БІБЕРШТЕЙНА

Zingera biebersteiniana (Claus) P.Smirn.
(*Z. trichopoda* (Boiss.) P.Smirn. subsp.
biebersteiniana (Claus) M.Dogan, comb. illeg.;
Agrostis biebersteiniana Claus)

Родина Тонконогові (Злакові) — Poaceae
(Gramineae)

Природоохоронний статус виду
Зниклий в природі.

Наукове значення

Ендемік Сх. Європи з диз'юнктивним ареалом. Має найнижче серед злаків число хромосом ($2n=4$), є перспективним модельним видом для молекулярно-генетичних досліджень.

Ареал виду та його поширення в Україні

Приводиться з небагатьох ізольованих місцезнаходжень в Нижньому Поволжжі і на Пн. Кавказі (окол. Кисловодська). Відомий один гербарний зразок з гербарію Траутфеттера, зібраний в Криму, але більше ніколи не збирався. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Немає даних. Зроблені спроби пошуку не увінчалися успіхом. Можливо, наводився помилково.

Причини зміни чисельності

Не встановлені.

Умови місцезростання

Розповсюджується по типу «перекоти-поле».

Приурочений до солонцюватих глинистих і супіщаних западин серед степу. Чисельність особин в популяціях сильно коливається залежно від погодних умов року. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Терофіт. Ефемерний однорічник, стебла прямостоячі 10–30 см заввишки. Листові пластинки 0,5–2 мм завширшки, плоскі, голі. Волоті крупні (6–20 см), широко розкидисті, з дрібними (0,1–0,2 см) одноквітковими колосками на довгих (0,3–1,1 см) і тонких ніжках, які сильно відхиляються від осей гілочок волоті; колоскові луски дорівнюють колоскам; нижні квіткові луски трохи коротші за колоски, яйцеподібні, безості, густо покриті дуже

короткими волосками. Закінчує розвиток до кінця червня. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

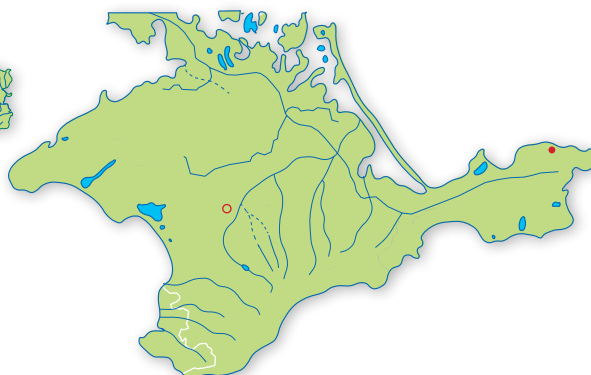
В Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН розпочаті роботи з відновлення виду в Криму. Заборонено, в разі знаходження виду, порушення умов його зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративний.

Основні джерела інформації

Злаки України, 1977; Коцера, 2001; ЧКУ, 1996.

Автор: В.В. Корженевський
Фото: В.В. Корженевський

РУСКУС ПІД'ЯЗИКОВИЙ (ГОЛЧАТКА ПІД'ЯЗИКОВА)

Ruscus hypoglossum L. (*Platyruscus hypoglossum* (L.) A.P.Khokhr. et V.N.Tikhom.)

Родина Рускусові (Голчаткові) — Ruscaceae

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Наукове значення

Реліктовий середземноморський вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. Центральної Європи, Середземномор'я, Мала Азія. Головне пасмо Кримських гір; пд. макросхил зх. узбережжя (від Батилимана до центральної частини г. Кастель), пн. макросхил рідко (с. Соколине, Бахчисарайського р-ну). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Росте у вигляді окремих куртин (парцел) діаметром кілька десятків метрів, що формуються завдяки розростанню кореневища. Трапляється досить рідко без чітких закономірностей по відношенню до якогось типу екосистем.

Причини зміни чисельності

Зривання на букети чи використання як декоративної рослини.

Умови місцезростання

Спорадично трапляється в межах верхнього та середнього поясів (500–900 м н.р.м.) на бурих ґрунтах. Мезофітні, листяні, тіністі ліси кл. *Quercus-Fagetea* та *Quercetea pubescentipetreae*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Хамефіт. Вічнозелений кущ до 40 см заввишки. Кореневище довге, розгалужене. Гілки зелені, на яких замість листків розташовані великі листоподібні шкірясті вічнозелені кладодії овально-ланцетної форми, на верхній стороні яких розвиваються зеленуваті квітки. Рослина дводомна. Плід червона ягода. Цвіте у квітні–травні, плодоносить у липні–грудні. Розмножується насінням і кореневищами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому, Кримському ПЗ, заказнику загальнодержавного значення «Великий Каньйон

Криму». Необхідно приєднати до заказника «Великий Каньйон Криму» приаплинські схили, провести картографування та моніторинг популяцій з метою оцінки їх чисельності та динаміки. Заборонено суцільна рубка лісів, викопування, збирання та заготівля рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують у Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

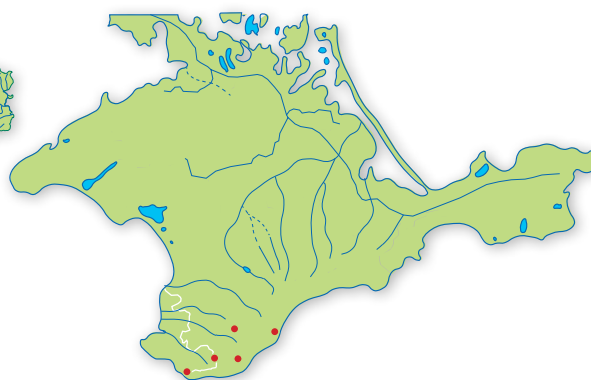
Основні джерела інформації

Редкие и исчезающие виды природной флоры СССР, культивируемые в ботанических садах и других интродукционных центрах страны, 1983; ЧКУ, 1996; Шеляг-Сосонко, Дидух, 1980.

Автор: Я.П. Дідух

Фото: В.П. Ісіков, В.П. Гелюта (вставка),

В.В. Савчук (вставка)

ШЕЙХЦЕРІЯ БОЛОТНА

Scheuchzeria palustris L.

Родина Шейхцерієві — Scheuchzeriaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Вид, що знаходиться на пд. межі ареалу і скорочує свій ареал.

Ареал виду та його поширення в Україні

Голарктичний вид: Європа, Зх. та Сх. Сибір, Далекий Схід та Пн. Америка. В Україні — Полісся, переважно Зх., поодинокі місцезнаходження в Лісостепу, Українських Карпатах. Ряд місцезростань, особливо у Придніпров'ї, втрачено. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Ів, Зк, Хм, Пл.

Чисельність та структура популяцій

Популяції іноді займають великі площі, в яких зростає плямами і є переважно асектатором, а домінує та співдомінує лише на невеликих ділянках.

Причини зміни чисельності

Осушення боліт та їх освоєння в результаті меліорації.

Умови місцезростання

Обводнені мезотрофні та олігомезотрофні болота, переважно осоково-сфагнові, відкриті (рН 4–5), обводнені зниження та мочажини «багна». Характерний вид кл. *Scheuchzerio-Caricetea nigrae*, але трапляється у складі верхових боліт кл. *Oxucosso-Sphagnetetea*. Гірофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–25 см заввишки. Кореневище повзуче, довге, від якого відходять наземні пагони. Стебло сплюснене. Листки вузько-лінійні, жолобчасті. Квітки на прямостоячих квітконіжках в негустому китицеподібному суцвітті, жовто-зелені. Плоди здуті, косо-яйцеподібної форми. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується переважно вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Угруповання виду занесені до Зеленої книги України. Охороняється в Поліському, Рівненському та «Черемському» ПЗ, НПП «Синевир»

та Шацькому, а також в декількох заказниках та пам'ятках природи. Слід виявити вцілілі місцезнаходження виду в Придніпров'ї та Лісостепу і встановити режим охорони. Заборонено порушення умов місцезростання, проведення меліоративних робіт на прилеглих ділянках.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Лікарське, торфотвірне.

Основні джерела інформації

Андрієнко, 1975, 1982; Каталог раритетного біорізн. заповід. і націон. природ. парків України, 2002; Орлов, 2005; Прядко, 2004; Черноус, Андрієнко, 2004; ЧКУ, 1996.

Автор: Т.Л. Андрієнко
Фото: В.П. Гелюта, В.В. Коніщук (вставка)

ЇЖАЧА ГОЛІВКА ВУЗЬКОЛИСТА

Sparganium angustifolium Michx. (*S. affine* Schnizl., *S. natans* L. var. *angustifolium* (Michx.) Pursh, *S. simplex* Huds. var. *angustifolium* (Michx.) Torr.)

Родина Їжачоголівкові — Sparganiaceae (Typhaceae s.l.)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Реліктовий гляціальний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні

Голарктичний вид з циркумбореальним ареалом. У Європі поширений в Скандинавії, пн. заході Британських о-ів, в горах Середньої Європи, пн. Балкан та Іберійського п-ова. В Україні було відоме єдине оселище в Українських Карпатах (в о. Герешаска на хребті Свидовець). Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій

Після повідомлення К. Domin про знахідку в о. Герешаска, зростання виду в цьому озері більше не відмічалось. Можливо, вид зник, скорочення популяцій цього виду прослідковується у всіх Карпатах. Необхідно провести спеціальний пошук та з'ясувати сучасний стан популяції.

Причини зміни чисельності

У зв'язку з вузькою еколого-ценотичною амплітудою лімітуючими є будь-які зміни водного режиму та хімізму води (евтрофікація, гумізація озера); вплив надмірної рекреації.

Умови місцезростання

Високогірне неглибоке (до 1,2 м) озеро на

висоті 1577 м н.р.м. з оліго-мезотрофними умовами, низькою температурою та низькою жорсткістю води. У Карпатах вид зростає в угрупованні союзу *Littorellion uniflorae*, зі збідненим видовим складом. Гідрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Багаторічна укорінена водна трав'яна рослина. Стебло при висоті вище рівня води плаває на поверхні, до 100 см завдовжки, рідше (при низькому рівні води) прямостояче, 5–60 см заввишки. Листки плоскі, до 5 мм завширшки, до основи звужені, на кінці загострені, без кіля, до 1(2–2,5) мм завдовжки, зазвичай плаваючих на водній поверхні. Стебло в суцвітті нерозгалужене, жіночих голівок 1–3(4), віддалених одна від одної, нижні голівки часто на

короткій ніжці; чоловічих голівок 1–2(3), тісно зближених, які часто спливають на поверхню. Плоди еліпсоїдні, темні, на коротких ніжках, на верху звужені, зазвичай, стерильні. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується генеративно та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Необхідний пошук рослин та моніторинг сучасного стану популяцій. У випадку підтвердження необхідне обмеження рекреаційного навантаження. Заборонено зміну гідрологічного режиму озера.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

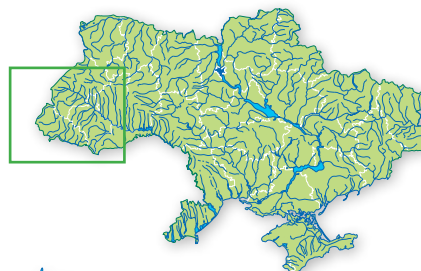
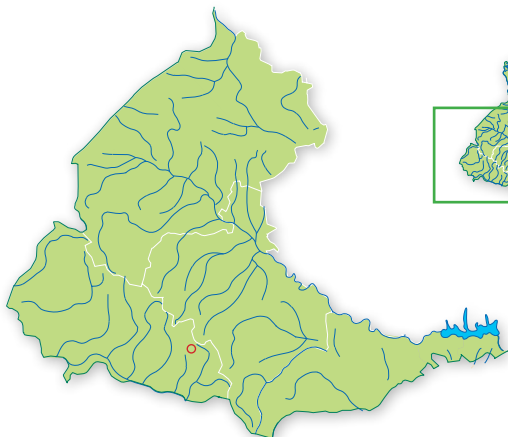
Господарське та комерційне значення

Декоративне, біоіндикатор чистих вод.

Основні джерела інформації

Определитель высших растений Украины, 1987; Čeřovský, Feráková, Holub, Maglocký, Procházka, 1999; Domin, 1929; Margittai, 1934; Mirek, Piękoś-Mirkowa, 2008; Müller-Doblies, Müller-Doblies, 1977, Polska Czervona knieža rošlin, 2001.

Автори: Р.Я. Кіш, І.М. Данилик
Малюнок: Т.В. Степаненко

ТОФІЛЬДІЯ ЧАШЕЧКОВА

Tofieldia calyculata (L.) Wahlenb.

Родина Тофільдієві — Tofieldiaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Центральноевропейський вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює Скандинавію, Атлантичну і Центральну Європу, Середземномор'я. В Україні трапляється на Зх. Поліссі, Малому Поліссі, Волинській височині, Гологоро-Кременецькому кряжі, в Карпатах. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Ль, Чн.

Чисельність та структура популяцій

Даних немає. Ряд місцезростань, з яких є давні гербарні збори, нині втрачено.

Причини зміни чисельності

Осушення боліт та заболочених лук.

Умови місцезростання

Заболочені луки, евтрофні та мезотрофні болота. Угруповання карбонатних боліт союзів *Magnocaricion elatae* (з *Cladium mariscus*), *Caricion davallianae* (зі *Schoenus ferrugineus* і *Carex davalliana*) та торфових лук союзу *Calthion*. Гірофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–35 см заввишки, з коротким розгалуженим кореневищем. Стебло пряме, з 2–3 мечоподібними листками. Квітки зібрані в досить густий колос, дрібні, жовтувато-білі. Плід — круглясто-яйцеподібна тригніздна коробочка. Цвіте в червні–липні. Плодоносить у вересні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Необхідні пошуки вцілілих місцезнаходжень виду та створення на них природно-заповідних територій. Заборонено меліоративні роботи, знищення умов зростання, випасання, рекомендується регламентація сінокосіння.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Андриєнко, 1982; Бувальцев, 1978; Кузярін, 2003; ЧКУ, 1996.

Автор: Т.Л. Андрієнко
Фото: В.П. Гелюта

РОГІЗ МАЛИЙ

Typha minima Funk.

Родина Рогозові — Typhaceae

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Наукове значення

Давньосередземноморський реліктовий літоральний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

Кавказ, Зх. Сибір (Кунашакський р-н, Челябінська обл.), Сх. Сибір (Тува), Середня Азія (рідко); Середня Європа, Середземномор'я (Пд. Європа та Пн. Африка), Мала Азія, Іран, Афганістан, Монголія, Сх. Туркестан (Кульджа, Джунгарія, Кашгарія), Японія, Китай. В Україні: пд.-зх. частина Степу (Кілійська дельта Дунаю). Адм. регіон: Од.

Чисельність та структура популяцій

Єдина популяція представлена двома локалітетами.

Причини зміни чисельності

Порушення місцезростань, меліоративні роботи, вузька екологічна амплітуда, відсутність екоотопів відповідного типу.

Умови місцезростання

По берегах річок, озер, боліт, лиманів, у плавнях. Росте у складі угруповань повітряно-водної рослинності (кл. *Phragmiti-Magnocaricetea*, порядок *Phragmitetalia*, союз *Phragmition communis*). Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 50–80 см заввишки. Кореневище тонке, коротке, здерев'яніле. Листки вегетативних пагонів вузьколінійні, 1–1,5 мм завширш-

ки. Листки квітконосного пагона з короткими піхвами і редукованою листковою пластинкою. Тичинковий початок рихлий, швидко опадає. Маточкові початки еліптичні, майже кулеподібні, циліндричні, коричневі, темно-бурі. Плід — валькуватий горішок. Цвіте у травні–липні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у Дунайському БЗ. Необхідно вивчити стан популяцій, дослідити еколого-ценотичні властивості виду. Заборонено порушення гідрологічного режиму.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, торфоформує, водорегулює.

Основні джерела інформації

Дубина, Шеляг-Сосонко, Жмуд, та ін., 2003; Краснова, 2002; Флора Европейської частини СРСР, 1979.

Автори: Т.С. Вініченко, В.А. Соломаха
Малюнок: Т.В. Степаненко

ФІСТАШКА ТУПОЛИСТА

Pistacia mutica Fisch. et C.A.Mey. (*P. atlantica* Desf. subsp. *mutica* (Fisch. et C.A.Mey.) Rech.f.)

Родина Фісташкові — Anacardiaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення

Середземноморський реліктовий вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Сх. Середземномор'я (Балканський п-в), Кавказ, Мала, Зх. і Середня Азія. В Україні: Крим — на Пд. узбережжі (Балаклава — Кара-Даг) та фрагментарно в зх. частині Передгір'я (Севастополь — Бахчисарай). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

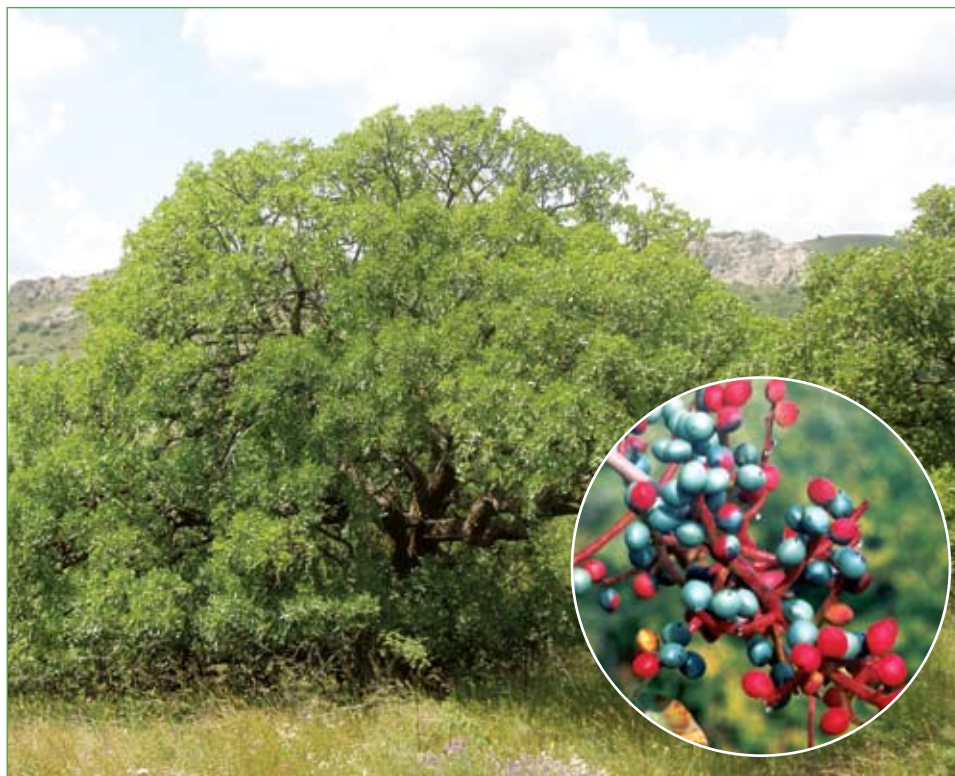
Загальна чисельність поки що досить велика, але спостерігається інтенсивне скорочення ареалу. Непорушені популяції чисельні та нормальні, різновікові за структурою. Зростає поодинокі, невеликими групами або формує значні за площею (десятьки гектарів) угруповання.

Причини зміни чисельності

Знищення екоотопів у зв'язку з антропогенним навантаженням — будівництво, вирубки, рекреація, слабка конкурентна здатність виду.

Умови місцезростання

Приморський та нижній гірський лісовий пояс до 300–400 м н.р.м., відкриті сухі кам'янисті схили з коричневими ґрунтами.

Утворює розріджені рідколісся, де виступає домінантом і едифікатором, зустрічається у складі високоялівцевих і пухнастодубових лісів (союз *Jasmino-Juniperion excelsae* кл. *Quercetea pubescentis-petraea*). Геміксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Фанерофіт. Листопадне дерево до 5–10 м заввишки, часто багатостовбурне, може мати низькорослу куцподібну форму. Листки непарнопірчасті з 3–7(9) еліптичними тупими шкірястими листочками. Квітки одноставі, зібрані у волотеві суцвіття. Плід — дрібна суха кістянка жовто-червоного кольору. Цвіте у квітні–травні. Плодоносить у вересні–жовтні. Тривалість життя — 200–300 (до 1000) років.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Угруповання, занесені до Зеленої книги України. Охороняється у Ялтинському гірсько-лісовому, «Мис Март'ян», Карадазькому ПЗ, заказниках загальнодержавного значення «Мис Айя», «Байдарський», «Новий Світ», «Канака», «Аю-Даг», «Мис Фіолент», пам'ятки природи «Гора Кішка» та в ряді заповідних об'єктах місцевого значення. Необхідно дотримання та дійсний контроль охорони виду в заповідних об'єктах. Заборонено освоєння територій, рубки фісташки, її пересадка в дорослому стані.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують в Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН.

Господарське та комерційне значення

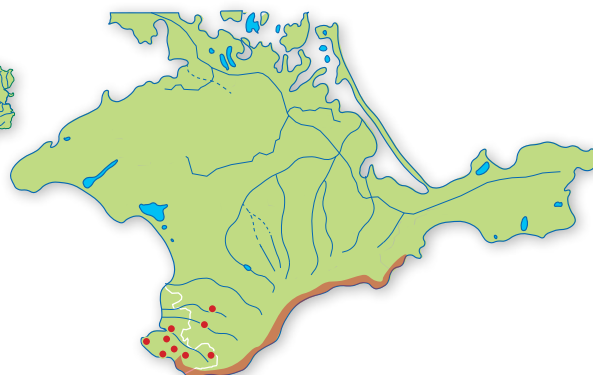
Лісоформує, протиерозійне, ґрунтозахисне, декоративне, харчове, ефіроолійне, дубильне, вітамінне, смолоносне.

Основні джерела інформації

Вульф, 1953; Дідух, 1992; Зелена книга України, 2002; ЧКУ, 1996.

Автор: К.С. Крайнюк

Фото: Я.П. Дідух, В.П. Гелюта (вставка)

ЩИТОЛИСНИК ЗВИЧАЙНИЙ

Hydrocotyle vulgaris L.

Родина Аралієві — Araliaceae (Ariaceae s.l.)

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Наукове значення

Європейсько-субатлантичний вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Європа (на пн. до Ісландії, пд. Скандинавії, на сх. до України, на пд. до Португалії, Сицилії), окремі локалітети в Пн.-Сх. Африці, на Кавказі, в Ірані, Новій Гвінеї. В Україні — в бас. Зх. Бугу (верхів'я: Кам'янсько-Бузький р-н та Сокальський р-н Львівської обл.) та в Зх. Поліссі. Сх. межа поширення в Україні по лінії Бучин–Любешів–Седлище, хоча вид зафіксовано в Білорусії на межі з Поліським ПЗ. Адм. регіони: Вл, Ль.

Чисельність та структура популяцій

Популяції займають невелику площу (кілька десятків м²) або витягнуті смугою завширшки від 1 до 5–10 м (смуга, що простягається на 2 км уздовж оз. Оріхового (між с. Залисиця — с. Межисить Ратнівського р-ну Волинської обл.). На торф'янистих луках утворюють окремі куртини.

Причини зміни чисельності

Антропогенні: рекреація, евтрофікація, надмірне випасання, осушення заболочених земель; природні — заростання водойм. Є думка, що помірне випасання сприяє поширенню виду, оскільки в останні роки фіксуються нові популяції.

Умови місцезростання

Торф'яники, болотисті луки, зона періодичного затоплення по берегах мезотрофних водойм (екотонна смуга між урізом води і лучними ектопами), зріджені вільшняки. Ґрунти торф'янисті, помірно кислі, та замулені піски. Чітка ценотична приуроченість відсутня. Діагностичний вид класу *Isoëto-Nanojuncetea*. Гігромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Дворічна чи багаторічна рослина з повзучими пагонами, 10–60 см завдовжки, що легко вкорінюються у вузлах. Листки довгочерешкові, щиткоподібні, діаметр листової пластинки 2–4 см, край городчастий. Суцвіття мало-, одноквіткове на

тонкому стеблі, вдвічі коротшому за черешок відповідного листка. Квітки з п'ятьма білими пелюстками, 0,50–0,75 мм в діаметрі. Плід — вислоплідник, мерикарпії (напівплодики) стиснуті з боків, вкриті червонуватими бородавочками, досягає 1,5 мм завдовжки та 2 мм завширшки. Цвіте у червні–серпні, плодоносить у липні–вересні. Розмножується вегетативно (частинами повзучих пагонів) та насінням, яке переноситься водою чи тваринами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в НПП «Прип'ять-Стохід», гідрологічному заказнику «Озеро Оріхове» (Волинська обл.). У місцях зростання виду та на прилеглих ділянках заборонено проведення робіт, що призводять до руйнування берегових смуг.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, кормове, водоохоронне.

Основні джерела інформації

Гелюта, Вакаренко, Дубина, 1999; Шевчик, 1986; Яценко, 1997.

Автори: Д.В. Дубина, Г.А. Чорна, В.П. Гелюта
Фото: В.П. Гелюта

МОРКІВНИЦЯ ПРИБЕРЕЖНА (ЗОРЕМОРКВИЦЯ ПРИБЕРЕЖНА)

Astrodaucus littoralis (M. Bieb.) Drude (*Daucus bessarabicus* DC., *Caucalis littoralis* M. Bieb.)

Родина Селерові (Зонтичні) — Аріасеа (Umbelliferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Причорноморський ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Балкани, Пн. Причорномор'я, Приазов'я, Крим, бас. Нижнього Дону, Передкавказзя, Зх. Закавказзя. В Україні — Азово-Чорноморське узбережжя. Адм. регіони: Дц, Од, Мк, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні, скорочуються. На Лівобережному Причорномор'ї — чотири локалітети, де вид аспектує, з проективним покриттям від 1 до 15 %, з яких два — на території Чорноморського БЗ (о. Довгий і мис Білі Кучугури на Тендрі), один — в РЛП «Кінбурська коса» (пд. мис п-ова Кінбурська коса) і один — пд.-зх. частина о-ва Тендра. У Приазов'ї, Криму спорадично з рясністю до 1.

Причини зміни чисельності
Рекреація, видобування піску та гальки, будівництво пансіонатів, пляжів.

Умови місцезростання
Піски, галечники, солончаки, вапнякові морські береги зі змінним режимом зволоження і помірним засоленням. У Приазов'ї — приморські піщані коси, у піонерних угрупованнях

кл. *Ammophiletea* (діагностичний вид асоціації *Elymo-Astrodaucetum*); на Білосарайській косі — вапнякові обривисті морські береги в угрупованнях кл. *Festucetea vaginatae* (діагностичний вид союзу *Lactuco tatarici-Elytrigion bessarabicae*). На Лівобережному Причорномор'ї та Криму — в прибережній частині піщаних кіс, у піонерних угрупованнях кл. *Ammophiletea*, *Cakiletea maritimaе*, *Festucetea vaginatae*. Залізничні насипи (окол. м. Мелітополя, ст. Федорівка м. Токмака). Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Дворічна трав'яна рослина з розгалуженим голим стеблом 40–100 см заввишки. Прикореневі листки в обрисі широко трикутні, з довгими черешками; пластинка

до 15 см завдовжки, багаторазово пірчато-розсічена на лінійні частки; стеблові листки дрібніші, верхні — сидячі. Зонтики 10–18-променеві; обгортка відсутня або з 1–3 лінійних листочків. Обгортка з 8–11 ланцетоподібно-лінійних листочків. Пелюстки білі, до 2 мм завширшки. Плоди видовжено-овальні, з 5–6 рядами зрелими між собою шипиками. Цвіте у червні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Моніторинг популяцій, створення ботанічних заказників. Охороняється в Чорноморському БЗ, РЛП «Кінбурська коса», Азово-Сиваському НПП, заказниках. Заборонено порушення екоотопів, забудова, несанкціонована гербаризація рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунотвірне, протирозійне.

Основні джерела інформації
Собко, 2005; Уманець, 1948; ЧКУ, 1996.

Автори: М.М. Федорончук, О.Ю. Уманець
Фото: Д.Д. Черняк, О.Ю. Уманець

ЛАСКАВЕЦЬ ЖОВТЕЦЕВИЙ

Vipuleurum ranunculoides L.

Родина Селерові (Зонтичні) — Apiaceae
(Umbelliferae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Рідкісний диз'юнктивно поширений підсередньоєвропейський високогірний вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Піренеї, Альпи, Іллірійські гори, Пн. Апенніни, Карпати. В Україні відома єдина популяція на хребті Свидовець, г. Герешаска. Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій

Займає площу 0,2 га. Загальна чисельність особин різних вікових груп не перевищує кількох десятків. Генеративні особини поодинокі. Для цього стенотопного виду характерна природна рідкісність і невисока чисельність популяцій в межах його ареалу загалом.

Причини зміни чисельності

Чисельність стабільно низька. Загрозою для життєздатності популяції є антропогенні чинники (випасання, збирання рослин для гербаріїв і колекцій), стохастичні зміни природних факторів та біологічні особливості виду внаслідок низької генетичної різноманітності.

Умови місцезростання

Межа субальпійського і альпійського поясу, на висоті 1710–1750 м н.р.м. на стрімких (25–50°) і пологіших ділянках схилу пд.-сх. та пд. експозицій, на задернованих виступах скель

і на кам'янистому свіжому і досить сухому плиткому ґрунті слаболужної реакції з підвищеним вмістом карбонатів. Трапляється в асоціації *Saxifrago-Festucetum versicoloris* (союзу *Festuco saxatilis-Seslerion bielzii*, кл. *Elyno-Seslerietea*). Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина висотою 10–40 см заввишки. Прикореневі листки вузьколанцетні або лінійні, переходять у крилатий черешок, часто по краях загорнуті. Стеблові листки яйцеподібно-ланцетні, донизу розширені, з серцеподібно-обгортною основою, на верхівці довгозагострені. Обгортки з 2 (1)–6 за формою та величиною дуже неоднакових

яйцеподібно-еліптичних листочків, інколи подібних до верхніх стеблових листків. Листочків-обгортчок 5, зрідка 7–9, яйцеподібної форми. Пелюстки червонуваті або жовтуваті. Плоди еліптичні, 2,5–3 мм завдовжки, коричнювато-чорні, ребристі. Цвіте у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Популяція розташована за межами заповідної території. Необхідно долучити урочище г. Герешаска до Карпатського БЗ. Заборонено збирання рослин (гербарію), порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

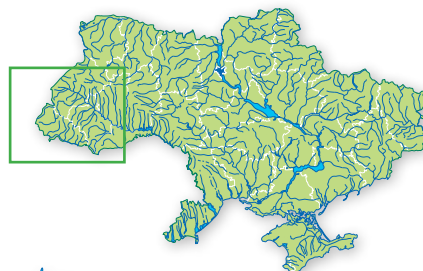
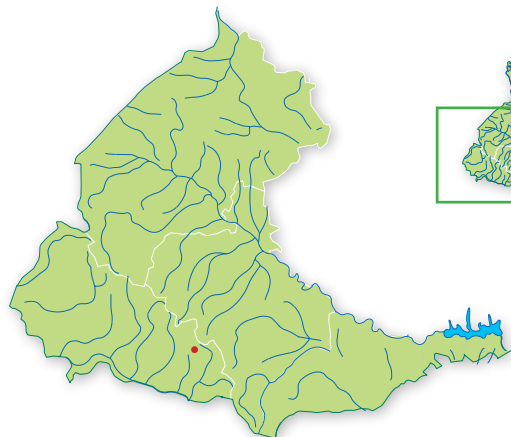
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Ґрунотвірне, декоративне.

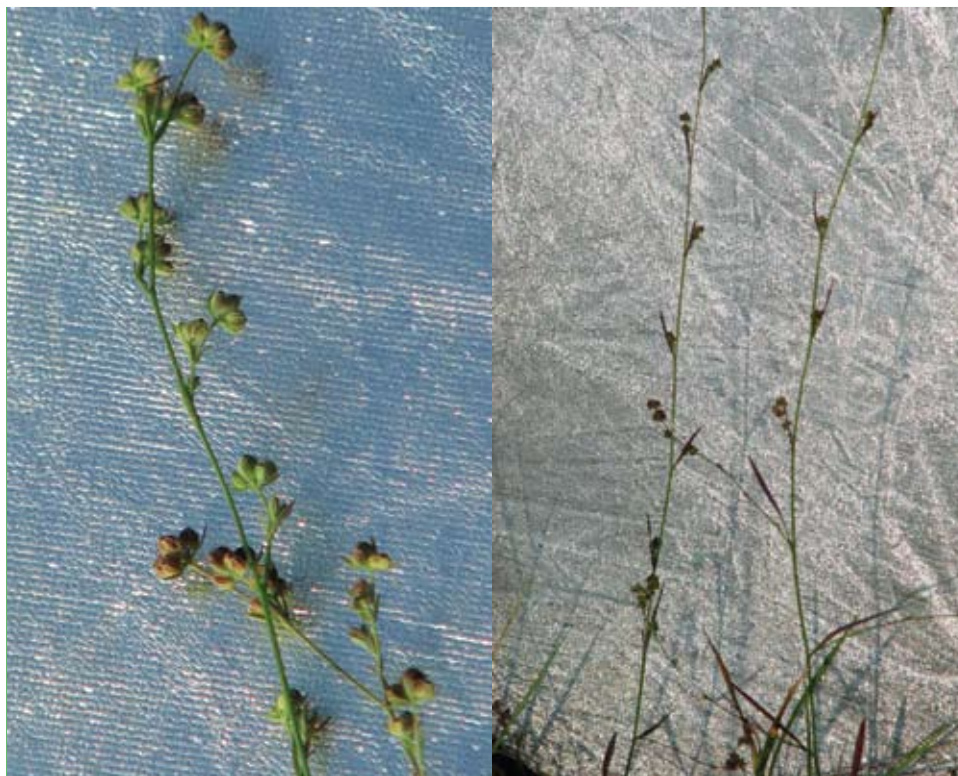
Основні джерела інформації

Малиновський, Крічфалушій, 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; Чопик, Веренко, Орнст, 1971.

ЛАСКАВЕЦЬ ТОНКИЙ

Vupleurum tenuissimum L.

Родина Селерові (Зонтичні) — Аріасеае (Umbelliferae)

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Наукове значення

Рідкісний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

Євро-середземноморський вид. В Україні: Закарпаття, пд. частина Степу. Адм. регіони: Зк, Чц, Од, Хс, Зп.

Чисельність та структура популяцій

Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності

Порушення природних екотопів внаслідок господарського освоєння територій, надмірне випасання худоби, заліснення.

Умови місцезростання

Популяції приурочені до морського узбережжя та лиманів. На солончаках і засолених місцях, з перемінним режимом зволоження. Характерний вид кл. *Festuco-Puccinellietea*. В Закарпатській обл. на лучних угрупованнях, що формуються на легких злегка засолених алювіальних ґрунтах. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Терофіт. Однорічна сизувато-зеленувата рослина 10–14 см заввишки, від основи розчепірено-галузиста, з шорстким стеблом. Листки ланцетні або лінійні, з 3 жилками, 2–5 см завдовжки, на верхівці з довгим вістрям, нижні короткочерешкові, середні і верхні — сидячі. Зонтики на довгих ніжках,

з 3–5 нерівними променями до 2 см завдовжки. Квітки по 3 в зонтичку, дуже дрібні, червоножовті, іноді червонуваті. Плоди 2–3 мм завдовжки, стиснуті, бурі. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у вересні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Рекомендується створити заказники у місцях зростання виду, контролювати стан популяцій. Заборонено освоєння територій під будівництво.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Флора УРСР, 1955.

Автори: В.М. Остапко, Р.Я. Кіш, І.І. Чорней
Фото: Я.П. Дідух

СВИСТУЛЯ ТАТАРСЬКА

Conioselinum vaginatum (Spreng.) Thell.
(*C. tataricum* Hoffm., *Ligusticum vaginatum* Spreng.)

Родина Селерові (Зонтичні) — Apiaceae
(Umbelliferae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Євразійський бореальний вид. Поширений від Чехії і Австрії на зх. до сх. частини Азії, у пн. частині ареалу — на рівнині, у пд. — переважно в горах. В Україні кілька локалітетів на Поділлі та в Карпатах. Адм. регіони: Тр, Зк, Вн.

Чисельність та структура популяцій
Відомо кілька популяцій: Тернопільська обл., Чортківський р-н, с. Улашківці; Вінницька обл., Муровано-Куриловецький р-н, с. Немерче; в Карпатах — Закарпатська обл., Велико-Березнянський р-н, Ужанський НПП, ур. Стінка; Тячівський р-н, Карпатський БЗ, окол. с. Велика Уголька, ур. Гребінь. Гірські популяції нараховують по 10–30 різновікових особин, що зростають групами або окремо і займають площу 100–200 м². Стан рівнинних популяцій невідомий. В Гербарії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного зберігаються зразки з околиць м. Лубен Полтавської обл., недовані зразки з Чернігівської обл. (ймовірно — з початку минулого ст.) та збори 1831 р. з Київської губернії. Зростання виду в цих місцях вимагає підтвердження.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, поширення лімітується відсутністю екоотопів відповідного типу.

Умови місцезростання

На рівнині — вологі тіністі ліси і чагарники. В горах — осипи і щілини вапнякових та багатих карбонатами скель, високотравні затінені угруповання в нижньо-монтанному поясі на висотах 700–1000 м н.р.м. Ґрунти дерново-підзолисті карбонатні (рендзини). Зустрічається в угрупованнях порядку *Mulgedio-Aconitetea* та союзу *Fagion sylvaticae*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 50–150 см заввишки. Кореневище дерев'янисте. Стебло сизувате, з помітно зігнутими міжвузлями. Піхви листків довгі, у верхніх листків — трохи здуті. Нижні і середні стеблові листки тричі пірчасті, їх долі голі,

блискучі, пірчатороздільні, верхні стеблові листки — перисті. Обгортка 1–2-листа, опадає; обгорточки багатолісті, однобокі, звислі, із щетинистих листочків. Суцвіття — складний зонтик, квітки бруднувато-білі. Плоди овальні, з перетинчасто-крилатими ребрами, завдовжки 5–7 мм. Цвіте у липні–вересні. Плодоносить у серпні–жовтні. Часто з настанням ранніх холодів плоди не встигають дозріти.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Ужанському НПП та в Карпатському БЗ. Стан рівнинних популяцій і обґрунтування необхідних охоронних заходів для їх збереження потребують детальних досліджень. Заборонено рубки лісів, зміну гідрологічного режиму.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне, ґрунтоутвірне.

Основні джерела інформації
Определитель высших растений Украины, 1987; Hadač, Stoyko, Tassenkevich, Terray, Bural, 1996.

Автор: Л.О. Тасенкевич
Фото: О.С. Мандзюк, Т.В. Степаненко

КРИТМІЙ МОРСЬКИЙ (КРИТМ МОРСЬКИЙ)

Crithmum maritimum L.

Родина Селерові (Зонтичні) — Apiaceae
(Umbelliferae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення

Вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Канарські о-ви, Середземноморське узбережжя Європи та Африки, Чорноморське узбережжя Болгарії, Туреччини, Росії, Грузії; як заносний в Австралії та деяких інших регіонах. В Україні — вздовж Чорноморського берега Криму. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Не вивчено, популяції лінійного типу, росте поодинокими особинами або невеликими, але досить щільними групами.

Причини зміни чисельності

Будівля берегозахисних споруджень та рекреаційне перенавантаження екотопів.

Умови місцезростання

Піонерні стадії на абразійних кліфах, рінневих пляжах і кекурах. У місцях безпосереднього впливу морських хвиль (постійного зволоження). Характерний вид кл. *Crithmo-Limonietea*. Сукулент, галофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Хамефіт. Літньо-зимовозелений напівкущик з висхідними пагонами 20–60 см заввишки на товстому кореневищі. Листки двічі пірчасторозсічені на ланцетні долі, м'ясисті, жовтозелені, до 5–10 см завдовжки. Квітки дрібні, жовтуваті, зібрані у складний зонтик з багатьма листочками обгортки та обгорточки. Плід — широкоовальний вислоплідник, до 0,6 см. Цвіте у липні–серпні. Пло-

доносить у серпні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в ПЗ Ялтинському гірсько-лісовому та «Мис Март'ян», у заказнику загальнодержавного значення «Мис Айя». Заборонено порушення місць існування, забудова територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Лікарське, харчове.

Основні джерела інформації

Вульф, 1953; Ена, 1997; Крюкова, Лукс, Привалова и др., 1988.

Автори: Я.П. Дідух, А.В. Ена
Фото: С.Л. Мосякін

КОЛЮЧКОНОС СІБТОРПА

Echinophora sibthorpiana Guss. (*E. tenuifolia* L. subsp. *sibthorpiana* (Guss.) Tutin)

Родина Селерові (Зонтичні) — Apiaceae (Umbelliferae)

Природоохоронний статус виду
Зниклий в природі.

Наукове значення

Давньосередземноморський релікт на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Загальний ареал сх.-середземноморсько-передньоазійський: Румунія, Болгарія, Греція, Мала Азія, Закавказзя (Вірменія, Азербайджан, Грузія), Сирія, Іран, Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан, Афганістан. У Зх. Середземномор'ї заміщується вікарним *E. tenuifolia* L. Єдине місце знаходження в Україні — берег Чорного моря в Зеленій бухті (смт. Новий Світ). Посилання на Кара-Даг помилкові (в YALT є зразок з гербарію Карадазької наукової станції з підписом «Новий Світ»). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Єдина популяція чисельністю біля 100 особин займала площу 0,005 га. Віковий спектр: ювенільних рослин 27%, іматурних 39%, генеративних 34%.

Причини зміни чисельності

Популяцію знищено під час будівництва набережної смт. Новий Світ у 1975 р. Останні особини зникли у 1978 р. по завершенні робіт.

Умови місцезростання

Середній та далекий берегові вали на морському пляжі з гальки і піску, а також примор-

ський земельний кліф. Вид зростає у флористичному комплексі із псамофітів, галофітів та рудералів, у т. ч. *Elytrigia nodosa*, *Eryngium maritimum*, *Glaucium flavum*, *Hordeum murinum*, *Leymus sabulosus*, *Xanthium* spp. та ін. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багато- або дворічна монокарпічна трав'яна рослина, що утворює сильно розгалужену сферичну надземну частину 20–50 см заввишки. Коріння стрижневе, 4–5 мм завтовшки. Прикореневі листки, 25–30 см завдовжки і до 15–20 см завширшки, двічі-тричі пірчаторозсічені на зубчасті яйцеподібні та ланцетні долі. Суцвіття — складний зонтик (1–1,5 см) з 2–5

променями, зонтички 0,5–0,7 см. В кожному зонтичку 10–12 квіток різної структури: 5 чоловічих квіток складають зовнішнє коло, 5 стерильних безпосередньо оточують одну центральну жіночу або двостатеву квітку. Пелюстки жовті, до 1 мм. Листочків обгортки та обгорточки 5, ланцетних, останні при плодах стають майже колючими. Вся рослина вкрита коротким м'яким білуватим волоссям. Цвіте в липні–серпні. Плодоносить у вересні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

У випадку знаходження виду можлива репатріація в ботанічний заказник «Новий Світ». Заборонено порушення умов його зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

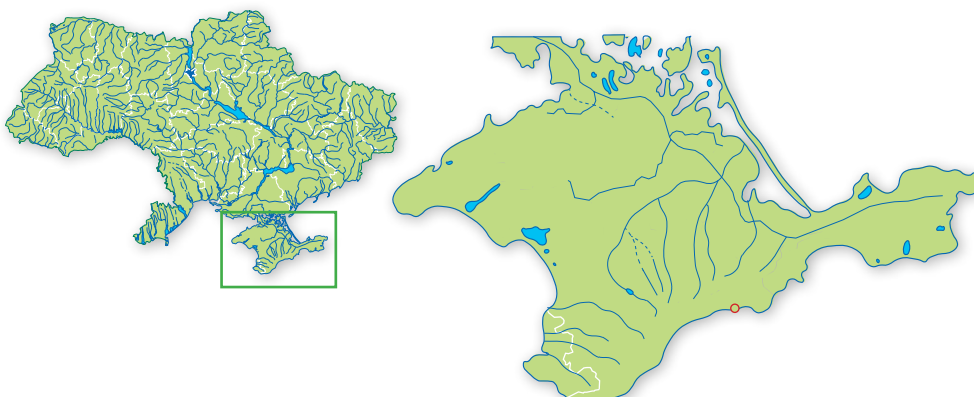
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Лікарське, харчове.

Основні джерела інформації

Вульф, 1953; Ена, 1994, 1997; Корженевский, Ена Ан.В., Костин, 1999; Косых, Голубев, 1983.

Автор: А.В. Єна
Фото: В.В. Корженевський

БОРЩІВНИК ЛІГУСТИКОЛИСТИЙ

Heracleum ligusticifolium M.Bieb.

Родина Селерові (Зонтичні) — *Ariaceae*
(*Umbelliferae*)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Вузьколокальний ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

Україна, Кримські гори: яйла, приайлинські осипи та тріщинуваті останці. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Відомо більше тридцяти малочисельних локальних місцезнаходжень від Байдарської яйли до Карабі-яйли. Кількість особин в популяціях достатньо стабільна, що підтверджується повторними спостереженнями.

Причини зміни чисельності

Зміни клімату, засухи в період цвітіння та плодоношення, відсутність ніші регенерації.

Умови місцезростання

Вапнякові кам'янисті, вивітрені поверхні та осипи на висоті 600 м н.р.м. і вище. Входить до складу угруповань кл. *Thlaspietea*

rotundifolii (порядок *Thlaspietalia rotundifolii*).
Хазмофіт, гляреофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічник з веретеноподібним кореневищем. Стебло 40–80 см заввишки, гіллясте від основи, червонувате, глибоко борозчате, м'яко опушене. Листки складні, в контурі яйцеподібне з 2–3 пар майже округлих сегментів, нижні на довгих черешках, верхні сидячі. Зонтики 12–15 променеві, промені м'яко і довго відстовбурчено опушені, листочків обгортки немає, обгорточка з 2–3 дрібних, лінійних листочків, квітки білі, крайові збільшені, 5–6 мм завдовжки, дволопатеві, пиляки оливкові, плід еліптичний, 9–10 мм завдовжки і 5–6 мм зав-

ширшки, вкритий рідкими тонкими волосками. Цвіте і плодоносить в червні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у складі угруповань на територіях Ялтинського гірсько-лісового і Кримського ПЗ. Необхідно організувати моніторинг стану популяцій та інтродукцію на ділянки природної флори в ботанічних садах. Заборонено збирання рослин, порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

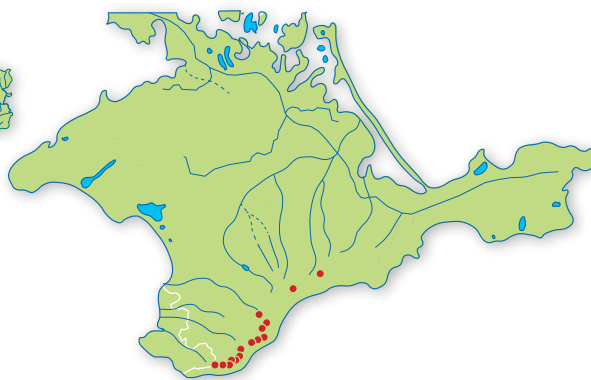
Господарське та комерційне значення

Декоративне, протиерозійне, ґрунтозахисне.

Основні джерела інформації

Флора Восточной Европы, 2004; Флора СССР, 1951.

Автор: В.В. Корженевський
Фото: О.С. Мандзюк, Т.В. Степаненко

БОРЩІВНИК ПУХНАСТИЙ

Heracleum pubescens (Hoffm.) M.Bieb.
(*Pastinaca pubescens* (Hoffm.) Calest.;
Sphondylium pubescens Hoffm.)

Родина Селерові (Зонтичні) — Apiaceae
(Umbelliferae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Рідкісний ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Вважається ендеміком Пд. берегу Криму (Нікітський хребет, окол. Нікітського ботанічного саду), проте, можливо, поширений і на Кавказі. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Рослини не утворюють густих заростей, популяції малочислені, представлені поодинокими особинами.

Причини зміни чисельності
Не з'ясовані, можливо, пов'язано з малою конкурентною здатністю виду, високою стенопністю рослин (екологічна локалізованість) та вузьким ареалом. В інтродукційних дослідках у Нікітському ботанічному саду встановлено, що в аридних умовах зростання особини не мають природного самовідновлення. Існує альтернативна думка про те, що кримські рослини були інтродуковані з Кавказу.

Умови місцезростання
На вологих затінених місцях в дубових і грабинникових лісах (союз *Carpinus orientalis* — *Quercion pubescentis*). Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Дво- або багаторічна трав'яна рослина 60–80 см заввишки з потужним каудексом та стрижневою кореневою системою. Стебло глибоко борозенчасте, опушене. Листки трійчасті або пірчастоскладні з двох пар бокових яйцеподібних, пірчато надрізаних сегментів, зверху голі, знизу дрібно опушені. Зонтики невеликі, 10–12 см в діаметрі, з 18–20 відстовбурчено опушених променів; обгортка відсутня, обгортка малоліста; квітки білі, зав'язь м'яко відстовбурчено опушена; плоди широко обернено-яйцеподібні, 13–14 см завдовжки і 8–10 см завширшки, голі або тонко-волосисті. Цвіте у липні; плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

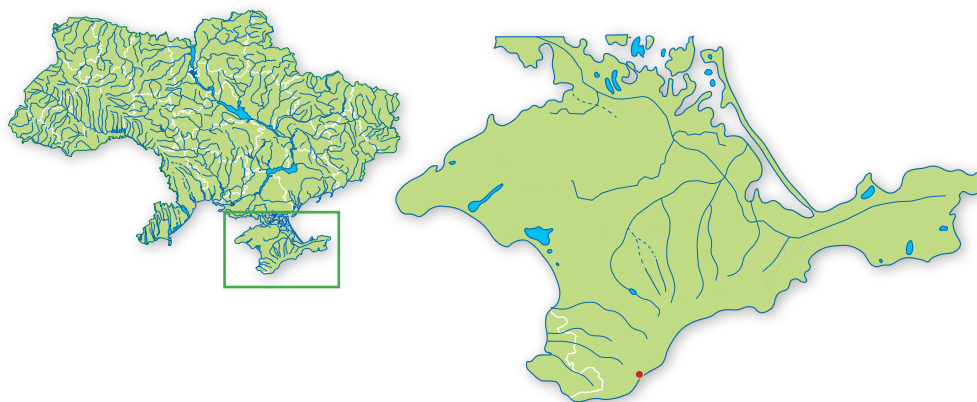
Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до Європейського червоного списку. Необхідно постійно контролювати стан популяцій, вирощувати в ботанічних садах. Потрібні подальші таксономічні дослідження для підтвердження самостійності виду. Заборонено збирання і заготівлю рослин, гербаризацію, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вид інтродукований в Нікітському ботанічному саду та Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України.

Господарське та комерційне значення
Ефіроолійне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Вульф, 1958; Определитель высших растений Крыма, 1972; Флора СССР, 1950; ЧКУ, 1996.

Автор: М.М. Федорончук
Малюнок: І.В. Маханьков

ПАЛІМБІЯ СОЛОНЧАКОВА

Palimbia salsa (L. f.) Besser (*P. rediviva* (Pall.)
Thell., *Sison salsum* L.f.)

Родина Селерові (Зонтичні) — *Ariaceae*
(*Umbelliferae*)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні

Причорноморсько-прикаспійський ендемік.
В Україні — пд. Степ, бас. Сіверського Дінця.
Адм. регіони: Дц, Лг, Од, Мк, Хс.

Чисельність та структура популяцій

Локальні популяції нечисленні, їх структура
не досліджена.

Причини зміни чисельності

Природно-історична рідкісність. Порушен-
ня природних екотопів внаслідок господар-
ського освоєння територій, видобування
крейди, випасання худоби.

Умови місцезростання

Солонці та солончаки, засолені степові схили.
Детальніша інформація відсутня. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічник 50–100 см зав-
вишки. Коренева система стрижнева. Стебло
поодиноке, розгалужене від середини, гілки
розходяться під прямим кутом. Вся рослина
гола. Листки тільки прикореневі, черешкові,
тричі пірчасторозсічені, з короткими ліній-
ними або щетиноподібними частками, рано
в'януть. Квітки білі, у складних зонтиках.
Плоди 2–4 мм завдовжки, зі стовпчиком 0,5–
0,7 мм. Цвіте у червні–серпні, плодоносить у
серпні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється рішеннями Донецької та Лу-
ганської обласних рад. Охороняється у бо-

танічному заказнику місцевого значення
«Палімбія». Рекомендується створити заказ-
ники у місцях зростання виду, контролювати
стан популяцій та вирощувати у ботанічних
садах. Заборонено порушення умов місцез-
ростань виду, надмірне випасання худоби,
забудова територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Донбас заповідний, 2003; Кондратюк, Бурда,
Остапко, 1985; Кондратюк, Остапко, 1990; Остапко,
2001, 2005; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської
обл., 2003; Флора УРСР, 1955.

Автор: В.М. Остапко
Фото: В.М. Остапко

ПАЛІМБІЯ ТУРГАЙСЬКА

Palimbia turgaica Lipsky ex Woronow

Родина Селерові (Зонтичні) — Apiaceae (Umbelliferae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Ендемік, близький до *Palimbia salsa* (L.f.) Besser.

Ареал виду та його поширення в Україні

Східнопричорноморсько-прикаспійський вид. В Україні — бас. Сіверського Дінця (м. Слов'янськ, с. Копанки Ізюмського р-ну). Адм. регіони: Хр, Дц.

Чисельність та структура популяцій

Відомо кілька локальних популяцій, їх структура не досліджена.

Причини зміни чисельності

Порушення природних екотопів внаслідок господарського освоєння територій, випасання худоби.

Умови місцезростання

Солончаки, солонці. Детальніша інформація відсутня. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічник 35–40 см заввишки. Коренева система стрижнева. Стебло тонке, вгорі розгалужене, гілки спрямовані під гострим кутом. Вся рослина гола. Листки тільки прикореневі, черешкові, тричі пірчасторозсічені, з короткими щетиноподібно загостреними частками, рано в'януть. Квітки білі, у складних зонтиках з 7–20 променів, майже однакових за довжиною. Плоди довгастояйцеподібні. Цвіте у червні–липні, плодоносить у серпні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється рішенням Донецької обласної ради. Рекомендується створити заказники у місцях зростання виду, контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено порушення умов місцезростання виду, надмірне випасання худоби, заліснення, забудова територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Горєлова, Альохін, 1999; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Остапко, 1990; Остапко, 2001, 2005; Флора УРСР, 1955.

Автор: В.М. Остапко
Фото: І.В. Маханьков

ПРАНГОС ТРИРОЗДІЛЬНИЙ

Prangos trifida (Mill.) Herrnst. et Heyn
(*Cachrys trifida* Mill.)

Родина Селерові (Зонтичні) — Аріасеае
(Umbelliferae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення

Гірський субсередземноморський вид, що має диз'юнктивний ареал і знаходиться на пн. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні

Характеризується трьома диз'юнктивними ексклавами: Балканський, Кримський та пн. Понтійський (Ростовська обл., Росія). В Україні — спорадично у верхньому поясі центральної частини пд. та пн. макросхилів Головної гряди Кримських гір. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Відомо біля десяти невеликих (до 1 га) локалітетів, приурочених до окремих гірських вершин. Інколи вид виступає як співдомінант. У межах локалітету відновлення більш-менш задовільне, але локалітети не розширюються. Структура популяцій не відома.

Причини зміни чисельності

Вузька еколого-ценотична амплітуда, низька чисельність популяцій, недостатнє природне відновлення, зривання рослин на букети.

Умови місцезростання

Кам'янисті добре інсольовані пд. схили верхнього лісового поясу (700–1200 м н. р. м.).

Бурі та дерново-карбонатні ґрунти на юрських вапняках. Угруповання гірських соснових світлих лісів (кл. *Erico-Pinetea*) лучних гірських степів (кл. *Festuco-Brometea*), узлісь (кл. *Trifolio-Geranietea*). Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Криптофіт. Багаторічна трав'яна, гола рослина 70–120 см заввишки. Прикореневі листки довгочерешкові, тричі розсічені на довгі ниткоподібні або волосоподібні частки, що зумовлює ажурність, декоративність рослини. Суцвіття — великі складні зонтики на кінцях гілок, верхівковий зонтик (діаметр 6–8 см) більший за інші. Квітки жовті, дрібні. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Європейського червоного списку. Необхідно здійснити картографування популяцій, дослідити їх структуру, динаміку та характер відновлення. Охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому та Кримському ПЗ, «Байдарському» заказнику загальнодержавного значення. Заборонено порушення умов зростання, збирання та викопування рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують у ботанічних садах ім. О.В. Фоміна та Нікітському — ННЦ УААН.

Господарське та комерційне значення

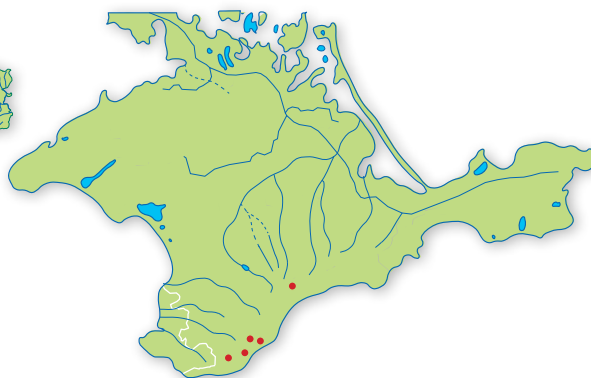
Декоративне, ценозоформує.

Основні джерела інформації

Вульф, 1953; Каталог рідких, исчезающих и уничтожаемых растений флоры Крыма, 1975; Крюкова, Лукс, Привалова, 1980; Редкие и исчезающие виды природной флоры СССР, 1983; ЧКУ, 1996; Чопик, 1978; Шеляг-Сосонко, Дидух, Молчанов, 1985.

Автор: Я.П. Дідух

Фото: С.О. Свірин, В.П. Ісіков (вставка)

РУМІЯ КРИТМОЛИСТА

Rumia crithmifolia (Willd.) Koso-Pol. (*Cachrys taurica* M.Bieb. 1808, non Willd. 1801; *Rumia taurica* Hoffm.; *Sanicula crithmifolia* Willd.; *Trinia crithmifolia* (Willd.) H.Wolff; *T. taurica* (Hoffm.) Schmalh.)

Родина Селерові (Зонтичні) — Apiaceae (Umbelliferae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Ендемічний рід.

Ареал виду та його поширення в Україні
Передгір'я та Пд. берег Криму (кримський ендемік). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції повночленні, але кількість особин на 1 м² невисока (до 3–4 екземплярів).

Причини зміни чисельності

Надмірне випасання худоби, витоптування, випалювання сухої трави, висока стенотопність та слабка конкурентна здатність виду.

Умови місцезростання

Степові кам'янисті, нерідко вапнякові схили. переважно в угрупованнях кл. *Festuco-Brometea*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Трав'яна монокарпічна рослина з 2–4-річним циклом розвитку, до 50 см заввишки, з вертикальним потовщеним коренем, шийка якого вкрита волокнистими бурими рештками відмерлих листків і прямим, тонким, дрібно-ребристим, майже від основи розгалуженим стеблом з

довгими черговими, рідше супротивними, косо-висхідними гілками. Листки, як і стебло, голі; прикореневі листки численні, в обрисі трикутні, черешкові, з розширеними піхвами, двічі пірчасто розсічені, з вузькими, лінійними, загостреними кінцевими сегментами; стеблові — коротші, просто пірчасті, з коротшими частками. Зонтики 2–11-променеві; обгортка відсутня, обгорточки з п'яти ланцетоподібно-лінійних, гострих, трав'яних, з країв плівчастих листочків, які майже дорівнюють зонтичку. Зонтики 3–5-квіткові, квітконіжки короткі. Квітки одностатеві (рослини дводомні). Плоди майже кулясті, близько 4–5 мм в діаметрі, мерикарпії (напівплодики) з п'ятьма товстими, губчастими, звивисто складчастими ребрами і

великими поодинокими ефіроолійними каналцями між ребрами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому ПЗ, ряді заказників Криму. Необхідно виявити всі можливі місцезростання виду і контролювати стан популяцій. Рекомендується вирощувати у ботанічних садах. Заборонено випалювання, витоптування (стравлювання) худобою, порушення місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

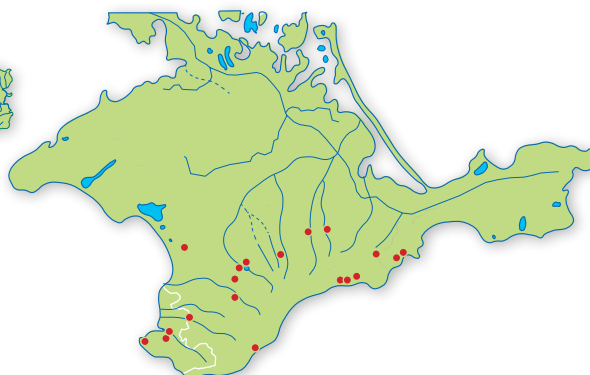
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Ефіроолійне, ґрунтоутвірне.

Основні джерела інформації

Вульф, 1958; Федорончук, 1983; Шеляг-Сосонко, Дидух, 1980.

Автор: М.М. Федорончук
Фото: В.Ю. Летухова

ЖАБРИЦЯ ЛЕМАНА

Seseli lehmannii Degen

Родина Селерові (Зонтичні) — *Ariaceae* (*Umbelliferae*)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Рідкісний ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Гірський Крим. Зростає на вершинах яйл (Ай-Петрі, Гурзуфська, Демержі, Бабуган (г. Роман-Кош), Чатир-Даг (Ангар-Бурун)) і дуже рідко на безлісих вершинах в поясі букових лісів. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Локальні популяції малочисельні, представлені поодинокими особинами, рідше невеликими групами особин.

Причини змінності чисельності
Не з'ясовані, можливо пов'язано з малою конкурентною здатністю, високою стено-топністю виду (екологічна локалізованість) та його вузьким ареалом. В досліді з інтродукцією в Нікітському ботанічному саду в аридних умовах Пд. берега встановлено, що рослини при культивуванні не самовідновлюються і особини швидко виснажують свій життєвий потенціал.

Умови місцезростання
Зростає на сухих карбонатних скелях і кам'янистих схилах, карнизах яйли, що мають несформовану рослинність і відносяться до угруповань порядку *Alyso-Sedetalia* кл. *Sedo-Scleranhetea*, *Thlaspieta rotunclifolii* та кл. *Asplenieta trichomanis*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яна багаторічна напіврозеткова рослина, 10–75 см заввишки з потужним каудексом. Стебло голе, облиствлене, просте або розгалужене, при основі вкрите піхвами відмерлих листків. Листки двічі пірчасто розсічені, з лінійними частками останнього порядку, нижні з довгими, верхні — з короткими черешками, як і стебло голі, сизі. Основний зонтик 7–9 см в діаметрі, 30-променевий, бокові зонтики 3,5–5 см в діаметрі, з 12–20 променями. Обгортка з 10–16 лінійно-ланцетоподібних листочків. Зонтики багатоквіткові, з тісно зібраними, майже сидячими квітками; листочки обгортки вузьколанцетоподібні, дещо колючі. Пелюстки білі або рожеві. Плоди

коротко опушені, з виступаючими ребрами. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

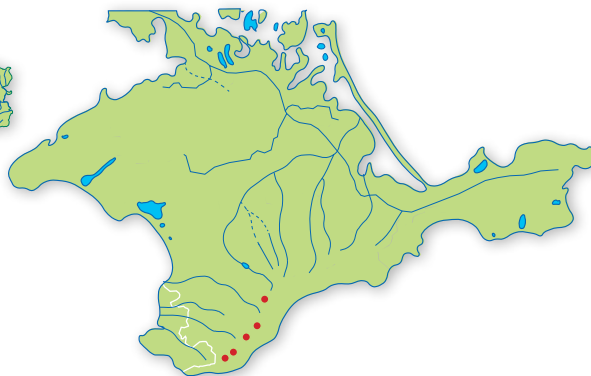
Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до Червоного списку МСОП та Європейського червоного списку. Охороняється у Ялтинському гірсько-лісовому ПЗ. Необхідний контроль за станом популяцій. Заборонено збирання і заготівлю рослин, гербаризацію, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ефіроолійне, ґрунтоутвірне, протиерозійне, декоративне.

Основні джерела інформації
Вульф, 1958; Никифоров, Корженевский, 2004.

Автор: М.М. Федорончук
Фото: В.В. Савчук

ТРИНІЯ БІБЕРШТЕЙНА

Trinia biebersteinii Fedoronczuk

(*T. kitaibelii* M. Bieb. p. p., quoad. pl. taur.)

Родина Селерові (Зонтичні) — *Ariaceae*
(*Umbelliferae*)

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Наукове значення

Рідкісний ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

Крим. Зрідка трапляється в передгірній та гірській пд.-зх. частині. Вид раніше наводився також з центральної степової частини Криму. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Відомо кілька популяцій (підніжжя г. Челтер, Байдарська яйла, окол. с. Орлине, Колхозне, Соколине, гора Бойко (Великий Каньйон), Мекензієві гори (поблизу м. Севастополя), окол. с. Кустове, Тепе-Кермен (Бахчисарайський р-н)). Локальні популяції нечисленні але повночленні, представлені поодинокими особинами, рідше небагатьма екземплярами (чоловічими і жіночими) на одному квадратному метрі.

Причини змінності чисельності

Надмірне випасання худоби, витоπτування, випалювання, висока стенопотність та слабка конкурентна здатність виду.

Умови місцезростання

На сухих степових і кам'янистих схилах, яйлах, заходить в рідколісся. Переважно у складі угруповань кл. *Festuco-Brometea*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Трав'яна монокарпічна рос-

лина з 2–4-річним циклом розвитку, 15–40 см заввишки, з вертикальним або висхідним потовщеним коренем, шийка якого вкрита волокнистими яскраво-бурими рештками відмерлих листків і прямим, від основи або середини розгалуженим стеблом яке, як і довгі косовисідні гілки, голе і часто фіолетово забарвлене. Прикореневі листки на довгих черешках, при основі розширені у піхви, в обрисі вузько- або ланцетоподібно-видовжені, 7–10 см завдовжки, двічі пірчато-розсічені на вузьколінійні частки; стеблові листки подібні до прикорневих, на коротких черешках. Зонтики з 4–7 опушених, майже однакових за довжиною променів; обгортка відсутня. Зонтики 15–17-квіткові, при плодах 3–7-променеві (плоди розвиваються лише у частини квіток), обгорточка з п'яти ліній-

них або шилоподібних листочків. Квітки одноставеві (рослини дводомні). Пелюстки у тичинок жовтувато-білі, у маточкових — зеленкуваті. Плоди яйцеподібні, до 4 мм завдовжки, з п'ятьма ребрами і великими поодинокими ефіроолійними каналцями в канавках. Цвіте у травні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження та заходи охорони

Рекомендується вирощувати у ботанічних садах. Занесено до Червоного списку МСОП (під назвою Тринія Кітайбеля — *Trinia kitaibelii* M. Bieb.) та Європейського червоного списку. Охороняється у «Байдарському» заказнику. Необхідно виявити всі можливі місцезростання виду і контролювати стан популяцій. Заборонено випалювання, витоπτування й стравлювання худобою, порушення місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

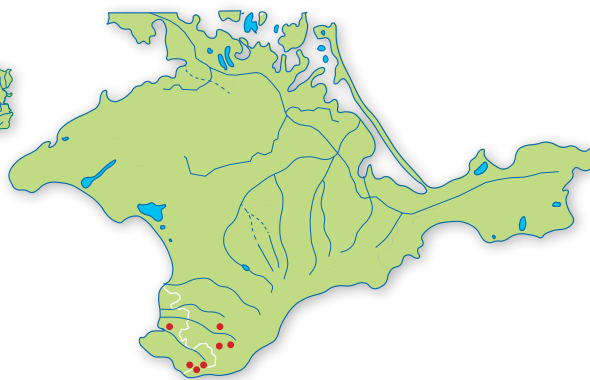
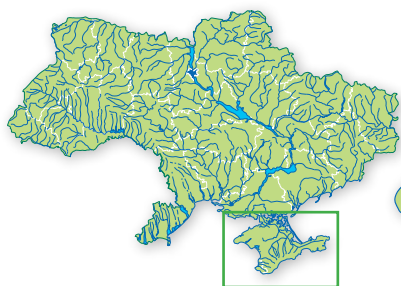
Господарське та комерційне значення

Ефіроолійне, ґрунтоутвірне.

Основні джерела інформації

Собко, 2005; Федорончук, 1983; ЧКУ, 1996.

Автор: М.М. Федорончук
Фото: Я.П. Дідух

КЕНДИР ВЕНЕЦІЙСЬКИЙ (К. САРМАТСЬКИЙ, К. КРИМСЬКИЙ, К. РУСАНОВА)

Trachomitum venetum (L.) Woodson s.l. (incl. *T. venetum* subsp. *russanovii* (Pobed.) Yena et Moysienko = *T. russanovii* (Pobed.) Pobed., *T. venetum* subsp. *sarmatiense* (Woodson) Avetisjan = *T. sarmatiense* Woodson, *T. venetum* subsp. *tauricum* (Pobed.) Greuter et Burdet = *T. tauricum* (Pobed.) Pobed.)

Родина Барвінкові — Аросупасеae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Рідкісний диз'юнктивно ареальний вид, в Україні — три підвиди.

Ареал виду та його поширення в Україні

К. сарматський: приморські регіони України, Болгарії, Туреччини, Росії та Закавказзя; к. кримський та к. Русанова — локальні ендеміки. В Україні — к. сарматський: узбережжя Чорного та Азовського морів. Адм. регіони: Од, Мк, Хс, Дц, Кр. К. кримський: мис Іллі та бухта Тиха. Адм. регіон: Кр. К. Русанова: о-в Джарилгач. Адм. регіон: Хс.

Чисельність та структура популяцій

Трапляються дуже рідко. Популяції лінійного типу, з окремих густих куртин. К. кримський формує зарості близько 1 км з 20–30 раметів (приблизно 1000 пагонів).

Причини зміни чисельності

Низька здатність до насінневого розмноження, морська абразія, рекреація і забудова.

Умови місцезростання

Середньозаплавні рівнинні ділянки у гирлах річок, балок, морські пляжі з гальки і піску, глинисті береги. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. К. сарматський: багаторічна кореневищна трав'яна рослина 0,5–1,2 м заввишки. Листки супротивні, темно-зелені, вузькояйцеподібні до ланцетних, із заокругленою основою і гострокінцевою верхівкою. Суцвіття верхівкова волоть. Віночок рожево-бузковий, дзвоникуватий, з 5 долями. Чашечка зрослолисточкова, п'ятироздільна. Плід лінійна листянка. Цвіте в липні–серпні; плодоносить у вересні. Розмножується насінням та кореневищем. К. кримський відрізняється світло-зеленими листками,

вузько еліптичними, з клиноподібною основою і гострокінцевою верхівкою. К. Русанова має темнозелені, з червонуватим відтінком, яйцеподібні, з заокругленою основою та тупою верхівкою, листки.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

К. сарматський охороняється в Дунайському та Чорноморському БЗ, в заказнику «Новий Світ»; к. Русанова — у заказнику «Джарилгацький». К. кримський внесений до Європейського червоного списку, не охороняється, тому слід організувати заказник на мисі Іллі та в бухті Тихій. Заборонено збирання рослин, порушення умов зростання, забудова.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Є відомості про спроби культивування.

Господарське та комерційне значення

Протиерозійне, декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації

Биоразнообразие Джарылгача, 2000; Бойко, Подгайній, 2002; Дубына, Шеляг-Сосонко, Ена Ан. В., 2001; Ена Ан. В., Свирын, 2008; Ена Ан. В., Терещенко, 1997; 1989; Yena, Moysienko, 2007.

Автори: А.В. Ена, І.І. Мойсієнко
Фото: І.І. Мойсієнко

ДЕРЕВІЙ ГОЛИЙ

Achillea glaberrima Klokov

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Локальний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Приазовська височина. Поширений тільки у межах відділення «Кам'яні Могили» Українського степового ПЗ. Адм. регіон: Дц.

Чисельність та структура популяцій
Єдина популяція нараховує 8–9 млн особин, чисельність стабільна, щільність в середньому 35 особин на 1 м². Віковий спектр популяції бімодальний з максимумами на віргінільній та середньовіковій генеративних стадіях, характеризується значною варіабельністю.

Причини зміни чисельності
В умовах заповідного режиму чисельність виду стабільна.

Умови місцезростання
Гранітні скелі та розщелини, на площинках з щебенистим ґрунтом площею від кількох дм² до 2 м². Росте поодинокі, моновидовими групами або з домішкою кількох видів в угрупованнях, що відносяться до кл. *Sedo-Scleranthetea*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рос-

лина з коротким кореневищем та висхідними або прямостоячими часто розгалуженими пагонами 20–40 см заввишки. Листки пірчатороздільні, у верхній частині стебла зубчасті. Кошики зібрані у верхівковій складні щиткоподібні суцвіття. Квітки яскраво-жовті, язичкові дуже варіюють за кількістю у кошику, розміром, формою. Рослина позбавлена опушення на стеблах, листках, обгортках. Цвіте у червні–серпні, плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням (дає рясний самосів).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до Європейського червоного

списку та Червоного списку МСОП. Охороняється у відділенні «Кам'яні Могили» Українського степового ПЗ. Рекомендується контролювати стан популяції, вирощувати у ботанічних садах, залучити до селекції декоративних форм. Заборонено збирання, гербаризацію, заготівлю, порушення умов місцезростання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Донецькому ботанічному саду НАН України, Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України, Ботанічному саду ім. О.Ф. Фоміна.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Флора УРСР, 1962; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Остапко, 1990; Определитель высших растений Украины, 1987; Остапко, 2005; Тысячелистники, 1984; ЧКУ, 1996; Шакула, 2007.

Автор: В.М. Остапко
Фото: В.П. Гелюта

КОТЯЧІ ЛАПКИ КАРПАТСЬКІ

Antennaria carpatica (Wahlenb.) Bluff et Fingerh.

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемічний реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Поширений у високогір'ї Карпат на території Польщі, Словаччини, Румунії. В Україні — Свидовець та Мармарош. Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій
Популяції ізольовані гірськими долинами. Для усіх популяцій характерні неповночленні вікові спектри, без ювенільних та іматурних рослин. Чисельність у межах 5–10 рослин на 1 м².

Причини зміни чисельності
Обмеженість відповідних субстратів, випас худоби та інші прояви господарської діяльності людини.

Умови місцезростання
Альпійський пояс на висоті 1800–2000 м н. р. м., на схилах різної експозиції, переважно на досить вологих, слабко задернованих ділянках з кислими ґрунтами, у тому числі на відслоненнях та осипищах, в асоціаціях *Achilleo (schurii)-Dryadetum*

й *Cystopteridetum fragilis* (кл. *Asplenietea trichomanes* та *Carici rupestris-Kobresietea bellardii*). Психромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Пучкуватокореневий напівкущик з інтенсивно галузистими короткими висхідними кореневищами, здерев'янілими разом з нижньою частиною безрозеткових надземних пагонів 5–20 см заввишки. Більшість листків зосереджена при основі стебел, стеблові листки нечисленні. Прикореневі листки короткочерешкові, з суцільними лінійно-ланцетними білоповстисто опушеними збіжними пластинками 4–5 см x 4–8 мм. Кошики у верхівкових щиткоподібних суцвіттях нечисленні, іноді поодинокі,

5–10 мм у діаметрі, з буро-коричневими листочками обгортки й жовтувато-білою оцвітиною. Цвіте у червні–липні, плодоносить у серпні–вересні. Розмноження переважно вегетативне.

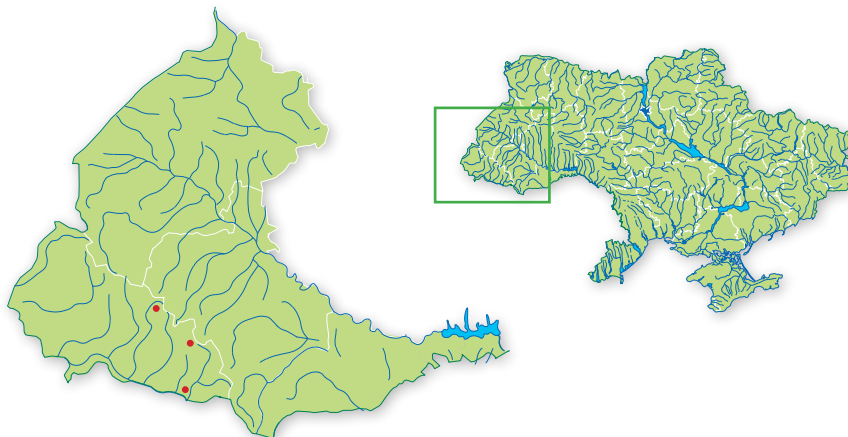
Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Карпатському БЗ. Доцільно встановити моніторинг популяцій. Заборонено збирання рослин, порушення місць зростання та надмірне випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Зиман, 1997; Карпатські сторінки «Червоної книги України», 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; Малиновський, Крічфалушій, 2002; ЧКУ, 1996; Чопик, 1976.

Автори: С.М. Зиман, О.В. Булах
Фото: О.О. Сенчило, Н.М. Сичак (вставка)

РОМАН КАРПАТСЬКИЙ

Anthemis carpatica Waldst. et Kit ex Willd.

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Південно-європейський вид, поширений у високогір'ї Карпат, Альп та Балкан. В Україні — Мармароський масив (г. Піп Іван). Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій
Єдина популяція площею близько 1 га з неповночленим віковим спектром, без ювенільних та іматурних рослин та з чисельністю 20–25 пагонів й 3–5 парціальних кущів на 1 м².

Причини зміни чисельності
Крайня межа ареалу. Причини відсутності насінневого поновлення невідомі.

Умови місцезростання
Альпійський пояс на висоті 1800–2000 м н.р.м., на задернованих кам'янистих схилах різної експозиції, в угрупованні *Cetrario-Juncetum trifidi* (кл. *Junceta trifidi*). Мезофіт.

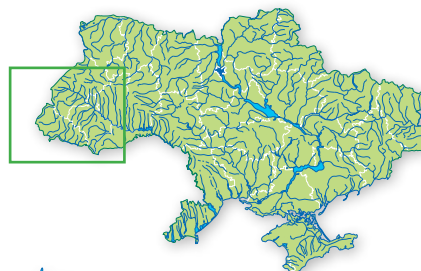
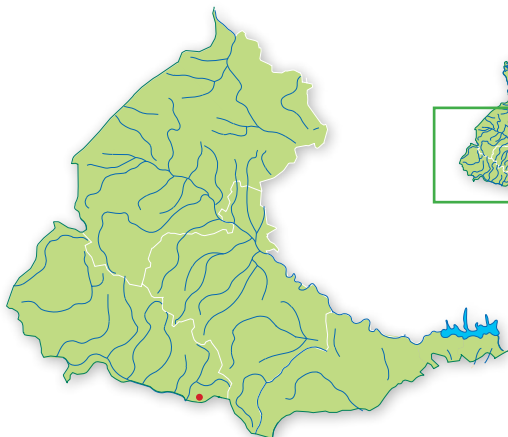
Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з галузистими, переважно короткими висхідними кореневищами (наявні й горизонтальні гілки 6–8 см завдовжки), мичкуватою кореневою системою та висхідними напіврозетковими надземними пагонами 15–25 см заввишки. Більшість листків зосереджена при основі стебел, пірчасто розсічені на лінійні частки 8–10 мм завдовжки, стеблові листки нечисленні, дрібні. Кошики верхівкові поодинокі, 25–30 мм у діаметрі з білими крайовими квітками. Листочки обгортки мають широку чорно-буру облямівку. Цвіте у липні, плодоносить у серпні. Розмноження вегетативне.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Карпатському БЗ. Необхідно здійснювати моніторинг популяції й провести порівняльне дослідження популяцій даного виду на території Румунії. Заборонено збирання, гербаризація, заготівля рослин, порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Зиман, 1997; Малиновський, Крічфалуші, 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; Чопик, 1976.

Автор: С.М. Зиман
Фото: Ю.Й. Кобів

ПОЛИН ДЗЕВАНОВСЬКОГО

Artemisia dzevanovskyi Leonova

Родина Айстрові (Складноцвіті) —
Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Локальний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Крим. Тарханкутський п-ів. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Невідома.

Причини зміни чисельності
Природне та антропогенне руйнування або порушення екологічних умов.

Умови місцезростання

Приморські кам'яністі вапнякові схили з розрідженими угрупованнями петрофітного степу, ймовірно угруповання кл. *Sedo-Scleranthetea*. Ксерофіт, петрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

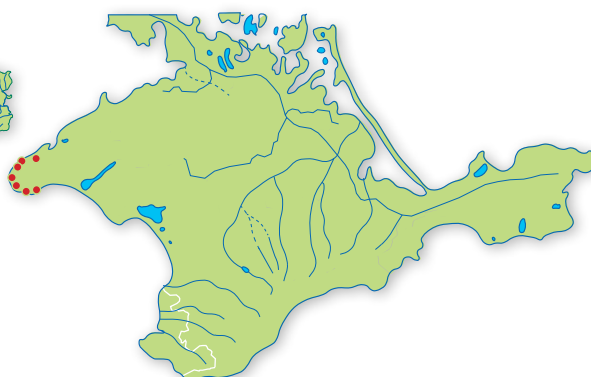
Хамефіт. Напівкущик 25–55 см заввишки з висхідними, густо-шерстисто-опушеними жовтуватими пагонами. Листки двічі пірчасторозсічені, сегменти обернено-яйцеподібні або еліптичні, з притупленою верхівкою. Кошики широко обернено-яйцеподібні, 5–6 мм завдовжки, 3–4 мм завширшки, зібрані у волотеподібне суцвіття. Цвіте у вересні — жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у ландшафтному заказнику «Джангульське зсувне узбережжя». Заборонено порушення місць зростання, освоєння територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Містить ефірні олії.

Основні джерела інформації

Вульф, 1969; Дідух, Вакаренко, 1987; Єна 2001.

Автор. А.В. Єна
Фото. Г.В. Бойко

ПОЛИН СУЦЬЛНОБІЛИЙ

Artemisia hololeuca M.Bieb. ex Besser

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Басейн р. Дон. В Україні — у Лівобережному Степу, в бас. р. Сіверського Дінця та Кринки. Адм. регіон: Хр, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Трапляється поодинокі, групами, іноді утворює невеликі зарості, кількість місцезростань поступово зменшується.

Причини зміни чисельності
Видобування крейди, надмірний випас худоби, формування зімкнутого травостою при розвитку короткочореневищних злаків.

Умови місцезростання
Відслонення з ущільненою крейдою (крейдяні лоби). Нерідко є домінантом томілярних угруповань класу *Helianthemo-Thymetea*, зрідка як асектатор зростає на карбонатних степах із незначною задернованістю в угрупованнях союзу *Centaureo carbonati-Koelerion talievii* кл. *Festuco-Brometea*. Ксерофіт. Облігатний карбонатofil.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Сланкий напівкущик до 40 см заввишки, здерев'янілий у нижній частині, з численними густо улисненими вкороченими неплідними пагонами. Рослина повстисто-павутинисто опушена білими волосками, утворює своєрід-

ні сріблясто-сірі подушки. Квітконосні стебла нечисленні, підведені. Листки на неплідних пагонах або в розетках при основі стебла черешкові, пірчатороздільні, або двопірчаторозсічені, в обрисі яйцеподібні, 2–4 см завдовжки та 1–2 см завширшки. Сегменти листків лінійно-ланцетні. Суцвіття — кошики на на зігнутих ніжках, зібрані у волоть. Квітки численні, жовтуваті. Сім'янки оберненояйцеподібні 1,5–1,7 мм завдовжки, 0,5–0,6 мм завширшки, коричнювато-бурі, тонкоборозенчасті. Цвіте у червні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до Європейського червоного спис-

ку, Червоного списку МСОП. Охороняється у відділенні «Крейдова флора» Українського степового ПЗ, НПП «Святі Гори», на території пам'ятки природи загальнодержавного значення «Балка Гірка» та заказнику місцевого значення «Пристінському» (Донецька обл.). Необхідно додатково створити заказники в усіх місцезнаходженнях виду, контролювати стан популяцій. Заборонено розробку кар'єрів з видобування крейди, надмірне випасання худоби, терасування та заліснення схилів, руйнування місць існування.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Донецькому ботанічному саду НАН України, Ботанічному саду ім. О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Т. Шевченка та Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Коротченко, 2001; Красная книга, 1988; Морозюк, 1971; Флора УРСР, 1962; Определитель высших растений Украины, 1987; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; ЧКУ, 1996.

Автори: І.А. Коротченко, В.М. Остапко
Фото: Г.В. Бойко

АЙСТРА АЛЬПІЙСЬКА

Aster alpinus L.

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Циркумпольярний аркто-альпійський вид, диз'юнктивно поширений у Євразії, у Пн. Америці представлений окремим підвидом (subsp. *vierhapperi* Opno). У горах Середньої Європи досить рідкісний. В Україні — Карпати (Свидовець, Мармарош, Чорногора та Чивчин). Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Відомі поодинокі локалітети (близько 10). Для більшості популяцій характерні неповночленні вікові спектри, без ювенільних та іматурних рослин насінневого походження, проте часто наявні такі рослини вегетативного походження. Чисельність у межах 5–15 рослин на 1 м².

Причини зміни чисельності
Випасання худоби та інші прояви господарської діяльності людини, у тому числі зривання на букети та викопування рослин для озеленення.

Умови місцезростання
Субальпійський та альпійський пояси на висоті 1200–2000 м н.р.м., на схилах різної експозиції, переважно на слабко задернованих ділянках, у розщелинах скель, на осипищах та «полицях», в асоціаціях *Achilleo (schurii)-*

Dryadetum, Saxifrago (paniculatae)-Festucetum versicoloris, Thymo-Festucetum amethystinae та ін. (кл. *Carici rupestris-Kobresietea bellardii, Elyno-Seslerietea*). Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з довгими горизонтальними та короткими висхідними кореневищами, мичкуватою кореневою системою й висхідними напіврозетковими надземними пагонами 5–25 см заввишки, які несуть верхівкові поодинокі кошики 2–5 см діаметром, крайові квітки з бузково-фіолетовою оцвітинуою, середні квітки з жовтою оцвітинуою. Більшість листків зосереджена у прикореневих розетках, частина їх розташована на стеблах,

усі листки короткочерешкові, з суцільними яйцеподібно-лопатчастими збіжними пластинками 5–8 см x 10–20 мм. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у серпні. Розмножується насінням та вегетативно.

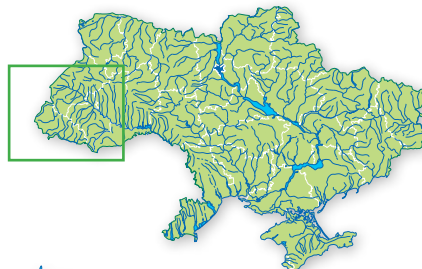
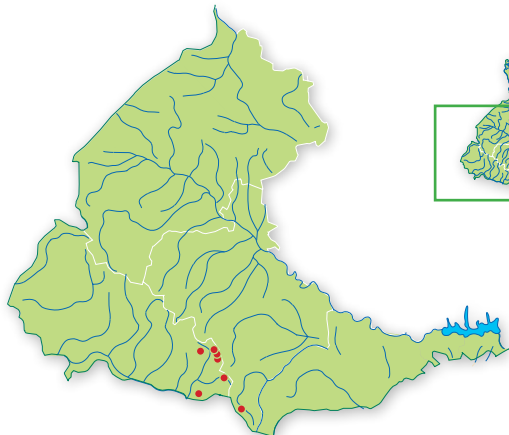
Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Карпатському БЗ. Доцільно встановити режим заповідності на Чивчині та моніторинг найбільш вразливих популяцій, зокрема, на Мармароші та Чорногорі. Заборонено збирання рослин та порушення місць зростання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Широко культивують у ботанічних садах, альпінаріях та на приватних ділянках.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Зиман, 1997; Карпатські сторінки «Червоної книги України», 2002; Малиновський, Крічфалушій, 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; Собко, 1993; ЧКУ, 1996; Чорней, Буджак, 2003; Чопик, 1976.

Автори: С.М. Зиман, О.М. Корнієнко
Фото: Н.М. Сичак

БУДЯК ПАГОРБОВИЙ

Carduus collinus Waldst. et Kit.
(*C. collinus* subsp. *collinus*)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний ендемічний вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Паннонська обл. та передгір'я Карпат в Угорщині, Словаччині, Румунії, на Закарпатті, а також у Польщі, Словенії, Хорватії (Істрія). В Україні — на пд. схилі останцевого вулканічного куполу, гора поблизу м. Виноградово. Інші вказівки виду для території України не підтверджені або помилкові. Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій
Єдина популяція площею кілька гектарів на г. Чорна гора на сьогодні нараховує кілька сотень особин з щільністю близько 1–2 особин на м². Популяційні параметри невідомі.

Причини зміни чисельності
Руйнування біотопів внаслідок освоєння пд. схилів передгір'я під сади та виноградники, відсутність екопотів відповідного типу.

Умови місцезростання
Сухі, добре інсольовані, переважно круті кам'яністі схили пд. експозицій. Ґрунти на підстилаючих вулканічних породах, зі значною домішкою щебенистого рухляку, добре прогріті, гумусні, переважно слабкокислі. Зростає на ділянках, де фрагментарно збереглися реліктові осередки степових лук центральноєвропейського типу ксеротермних та напівксеротермних злаково-різнотравних угруповань порядку *Festucetalia valesiacae*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна колюча рослина 50–100 см заввишки. Стебло пряmostояче, у верхній половині слабкорозгалужене, з виймчасто-лопатовими колючими крилами, під кошиками безкриле, білувате від повстистого опушення. Листки зверху голі чи рідко волосисті, знизу — білувато-повстисті. Нижні листки в обрисі довгасто-еліптичні, глибоко пірчастороздільні, з 6–8 парами віддалених тупуватих яйцеподібно-трикутних лопатей, які закінчуються колючкою, найбільшою на верхівці листка (до 1 см завдовжки). Верхівкові листки з надрізаними та нерівно зубчастими лопатями і лінійно-ланцетною верхівкою, дуже зменшені. Кошики поодинокі, видовжені, 15–20 мм у діаметрі, обгортка яйцеподібна, 20–25 мм

завдовжки, листочки обгортки вузьколінійні, 1–1,5 мм завширшки, притиснуті, часто червоноуваті, серединні та зовнішні коротші за внутрішні, останні під верхівкою звужені в коротеньку колючку. Квіти червоно-фіолетові, рідко білі, сім'янки з поздовжніми борозенками. Цвіте у червні–липні. Розмножується насінням.

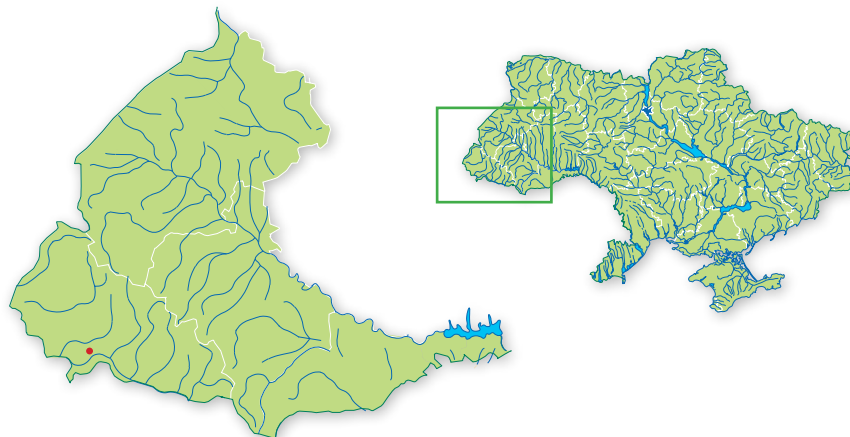
Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Карпатському БЗ (масив «Чорна Гора»). Необхідним є контроль стану популяції та запровадження культивування виду у ботанічних садах. Заборонено забудову та сільськогосподарське освоєння місць зростання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Фодор, 1974; Dostál, 1989.

Автори: Р.Я. Кіш, Є.Й. Андрик
Фото: Р.Я. Кіш

ВІДКАСНИК ОСОТОПОДІБНИЙ

Carlina cirsioides Klokov (*C. acaulis* L. subsp. *simplex* auct. non Nym., *C. transsilvanica* auct. non Schur, *C. acaulis* subsp. *acaulis* var. *alpina* auct. non Jacq.)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Ендемічний вид з вузькою еколого-ценотичною амплітудою.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середня Європа (Польща, Україна — зх. й Правобережна частини). Спорадично трапляється у пд. частині Полісся та на Поділлі. Адм. регіони: Жт, Кв, Ль, Тр, Хм, Вн.

Чисельність та структура популяцій

Популяції малочисельні, але іноді займають площу до кількох десятків гектарів. Насінневе поновлення задовільне, але насіннева продуктивність порівняно низька через відсутність ефективного запилення.

Причини зміни чисельності

Освоєння степових схилів, надмірний випас, випалювання, створення кар'єрів, заліснення тощо.

Умови місцезростання

Степові та лучно-степові схили, здебільшого південної експозиції, узлісся. В угрупованнях кл. *Festuco-Brometea*, рідше — *Molinio-Arrhenatheretea*. Ксерофіт, гемікальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Корінь стрижневий. Стебла поодинокі або по два, 15–50 см заввишки, прямо-

стоячі, прості, клочкувато-павутинисті, брудно-пурпурові, густо улиснені, з одним кошиком. Листки від пірчаторозсічених до пірчаторозділних, деякі пірчатонодрізані, в обрисі довгасто-еліптичні, 11–45 см завдовжки і 7–15 см завширшки, світло-зелені, жорсткі, черешкові, з коричнювато-пурпуровим черешком, павутинисті з обох боків; їхні бокові сегменти в кількості 4–10 пар, пальчатонодрізані, з довгастоланцетними лопатями, по краях колючозубчасті. Кошик 9–13 см діаметром; верхівкові листки підпирають кошик, з широкими черешками й розгалуженими колючками; зовнішні листочки обгортки сидячі, колючо загострені, довгасті, темно-бурі; середні яйцеподібно- або вузьколанцетні, тонкозагострені, зовні бурувато-коричневі, павутинисті; внутрішні лінійні або

вузьколінійні, жовтуваті, з зовнішнього боку бурувато-пурпурові; віночки 11–13 мм завдовжки, жовтуваті. Сім'янки довгасті, темно-сірі, густоволосисті, на верхівці по краю з кільцем волосків, чубок 14–17 мм завдовжки. Цвіте у серпні-вересні, плодоносить у лютому-березні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється у заказниках і пам'ятках природи Пн. Поділля («Гора Лиса та гора Сипуха», «Гора Макітра» та ін.) та Опілля («Голицький»), НПП «Галицький». Заборонено несанкціоноване викошування та випалювання, збирання рослин, заліснення схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

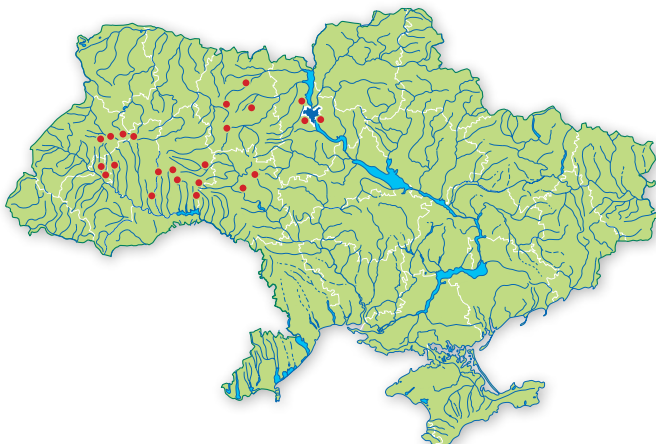
Вирощують у ботсаду Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, лікарське, протиерозійне.

Основні джерела інформації

Заверуха, Андриєнко, Протопопова, 1983; Флора УРСР, 1962.

ВІДКАСНИК ТАТАРНИКОЛИСТИЙ, ДЕВ'ЯТИСИЛ ТАТАРНИКОЛИСТИЙ

Carlina onopordifolia Besser ex Szafer, Kulcz. et Pawł. (*C. acanthifolia* All. subsp. *utzka* auct. non (Nacq.) Meusel et Kärstner, *C. utzka* auct. non Nacq.)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Пд.-малопольсько-подільський ендемік в ізольованих локалітетах.

Ареал виду та його поширення в Україні

Польща (Малопольська височина), Україна (Поділля). В Україні — Гологоро-Кременецький кряж, Опілля, Волинська височина. *Locus classicus* виду — окол. с. Ольгопіль Вінницької обл. Вказівки для Волинської, Одеської і Сумської обл. сумнівні. Адм. регіони: ?Вл, Рв, ?См, Лв, Ів, Тр, Вн, ?Од.

Чисельність та структура популяцій

Локальні популяції на Гологоро-Кременецькому кряжі — по кілька тисяч особин різного віку, стабільні. За розвитку щільної дернини чисельність особин знижується. Стан популяції в *locus classicus* задовільний. Інші популяції нечисленні й належать до регресивного типу.

Причини зміни чисельності

Надмірне випасання худоби, заліснення схилів, часті весняні випалювання травостою.

Умови місцезростання

Лучно-степові угруповання на схилах із

сильно скелетними рендзинами, місця з порушеною дерниною. Оптимум в асоціації *Inuletum ensifoliae* союзу *Cirsio-Brachypodium pinnati*, росте в угрупованнях союзу *Festucion valesiacaе*. Кальцефіл, ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічний трав'яний монокарпик з тривалим, (3) 5–10 (15) років, вегетативним розвитком. Має потужний стрижневий корінь. Стебло нерозвинене, рослина виглядає як розпростерта розетка листків з великим кошиком у центрі. Листки еліптичні або довгасто-еліптичні, 6–35 см завдовжки, жорсткі, пірчатонадрізані, густопавутинисті; їхні бічні лопаті, на верхівці з колючкою, по краях нерівно-колючо-зубчасті. Кошик

15–20 (25) см діаметром; листочки обгортки колючозубчасті. Віночки 17–20 мм завдовжки, жовтуваті. Сім'янки довгасті, темно-сірі, густоволосисті. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у вересні–жовтні. Розмножується насінням, але воно часто висипається зимою.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Включений до Червоного списку МСОП. Охороняється на території НПП «Галицький» та в заказниках «Голицький» (Тернопільська обл.), «Чортова гора» (Івано-Франківська обл.), «Лиса гора і гора Сипуха», «Біла гора» (Львівська обл.). Необхідними є моніторинг популяцій, заборона збирання рослин, випалювання, випасання, заліснення.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у ботсаду Львівського національного університету ім. І. Франка.

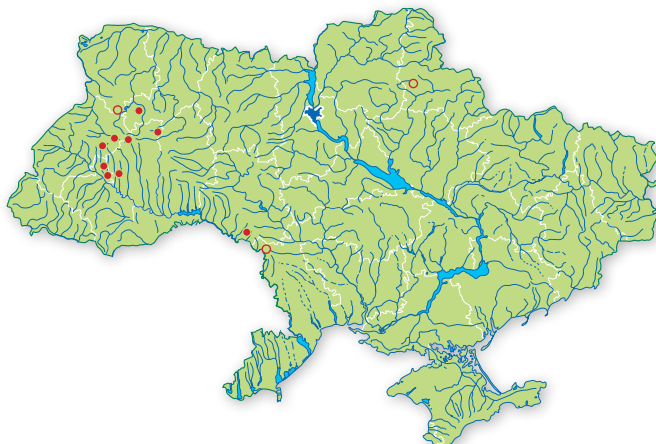
Господарське та комерційне значення

Декоративне, лікарське, протиерозійне.

Основні джерела інформації

Зеленчук, 1985, 1986; Флора европейской части СССР, 1994; Флора УРСР, 1962; Meusel, Kärstner, 1994.

Автори: Я.П. Дідух, О.О. Кагало, О.О. Орлов
Фото: О.О. Орлов

ВОЛОШКА ВЕЛИКОПРИДАТКОВА

Centaurea appendicata Klokov (*C. margaritacea*
Ten. subsp. *appendicata* (Klokov) Dostál)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Вузький неоендемічний придніпровський
вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

Причорномор'я. Правобережний Степ (Запорізька обл., Запорізький р-н, між с. Розумовкою та Біленьким, *locus classicus* — ур. «Лиса гора», окол. с. Лисогірка). Адм. регіон: Зп.

Чисельність та структура популяцій

Популяції малочисельні, представлені поодинокими особинами, їх структура не досліджена.

Причини зміни чисельності

Висока стенотопність виду, слабе відновлення, антропогенне навантаження (розорювання, лісонасадження на пісках, випас худоби та рекреація).

Умови місцезростання

Зростає на прирічкових пісках р. Дніпро. Угруповання кл. *Festucetea vaginatae*. Мезоксерофіт, псамофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Дворічна трав'яна рослина з міцним вертикальним коренем. Стебла прямостоячі, 60–90 см заввишки, від середини до верху розгалужені зі струнками, спря-

мованими вбік та догори гілками, разом з листками помітно павутинисті, угорі по ребрах шорсткі. Листки пірчаторозсічені, з вузьколійними, 1–3 мм завширшки частками; нижні листки двічі пірчаторозсічені; верхні — цілісні, лінійні, з білоплівчастими остюкуватими кінчиками. Кошики поодинокі на кінцях стебел та гілок, великі 2,5–3 см у діаметрі. Обгортка куляста, 22–25 мм у діаметрі, її листочки шкірясті, жовтуваті. Придатки округлі, 10–12 мм завдовжки, 6,5–10,5 мм завширшки, по краю нерівно дрібнозубчасті, внутрішні мають на спинці пурпурну пляму, зовнішні без неї, з загорнутими краями. Квітки двостатеві, світло-жовтуваті або кремові, віночок у крайових неплідних квіток 25 мм завдовжки, серединних 20 мм.

Сім'янка оливково-бура, з білими реберцями, чубок білий. Цвіте у липні–серпні, плодонось у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Європейського червоного списку. Не охороняється в об'єктах ПЗФ. Необхідно створити декілька заказників для охорони виду, контролювати стан популяцій, розмножувати штучним способом. Рекомендується вирощувати у ботанічних садах. Заборонено розорювання та заліснення територій, їх забудова, надмірне випасання худоби, організація рекреації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, селекційне.

Основні джерела інформації

Коломійчук, Подорожний, Пюрко, 2004; Тарасов, 1999.

Автор: В.П. Коломійчук
Фото: В.П. Коломійчук

ВОЛОШКА КОРОТКОГОЛОВА

Centaurea breviceps Iljin (*C. margaritacea* Ten.
subsp. *breviceps* (Iljin) Dostál)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Локальний (нижньодніпровський) ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

У межах Нижньодніпровських (Олешківських) пісків — Каховська, Козаче-Лагерська, Чалбаська, Олешківська, Збур'ївська, Іванівська арени і Кінбурнський п-ів. Лівий берег р. Дніпра, від Каховки до Чорного моря. Іноді заходить в заплаву річки, зокрема, відомий на Карантинному острові в м. Херсоні. Адм. регіони: Мк, Хс.

Чисельність та структура популяцій

Загальне поширення незначне і співпадає з межами Нижньодніпровських арен (площа біля 150 тис. га). На слабо порушених ділянках пісків, які сьогодні займають близько 20% площі арен. Рослина поширена скрізь, часто утворює багатотисячні популяції. В угрупованнях розповсюджена дифузно. Зрідка, в сприятливі роки, може давати спалахи чисельності, коли щільність на окремих ділянках арен досягає 500–800 особин на 100 м².

Причини зміни чисельності

Вузька еколого-ценотична амплітуда. Освоєння пісків під сільськогосподарські культури та лісонасадження.

Умови місцезростання

Відкриті алювіальні арени, з рівнинним, горбистим та бугристим рельєфом. Ґрунти — дрібнозернисті піски різного рівня гумусованості і задернованості. Діагностичний вид асоціації *Centaureo breviceps* — *Festucetum beckeri* (кл. *Festucetea vaginatae*). Ксерофіт. Псамофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Дворічна трав'яна рослина 60–150 см заввишки. Стебло розгалужене. Листки двічіпірчаторозсічені. Обгортка (10–14 мм завдовжки, 8–10 мм завширшки) яйцеподібна, її листочки блідо-зелені. Придатки листочків зеленкуваті, з пурпуровато-бурою плямою, мають тонко-плівчасту прозору, зеленкуватобілу облямівку. Квітки рожево-пурпурові або

блідо рожеві, зрідка білі. Сім'янка бура, з поздовжніми реберцями. Цвіте у липні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Включений до Європейського червоного списку та до Червоного списку МСОП як складова таксономічного агрегату перлистих волошок підроду *Phalolepis* (Cass.) Sprach. Охороняється у Чорноморському БЗ, заказнику загальнодержавного значення «Березові колки», ландшафтному заказнику загальнодержавного значення «Саги» (Херсонська обл.), РЛП «Кінбурнська коса» (Миколаївська обл.). Заборонено лісонасадження, освоєння пісків, забудову територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, медонос, протиерозійне, селекційне.

Основні джерела інформації

Клоков, 1935; Мосякін, 1999; Флора УРСР, 1965; ЧКУ, 1996.

Автори: О.Ю. Уманець І.І. Мойсієнко, Р.П. Мельник
Фото: М.М. Сухомлин, І.І. Мойсієнко

ВОЛОШКА КОЗЯЧА

Centaurea caprina Steven

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення

Вузький регіональний неоендемік, об'єкт інтенсивних мікроеволюційних процесів.

Ареал виду та його поширення в Україні

Україна (Кримський п-ів): Зх. Крим (від Тарханкута до Севастополя), Гірський Крим, Передгір'я, Пд. берег (від Балаклави до Коктебеля). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Невідома.

Причини зміни чисельності

Випасання, рекреація.

Умови місцезростання

Відкриті сухі кам'янисті схили. Розріджені варіанти нагорно-ксерофітних угруповань

та петрофітного степу з проєктивним покриттям до 50%. Ксерофіт, петрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Дворічна трав'яна рослина 25–80 см заввишки з висхідними розгалуженими пагонами. Листки двічі пірчасторозсічені, коротко щетинисто опушені. Квітки в невеликих поодиноких кошиках, рожево-пурпурові. Кошики на ніжках, обгортка кошика довгасто-яйцеподібна, 10–12 мм завдовжки, 0,5–0,6 см завширшки, листочки обгортки мають шкірясті придатки з яйцеподібною коричневою твердою частиною, кінцева колючка майже не відігнута, 0,8–1,2 мм завдовжки. Плід білувата сім'янка 2,5–3 мм завдовжки, 1,2–1,5 мм завширшки,

без чубчика. Цвіте в червні–серпні, плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

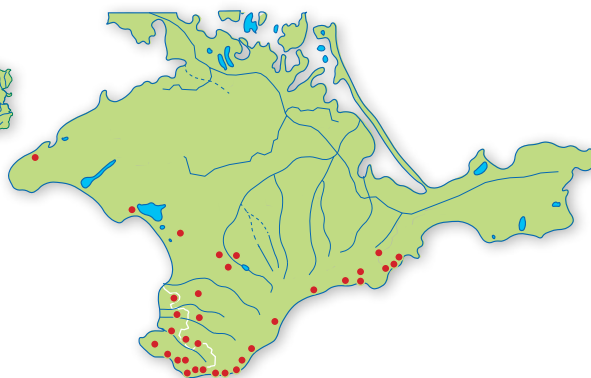
Охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому, Кримському, Карадазькому ПЗ, заказниках загальнодержавного значення «Байдарський», «Фіолент», «Мис Айя», «Аю-Даг».

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Вульф, 1969; Ена 2001.

Автор: А.В. Ена
Фото: Я.П. Дідух, В.Ю. Летухова (вставка)

ВОЛОШКА КОМПЕРА

Centaurea comperiana Steven

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемічний вид (можливо, походить від гібридизації *C. caprina* Steven × *Centaurea substituta* Czer.).

Ареал виду та його поширення в Україні
Крим. Зростає на зх. Пд. берега Криму від смт. Сімеїз до мису Айя, а також в Байдарській долині в околицях с. Родніковське. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Загальна чисельність і ступінь природного поновлення невідомі. Чисельність окремих популяцій незначна, особини трапляються переважно поодиночі чи невеликими групами.

Причини зміни чисельності
Знищення місцезростань під впливом процесів денудації, а також внаслідок посилення рекреаційного навантаження та господарського освоєння територій.

Умови місцезростання
Зрідка на сухих кам'янистих схилах, скелях і осипищах. Ценозоутворюючого значення не має, як асектатор входить до складу рослинних угруповань класів *Thlaspietea rotundifolii* і *Onosmo polyphyllae-Ptilostemonetea*. Мезоксерофіт.

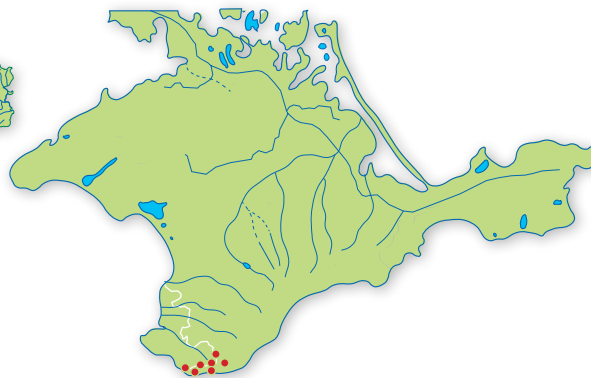
Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Дворічна трав'яна рослина 30–50 см заввишки з 1–2 прямостоячими, більш-менш розгалуженими стеблами. Стебла і листки сіро-зелені, з павутинистим опушенням. Суцвіття — кошики до 2 см у діаметрі, поодинокі на кінцях стебел і гілок, загалом на рослині нечисленні. Обгортка овально-яйцеподібна, 6–8 мм завширшки. Придатки листочків обгортки шкірясті, по краю війчасті, з бурватим вістрям або колічкою 1–2 мм завдовжки і півчастими боковими вушками. Квітки пурпурові. Сім'янки без чубка. Цвіте у червні–вересні. Плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється на території Ялтинського гірсько-лісового ПЗ, ландшафтних заказників загальнодержавного значення «Байдарський» і «Мис Айя», заповідного урочища «Скелі Ласпі». Необхідно контролювати стан популяцій та дотримання заповідного режиму територій ПЗФ. Рекомендується культивувати у ботанічних садах півдня України. Заборонено освоєння територій (забудова) та організація рекреаційних пунктів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Вульф, 1969; Голубев, 1996; Илларионова, 1961; Корженевский, Багрикова, Рыфф, Бондарева, 2004.

Автор: Л.Е. Рифф

Фото: О.С. Мандзюк, Т.В. Степаненко

ВОЛОШКА ДОНЕЦЬКА

Centaurea donetzica Klokov (*C. margaritacea* Ten. subsp. *donetzica* (Klokov) Dostál)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Вузький ендемік у середній течії Сіверського Дінця. Адм. регіони: Хр, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій

Відомо кілька місцезнаходжень. Вид представлений декількома малочисельними популяціями, що скорочуються. Ступінь природного поновлення незадовільний. Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності

Природноісторична реліктовість, зривання на букети, надмірне рекреаційне навантаження, освоєння прируслових ділянок, будівництво.

Умови місцезростання

У сухих, бідних умовах, на других піщаних терасах у складі угруповань кл. *Festucetea vaginatae*. Псамофіт. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Дворічна трав'яна рослина 30–50 см заввишки. Стебло розгалужене, разом з листками павутинисте, вгорі по ребрах гострошорстке. Листки пірчато-, нижні — двічіпірчато-розсічені, шорсткуваті, по краю гострошорсткі. Кошики поодинокі, листочки обгортки шкірясті, блідо-зелені або жовтуваті, придатки опуклі, при основі з червонувато-буруватою плямою, з прозорою облямівкою слюдяного відтінку. Квітки рожеві. Цвіте у червні–серпні. Плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Європейського червоного

списку. Охороняється в НПП «Святі Гори». Необхідно виявити всі місцезнаходження виду, контролювати стан популяцій, створити на окремих ділянках заказники місцевого значення. Потребує режимів заповідності та заказного. Рекомендується культивувати в ботанічних садах. Заборонено збирати рослини та порушувати місця зростання виду, зокрема, забудову прируслових ділянок.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Донбас заповідний, 2003; Каталог раритетного біорізн. заповід. і націон. парків України, 2002; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Остапко, 1990; Красная книга Ростовской области, 2004; Остапко, 2001, 2005; Флора УРСР, 1965; ЧКУ, 1996.

Автори: В.М. Остапко, Г.С. Назаренко
Фото: В.М. Остапко

ВОЛОШКА КОНКИ

Centaurea konkae Klokov (*C. margaritacea* Ten. subsp. *konkae* (Klokov) Dostál)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Ендемічний псамофітний лівобережно-дніпровський вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Причорномор'я. Лівобережний Степ (Запорізька обл., Василівський р-н, о-ви Каховського моря — Великі Кучугури, навпроти с. Плавні-Кам'янське; Дніпропетровська обл., Царичанський р-н, окол. смт. Курилівка. Адм. регіони: Дн, Зп.

Чисельність та структура популяцій
Популяції малочисельні, представлені поодинокими особинами, рідше невеликими групами.

Причини зміни чисельності
Слабке відновлення виду, антропогенне навантаження на екосистеми р. Дніпра і р. Конки (підвищення рівня води, руйнація островів Каховського водосховища та рекреація).

Умови місцезростання
Зростає на відкритих піщаних дюнах та борівій терасі р. Дніпра та р. Конки. Угруповання відносяться до кл. *Festucetea vaginatae*. Мезоксерофіт, псамофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Дворічна трав'яна рослина з міцним вертикальним коренем. Стебло пря-

мостояче, близько 50 см заввишки, гладеньке, слабопавутинисте, вгорі розгалужене, зі стрункими гілками. Листки пірчаторозсічені, їх частки лінійні, до 3,5 мм завширшки, по краю дрібнопильчасті, гострошорсткі. Кошики поодинокі, обгортка майже куляста, 15–16 мм завдовжки і до 17 мм завширшки, черепичаста, її листочки жовтуваті, шкірясті, ланцетні, придатки всіх листочків — плівчасті, тонкі, прозорі, на спинці кильоваті, притиснуті до листочків обгортки. Віночки блідо-пурпурні, у серединних двостатевих квіток 14–16 мм завдовжки. Сім'янка темно-бура, з білуватими реберцями, 3,5–5 мм завдовжки, її чубок 4,2–5,5 мм завдовжки, трохи довший від сім'янки. Цвіте у липні–вересні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється у орнітологічному заказнику загальнодержавного значення «Великі і Малі Кучугури». Необхідно контролювати стан популяцій. Рекомендується вирощувати у ботанічних садах. Заборонено освоєння територій, забір піску, проведення лісопосадок.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне, селекційне.

Основні джерела інформації
Коломійчук, Подорожний, Пюрко, 2004; Кучеревський, 2001; ЧКУ, 1996.

Автор: В.П. Коломійчук
Малюнок: Т.В. Степаненко

ВОЛОШКА ПЕРЛИСТА

Centaurea margaritacea Ten.

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Вузьколокальний вид, представник зникаючого комплексу нижньобузьких пісків.

Ареал виду та його поширення в Україні

Нижнє Побужжя. Зараз повністю зник на р. Пд. Буг біля с. Петрове-Солониха Миколаївського р-ну (*locus classicus*). Єдиний на сьогодні локалітет виявлений на лівому березі р. Інгул в околицях с. Мішкове-Погорілове Жовтневого р-ну Миколаївської обл. Адм. регіон: Мк.

Чисельність та структура популяцій

Популяції займають площу 5–7 га, їх просторова структура компактно-дифузного типу, чисельність нестабільна, 4–5 тис. генеративних особин. У віковому спектрі переважають особини генеративної фази. Насіннєве поновлення задовільне.

Причини зміни чисельності

Ізольованість популяцій, мала екологічна пластичність. Забудова, розорювання і заліснення піщаних арен та галявин, надмірне випасання та рекреація.

Умови місцезростання

Відкриті (прирічкові) піски у заплавах рр. Пд. Буг та Інгул. Угруповання кл. *Festucetea vaginatae*. Ксерофіт. Псамофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Дворічник або озимий одно-

річник 40–120 см заввишки. Стебла прямостоячі, від середини дуже розгалужені, як і листки густо-павутинисто опушені. Листки пірчаторозсічені на вузьколінійні сегменти. Обгортки кошиків кулясті, до 20 мм завдовжки, золотисті від однокольорових шовковисто-кремових придатків їх листочків. Зовнішні ліycopодібні квітки кремові, внутрішні трубчасті — майже білі. Сім'янки світло-бурі. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Європейського червоного списку, Червоного списку МСОП. У 2005 р.

Миколаївської обласною радою затверджено «План дій зі збереження перлистих волошок на Миколаївщині». Охороняється у заказнику місцевого значення «Мішково-Погорілове». Необхідні моніторинг популяцій, відновлення втрачених та покращення існуючих популяцій, створення первинних культур для наступного переселення їх у природня місцезростання. Заборонено забудову оселищ виду, створення штучних лісових насаджень на відкритих ділянках, де збереглися життєздатні популяції виду, збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, ґрунтозахисне.

Основні джерела інформації

Деркач, 2005, 2006; Клоков, 1935; Ильин, 1927; Крицька, Деркач, 1991; Мосякін, 1999; Флора европейской части СССР, 1994; Флора УРСР, 1965; ЧКУ, 1996; Walter, Gillet, 1998.

Автори: Л.І. Крицька, О.М. Деркач
Фото: О.М. Деркач

ВОЛОШКА БІЛОПЕРЛИННА

Centaurea margarita-alba Klokov (*C. margarita-
cea* Ten. subsp. *margarita-alba* (Klokov) Dostál;
C. margaritalba Klokov, ortho)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення виду

Вузьколокальний стенопотний ендемік,
представник реліктового комплексу пер-
листих волошок.

Ареал виду та його поширення в Україні

Нижнє Побужжя. В останнє десятиліття вид
повністю зник з околиць м. Миколаєва (лівий
берег Бузького лиману, мікрорайон «Ліски»).
Його нові місцезнаходження виявлено біля
с. Ковалівка Миколаївського р-ну, с. Баловне
Ново-Одеського р-ну та с. Михайло-Ларине
Жовтневого р-ну. Адм. регіон: Мк.

Чисельність та структура популяцій

Локальні популяції займають площу 30–
40 га, просторова структура компактно-
дифузного типу, чисельність нестабільна,
декілька десятків тисяч генеративних осо-
бин. У віковому спектрі переважають особи-
ни генеративної фази.

Причини зміни чисельності

Ізольованість і генотипна одноманітність
популяцій, стенопотність, біологічне старін-
ня і поглинання виду в процесі гібридизації з
Centaurea diffusa Lam., знищення первинних
місць зростання, забудова, розорювання і
заліснення піщаних арен та лісових галявин,
пасквальні та рекреаційні навантаження.

Умови місць зростання

Піщані арені в заплаві р. Пд. Буг в угрупован-
ваннях кл. *Festucetea vaginatae*. Ксерофіт.
Псамофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Дворічник або озимий одно-
річник 50–150 см заввишки. Стебла прямо-
стоячі, від середини дуже розгалужені, як і
листки густопавутинисті. Листки пірчато-
розсічені на вузьколінійні сегменти. Обгорт-
ки кошиків кулясті, придатки їх листочків
перлинно-білі, шовковисті, часто з світло-
бурою смужкою по кілю, яка біля основи
розширюється в інтенсивніше забарвлену
рудувату цятку. Зовнішні лійкоподібні квіт-
ки кошика рожеві або пурпурові, внутріш-

ні трубчасті блідорожеві. Сім'янки світло-
бурі. Цвіте у червні–вересні. Плононосить у
липні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Європейського червоного
списку. У 2005 р. затверджено «План дій зі
збереження перлистих волошок на Мико-
лаївщині». Охороняється у заповідному урочи-
щі «Андріївське» та заказнику «Михайло-
Ларинський». Необхідні відновлення популя-
цій, репатріація в первинні біотопи, культиву-
вання в ботанічних садах. Заборонено забу-
дову, заліснення галявин і відкритих ділянок
піщаного степу, збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують в Національному ботанічному
саду ім. М.М. Гришка НАН України.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, ґрунтозахисне.

Основні джерела інформації

Деркач, 2005, 2006; Клоков, 1935; Крицька, Деркач,
1991; Собко, Крицька, 1973; Флора европейской
части СССР, 1994; Флора УРСР, 1965; ЧКУ, 1996.

Автори: Л.І. Крицька, О.М. Деркач, В.Г. Собко
Фото: О.М. Деркач

ВОЛОШКА ПАЧОСЬКОГО

Centaurea paczoskii Kotov ex Klokov (*C. margaritacea* Ten. subsp. *paczoskii* (Kotov ex Klokov) Dostál; *C. gerberi* auct. non Steven)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Нижньоінгулецький псамофітно-долинний неоендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пониззя Інгульця: по лівому березі в околицях с. Заповіт та Новогредневе (Херсонська обл.); на правому березі — при впадінні р. Вісунь в околицях с. Яковлівки (Миколаївська обл.). Адм. регіони: Мк, Хс.

Чисельність та структура популяцій
Відомий лише з трьох неподалік розташованих піщаних масивів в пониззі Інгульця загальною площею менше 5 км². В цілому чисельність виду низька, стан та відтворення популяції незадовільні, однак детальні сучасні дані щодо стану та чисельності популяції відсутні.

Причини зміни чисельності
Розробка кар'єрів добування піску, штучне заліснення та розорювання піщаних масивів, надмірний випас, зривання рослин на букети.

Умови місцезростання
Зростає по слабогорбистих середньозарослих пісках із незначним антропогенним навантаженням в пониззі річки Інгулець.

Є характерним компонентом псамофітно-степових угруповань кл. *Festucetea vaginatae*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Дворічна трав'яна рослина 35–50 см заввишки. Стебла від середини розгалужені, разом з листками трохи павутинисті. Листки пірчато- та (нижні) тричі пірчаторозсічені. Суцвіття кошик. Обгортка майже куляста, її листочки жовтуваті, придатки трохи опуклі, жовті, при основі часто з трикутною темнопурпурою плямою. Квітки світложовті. Плід білувата або бурувата сім'янка 3,5–5 мм завдовжки. Цвіте у серпні–вересні. Плодоносить у вересні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Європейського червоного списку. Необхідне проведення сучасних популяційних досліджень, обстеження Нижньоінгулецьких пісків з метою виявлення ділянок, придатних для створення резервату в місцях зростання виду та його репатріації, введення в культуру в ботанічних садах. Заборонено добування піску, освоєння територій, їх розорювання чи заліснення, проведення надмірного випасу, збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Клоков, 1935; Пачоский, 1927; Флора УРСР, 1965; Хорология флоры Украины, 1986; ЧКУ, 1996.

Автори: І.І. Мойсієнко, Р.П. Мельник
Фото: І.І. Мойсієнко

ВОЛОШКА ПЕРВИННОГЕРБЕРОВА

Centaurea protogerberi Klokov (*C. margaritacea*
Ten. subsp. *protogerberi* (Klokov) Dostál)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Вузький ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Лівий берег Сіверського Дінця (у Кременському і Станичнолуганському р-х Луганської обл. України та в Ростовській обл. Росії). Адм. регіон: Лг.

Чисельність та структура популяцій
Відомо кілька популяцій. Чисельність незначна. Середня щільність складає $8,5 \pm 0,9$ особин на 1 м^2 . У віковому спектрі виду максимум припадає на генеративні особини. Ступінь природного поновлення незадовільний.

Причини зміни чисельності
Скорочення популяцій викликає забудова території, штучне заліснення, зривання на букети.

Умови місцезростання
Сухі, бідні, відкриті піски. Псамофітні степи кл. *Festucetea vaginatae*. Мезоксерофіт. Псамофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Дворічна трав'яна рослина 35–50 см заввишки. Стебла прямостоячі, часто розгалужені майже від основи, разом з листками слабкопаутинисті, під кошиками гостро шорсткі. Листки пірчато- або (нижні) двічіпірчаторозсічені. Кошики поодинокі, обгортка яйцеподібна або майже куляста, її листочки жовтуваті або блідо-зелені, придатки великі, опуклі, при основі тверді, жовтуваті, по краю тонкоплівчасті, прозорі, без темних плям при основі або з слабко виявленими плямами на придатках внутрішніх листочків. Квітки блідо-рожеві до майже білих або світло-кремових. Сім'янки чорнуваті або буруваті. Цвіте у липні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у «Станично-Луганському» відділенні Луганського ПЗ (частина нечисленної півночленної популяції). Потребує режимів абсолютної заповідності, або створення заказників. Рекомендується вирощувати у ботанічних садах з подальшою репатріацією. Заборонено збирати рослини та порушувати місця їх зростання (заліснення пісків, забудова території).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації

Бурда, Остапко, Ларин, 1995; ЧКУ, 1996; Флора УРСР, 1965; Каталог раритетного біоріз. заповід. і націон. парків України, 2002; Красная книга Ростовской области, 2004; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Бурда, Чуприна, Хомяков, 1988; Кондратюк, Остапко, 1990; Остапко, 2001, 2005.

Автори: В.М. Остапко, Г.С. Назаренко
Фото: В.П. Гелюта

ВОЛОШКА ПЕРВИННОПЕРЛИННА

Centaurea protomargaritacea Klokov
(*C. margaritacea* Ten. subsp. *protomargaritacea*
(Klokov) Dostál)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Вузьколокальний стенотопний ендемік,
представник зникаючого комплексу нижньо-
бузьких пісків.

Ареал виду та його поширення в Україні

Лівий берег Бузького лиману між Ожарсь-
кою та Кривою косами, лісові урочища «Ба-
лабанівка» та «Галицинівка» (Жовтневий р-н
Миколаївської обл.). Адм. регіон: Мк.

Чисельність та структура популяцій

Популяції займають площу 10–15 га, локаль-
ні з компактно-дифузним типом розміщення
рослин, чисельність — декілька десятків
тисяч особин. Популяції нестабільні з нега-
тивною динамікою; в локалітетах на 100 м²
наявні (33) 90–105 (125) генеративних осо-
бин. Насіннєве поновлення на відкритих ді-
лянках задовільне. Серед затінених лісопо-
садок, рівень семіфікації знижується.

Причини зміни чисельності

Генетична ізолюваність популяцій. Викор-
истання первинних оселищ виду під дачі,
лісопосадки, негативний вплив Миколаїв-
ського глиноземного заводу.

Умови місцезростання

Відкриті піщані арени на березі Бузького ли-

ману в угрупованнях кл. *Festucetea vaginatae*.
Вид знаходиться під інтенсивною дією ан-
тропогенного фактору. Ксерофіт. Псамофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Дворічник або озимий одно-
річник 40–130 см заввишки. Стебла прямо-
стоячі, дуже розгалужені, як і листки негусто-
павутинисті. Листки пірчастосто-розсічені
на вузьколінійні сегменти. Обгортки кошиків
яйцеподібно-кулясті, придатки їх листочків
жовтуваті або світло-коричневі, шовковисті з
інтенсивніше забарвленою, коричневою цен-
тральною частиною. Зовнішні лійкоподібні
квітки кошика світло-рожеві або рожеві; вну-
трішні, трубчасті, світло-рожеві або рожеві.
Сім'янки чорнуваті з білуватими смужками по

ребрах. Цвіте у червні–вересні. Плодоносить
у серпні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

У 2005 р. затверджено «План дій зі збере-
ження перлистих волошок на Миколаївщині».
Охороняється у заказнику «Балабанівка»,
пам'ятці природи «Старогалицинівська».
Необхідне створення насіннєвих ділянок з
наступною реінтродукцією виду в первинні
біотопи, культивування в ботанічних садах,
моніторинг популяцій, дотримання режиму
охорони. Заборонено знищення первинних
оселищ, створення лісових насаджень на га-
лявинах і відкритих ділянках піщаного степу,
збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, ґрунтозахисне.

Основні джерела інформації

Деркач, 2005; Клоков, 1935; Крицька, Деркач, 1991;
Собко, Крицька, 1973; Флора европейской части
СССР, 1994; Флора УРСР, 1965; ЧКУ, 1996.

Автори: Л.І. Крицька, О.М. Деркач
Фото: О.М. Деркач

ВОЛОШКА НЕСПРАВЖНЬО- БЛІДОЛУСКОВА

Centaurea pseudoleucolepis Kleopow (*C. margaritacea* Ten. subsp. *pseudoleucolepis* (Kleopow) Dostál)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Вузький ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Приазовська височина. Адм. регіон: Дц.

Чисельність та структура популяцій
Представлений вузьколокальною стенотопною популяцією (*locus classicus* — Донецька обл., відділення «Кам'яні Могили» Українського степового ПЗ). Зростають поодинокі, подекуди групами. Популяція повночленна, близько 150 тис. особин, на площі близько 5 га, щільність до 1–5 особин на 1 м². Максимум припадає на рослини генеративної стадії. Чисельність популяції знижується.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, пошкодження насінних зачатків комахами.

Умови місцезростання
Гранітні відслонення з бідними, супіщаними, кислими ґрунтами, в тріщинах скель. Незімкнуті угруповання кл. *Asplenieta trichomanis* (порядок *Androsacetalia vandellii*) та *Sedo-Scleranthetea*. Ксерофіт, силікофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Дворічна трав'яна рослина до 50 см заввишки. Стебло прямостояче, у верхній частині вище середини розгалужене, разом з листками трохи павутинисте. Листки пірчато- або двічіпірчаторозсічені з вузьколійними частками. Кошики дрібні, поодинокі на кінцях улиснених гілок, удвоюють волотисте суцвіття. Обгортка яйцеподібна, листочки обгортки жовтувато-зелені, по краю плівчасті, придатки листочків округлі, по краю плівчасті, прозорі, на верхівці з коротким вістрям, внутрішні листочки обгортки ланцетні з яйцеподібно-ланцетним плівчастим придатком. Квітки блідо-рожеві, до білуватих. Сім'янка темно-бура, з білуватими реберцями. Цвіте у липні–серпні. Пло-

доносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Червоного списку МСОП, додатку Бернської конвенції. Охороняється в Українському степовому ПЗ (відділення «Кам'яні Могили»). Необхідно постійно контролювати стан популяцій, вирощувати в ботанічних садах, підсівати насіння в природні умови. Заборонено порушувати місця зростання виду, збирання рослин та гербаризацію.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України та Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації

Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Донбас заповідний, 2003; Каталог раритетного біорізноманіття..., 2002; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Остапко, 1990; Мосякін, 1999; Остапко, 2001, 2005; Собко, 2005; Флора УРСР, 1965; ЧКУ, 1996.

Автори: В.М. Остапко, Г.С. Назаренко
Фото: Т.С. Вінніченко

ВОЛОШКА ВЕРБОЛИСТА

Centaurea salicifolia M.Bieb.

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Диз'юнктивноареальний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Мала Азія (Понтійські гори), Кавказ, Пн.-Сх. Причорномор'я. В Україні — Донецький кряж. Адм. регіон: Дц.

Чисельність та структура популяцій
Єдине острівне місцезнаходження — Донецька обл., Шахтарський р-н, урочище Глухе. Структуру і розміри популяції не досліджували.

Причини зміни чисельності
Природна рідкісність, вузька еколого-ценотична амплітуда, вплив антропогенних факторів. Детальніша характеристика не відома. Ксерофіт.

Умови місцезростання
По узліссях, галявинах, чагарниках, на степових луках.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина, 50–80 (100) см заввишки. Стебла вгорі трохи розгалужені, рідше прості, при основі лілово-пурпурові, по всій довжині павутинисті, з розсіяними короткими жорсткими волосками, до самого верху улишені.

Листки еліптично- або довгастоланцетні, по краю віддалено-дрібно-зубчасті, вкриті крапчастими залозками, сірувато-зелені від слабкого павутинистого опушення, нижні короткочерешкові, середні та верхні сидячі. Кошики поодинокі або скупчені по 2–3, разом утворюють майже щиткоподібне суцвіття. Обгортка яйцеподібна, листочки обгортки блідо-зелені, придатки листочків перетинчасті, з трикутно-ланцетною (у зовнішніх листочків) до ромбічної (у середніх листочків) темно-бурою центральною частиною, на верхівці звуженою в коротке відігнуте назовні хвостоподібне закінчення, по краю розсічені на торочки, придатки внутрішніх листочків перетинчасті, округлі, по краю коротконадрізані. Квітки рожево-

пурпурові. Цвіте у липні–вересні. Плодоносить у вересні–жовтні.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється рішенням Донецької обласної ради. На територіях природно-заповідного фонду не зростає. Необхідні оцінка стану популяції виду та пошук нових місцезнаходжень для організації природно-заповідних територій. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання (заліснення, надмірне випасання худоби, забудова).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації

Дубовик, 1990; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Остапко, 1990; Кондратюк, Тарабрин, Бакланов, Бурда, Хархота, 1980; Остапко, 2005; Флора СССР, 1963; Флора УРСР, 1965.

Автори: В.М. Остапко, Г.С. Назаренко
Фото: Н.Ю. Гнатюк

ВОЛОШКА САРАНДИНАКИ

Centaurea sarandinakiae N.B.Illar.
(*C. transcaucasica* auct. non Grossh.)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Кримсько-новоросійський ендемік. Зустрічається у Передкавказзі в районі м. Новоросійськ. В Україні зростає на сх. Пд. берега Криму від с. Привітне до смт. Коктебель (переважно на масиві Кара-Даг), а також в окол. м. Старий Крим (г. Агармиш). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Структура популяцій невідома. Чисельність окремих популяцій незначна, особини трапляються переважно поодинокі. Найчисельнішою є карадазька локальна популяція.

Причини зміни чисельності
Зривання на букети. Руйнування місцезростань під час зсувів і внаслідок господарського освоєння території, забудови.

Умови місцезростання
На кам'янистих і глинистих схилах, осипищах. Входить до складу рослинних угруповань кл. *Thlaspietea rotundifolii* і *Onosmo polyphyllae-Ptilostemonetea*, але ценозоутворюючого значення не має. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 30–50(120) см заввишки із здерев'янілим, міцним стрижневим коренем і декількома (5–6) дуже розгалуженими від середини до верхівки стеблами. Нижні листки двічі пірчаторозсічені, верхні — цілісні, лінійно-ланцетні. Стебла і листки негусто павутинисто опушені. Кошики до 2–2,5 см у діаметрі, поодинокі на кінцях стебел і численних гілок. Листочки обгортки шкірясті, бліді, прикриті жовтуватими блискучими придатками. Квітки ясно-пурпурові. Сім'янки з чубком, довгасті, чорні з білими реберцями. Цвіте у червні–серпні. Плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється на території Карадазького ПЗ і ботанічного заказника загальнодержавного значення «Новий Світ». Необхідно контролювати стан популяцій та дотримання заповідного режиму територій ПЗФ. Рекомендується культивувати у ботанічних садах пд. України. Заборонено зривання на букети, забудову територій та руйнування місць зростання.

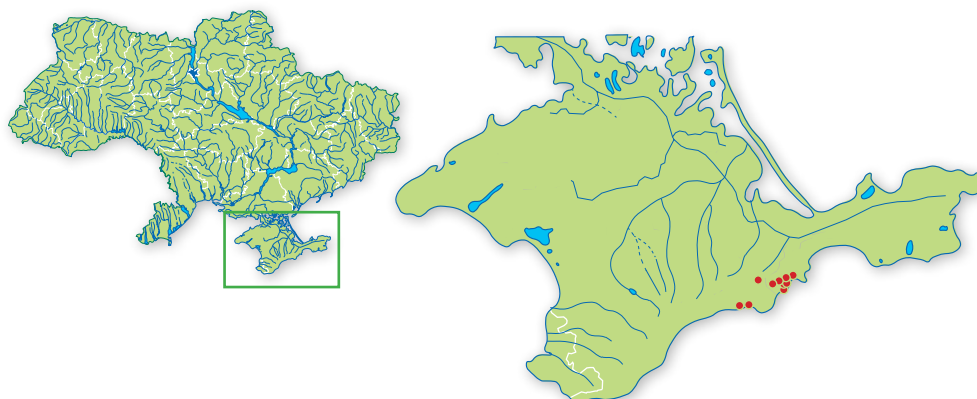
Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне, протиерозійне, селекційне.

Основні джерела інформації
Вульф, 1969; Голубев, 1996; Флора европейской части СССР, 1994; Флора УРСР, 1965; ЧКУ, 1996.

Автор: Л.Е. Рифф

Фото: Я.П. Дідух, О.Л. Кузьманенко (вставка)

ВОЛОШКА НАПІВЗАКОННА

Centaurea semijusta Juz. (*Centaurea sterilis*
Steven subsp. *semijusta* (Juz.) Dostál)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Недостатньо відомий.

Наукове значення
Локальний неоендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Гірський Крим — на г. Чатир-Даг. Адм. ре-
гіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відома маленька локальна популяція.

Причини зміни чисельності
Невідомі, можливо, гібридизує з іншими під-
видами і витісняється гібридами.

Умови місцезростання

Гірські кам'яністі степи. Угруповання кл.
Festuco-Brometea. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічник 25–35 см зав-
вишки, з висхідними мало розгалуженими
пагонами. Листки двічіпірчаторозсічені,
павутинисто й щетинисто опушені. Квітки в
невеликих поодиноких кошиках, пурпурові.
Кошики на ніжках, обгортка кошика широ-
коюяцеподібна, 16–22 мм завдовжки, 12–
20 см завширшки, листочки обгортки з ве-
ликими плівчастими дрібнозубчастими при-
датками з кінцевим м'яким вістрячком 1–
3 мм завдовжки; середні листочки обгортки
з широкояцеподібним придатком до 1 мм

з довгасто-ланцетною коричневою плямою.
Плід чорнувата тонковолосиста сім'янка
4–5 мм завдовжки, чубчик 1,5–2 мм. Цвіте в
липні–серпні, плодоносить у серпні–вересні.
Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

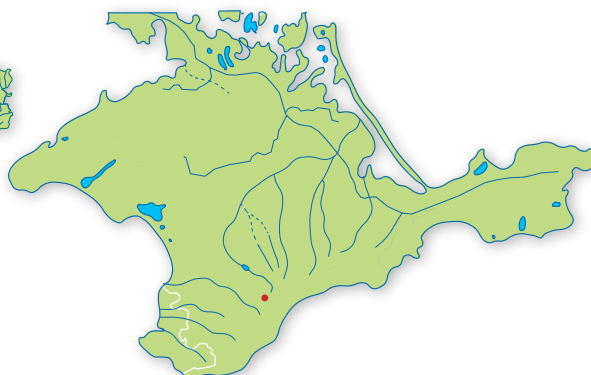
Охороняється в Кримському ПЗ. Забороне-
но збирання рослин, порушення місць зрос-
тання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Вульф, 1969; Єна, 2001; Флора УРСР, 1965.

Автор: А.В. Єна
Фото: П.Є. Євсєнков

ВОЛОШКА СТЕВЕНА

Centaurea steveniana Klokov (*C. ovina* Pall. ex Willd. subsp. *steveniana* (Klokov) Dostál)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Наукове значення

Вузький регіональний неоендемік, об'єкт інтенсивних мікроеволюційних процесів.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд.-Зх. Крим (від Євпаторії до Севастополя), пд. узбережжя від Балаклави до Коктебелю. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Невідома.

Причини зміни чисельності

Невідомі, ймовірно випасання, рекреація, освоєння території.

Умови місцезростання

Приморські ракушнякові піски, кам'янисті гірські схили. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Дворічна трав'яна рослина 25–80 см заввишки з висхідними розгалуженими пагонами. Листки двічі пірчаторозсічені, коротко щетинисто опушені. Квітки в невеликих поодиноких кошиках, рожево-пурпурові. Кошики на ніжках, обгортка кошика довгасто-яйцеподібна, 10–12 мм завдовжки, 0,5–0,6 см завширшки, листочки обгортки мають шкірясті придатки з яйцеподібною коричневою твердою частиною, кінцева колючка майже не відігнута, 0,8–1,2 мм завдовжки. Плід — білувата сім'янка 2,5–3 мм

завдовжки, 1–1,4 мм завширшки, з редукованим чубчиком 0,5 мм. Цвіте в червні–серпні, плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому, Карадазькому ПЗ; заказниках загальнодержавного значення «Байдарський», «Фіолент», «Мис Айя». Заборонено освоєння (забудову) територій, організацію рекреаційних пунктів, забір ракушнякових пісків.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

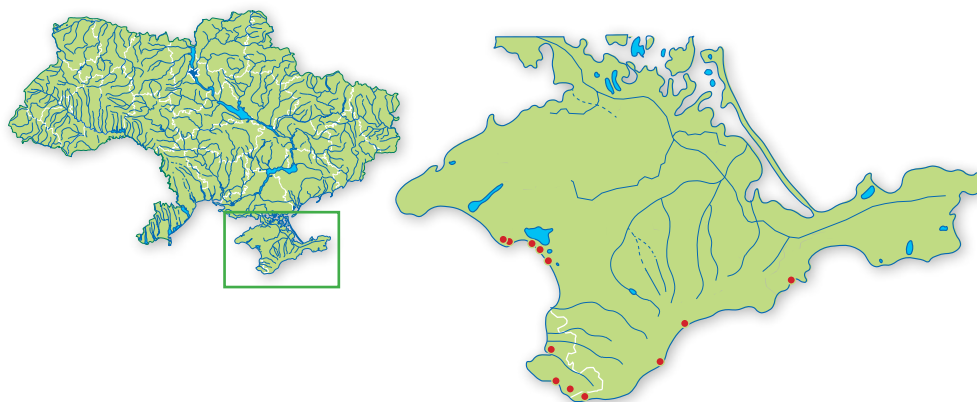
Господарське та комерційне значення

Декоративне, медоносне, селекційне.

Основні джерела інформації

Вульф, 1969; Єна, 2001; Флора УРСР, 1965;

Автор: А.В. Єна
Фото: С.О. Свірін

ВОЛОШКА ТАЛІЄВА

Centaurea taliewii Kleopow

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Диз'юнктивний вид з фрагментованим ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн. Причорномор'я та Приазов'я, Нижнє Поволжя, Казахстан (Мугоджари). В Україні — Лівобережний Степ та Степовий Крим. Адм. регіони: Дц, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні, з дифузною або дифузно-компактною просторовою структурою. Щільність — 2–10 особин на 100 м². У вікових спектрах переважають генеративні особини. Стійкі популяції з повночленними лівосторонніми віковими спектрами, перевагою молодих генеративних рослин відмічені на заповідних територіях. Поновлення задовільне. Рослини (особливо насіння) дуже пошкоджуються шкідниками.

Причини зміни чисельності
Фрагментованість ареалу, ізолюваність локальних популяцій, знижена конкурентоспроможність проростків і сходів у фітоценозах з високим проективним покриттям травостою, розорювання степів, надмірний випас та рекреаційне навантаження, зривання рослин на букети.

Умови місцезростання
Типчак-ковиліві, ковиліві та полинові степи, степові схили, кам'яністі відшарування. Угруповання союзу *Festucion valesiacaе* (кл. *Festuco-Brometea*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина до 100 см заввишки. Корінь стрижневий. Стебла прості або вгорі слабо розгалужені, від основи до середини опушені довгими волосками, вище середини вкриті жорсткими горбочками, під кошиками голі. Листки пірчасто-розсічені, часто зісподу вкриті волосками. Кошики великі, до 5,5 см в діаметрі, обгортки кулясто-яйцеподібні або майже яйцеподібні. Листочки обгортки кошика шкірясті, блідо-жовтуваті, голі. Придатки внутрішніх листочків обгортки великі, прозорі, плівчасті. Квітки жовтувато-кремові. Сім'янки з темно-палевим чубком. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Червоного списку МСОП. Охороняється в Українському степовому (відділення «Хомутовський Степ»), Опускському ПЗ та БЗ «Асканія-Нова». Необхідно розширити мережу заповідних територій, вирощувати у ботанічних садах. Заборонено збирання рослин, розорювання, терасування схилів, заліснення, надмірний випас.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України, Донецькому та Нікітському ботанічних садах, у дендрологічному парку «Асканія-Нова».

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Дубовик, 2005; Красная книга СССР, 1984; Мосякін, 1999; Флора европейской части СССР, 1994; Флора УРСР, 1965; ЧКУ, 1996; Walter, Gillet, 1998.

Автори: Л.І. Крицька, В.В. Шаповал, В.В. Новосад
Фото: Н.О. Гавриленко, В.М. Остапко (вставка)

ВОЛОШКА ВАНЬКОВА

Centaurea vankovii Klokov (*C. sterilis* Steven subsp. *vankovii* (Klokov) Dostál)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Вузький регіональний неоендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Зх. частина Гірського Криму: масиви Ай-Петрі, г. Кішка, Аю-Даг, Бабуган, Демерджі та їх відроги. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції чисельні, однак в окремих місцях (г. Кішка) зникають.

Причини зміни чисельності
Можливо, заміщуються іншими близькими видами чи гібридами.

Умови місцезростання
Гірські кам'яністи схили. Угруповання порядку *Alysso-Sedetalia* та кл. *Festuco-Brometea*. Мезоксерофіт, петрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічник 30–35 см заввишки з висхідними розгалуженими пагонами. Листки пірчаторозсічені, павутинисто й щетинисто опушені. Квітки в невеликих поодиноких кошиках, світло-пурпурові. Кошики на ніжках, обгортка кошика широкояйцеподібна, 14–16 мм завдовжки, 10–14 см завширшки, середні листочки обгортки з широкояйцеподібним жовтуватим півчастим придатком до 3–4 мм з яйцеподібно-трикутною коричневою плямою та кінцевим

вістрячком 0,5–0,7 мм. Плід чорнувата тонковолосиста сім'янка 4 мм завдовжки, чубчик білий 1,5–1,8 мм. Цвіте в червні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

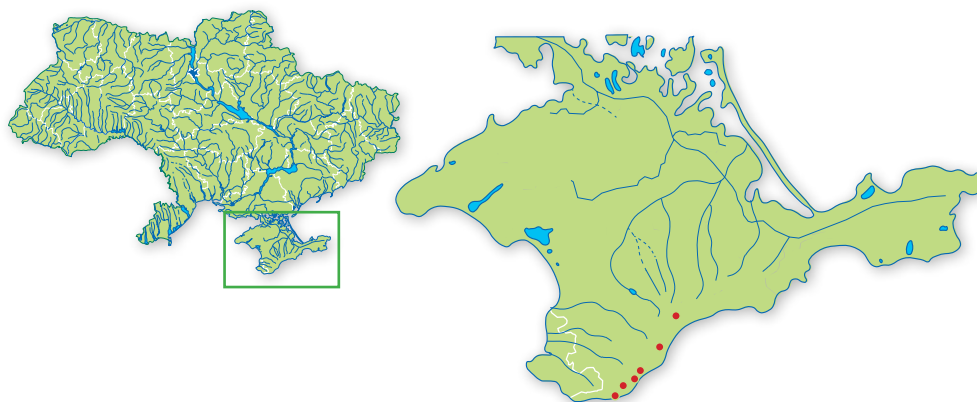
Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому, Кримському ПЗ та заказнику загальнодержавного значення «Аю-Даг». Заборонено порушення місцезростань (освоєння та забудова території).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Ена, 2001; Флора УРСР, 1965.

Автори: А.В. Ена, К.Ю. Ромащенко
Фото: К.Ю. Ромащенко

ОСОТ РІЗНОЛИСТИЙ

Cirsium heterophyllum (L.) Hill
(*Carduus heterophyllus* L.)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Недостатньо відомий.

Наукове значення

Вид знаходиться на пд. межі ареалу та в ізольованих локалітетах поза його межами.

Ареал виду та його поширення в Україні

Євросибірський вид, поширений у пн. частині Зх., Середньої та Сх. Європи, Сибіру, на пн. Монголії. В Україні відомий лише з декількох розрізнених локалітетів на Лівобережжі та у Карпатах. Адм. регіони: См, Ів, Чц, Хр, Лг.

Чисельність та структура популяцій

Більшість локалітетів наводиться за гербарними матеріалами минулого й позаминулого століть, тому сучасний стан популяцій не відомий. Достовірно відома популяція на г. Гнетеса (Чивчинські гори) півноччленна, але малочисельна й займає малу площу.

Причини зміни чисельності

Дуже чутливий до антропогенного впливу, особливо випасу, осушувальних заходів.

Умови місцезростання

У популяції на г. Гнетеса вид росте в угрупованні асоціації *Caricetum paniculate* (союз *Magnocaricion elatae*), у рівнинних умовах, тяжіє до вогуватих лук кл. *Molinio-Arrhenatheretea* (переважно союзу *Molinion*, рідко *Arrhenatherion*). В оптимальних умовах відзначається високою життєвістю, проте чутливий до інтенсивного впливу зовнішніх факторів. Гігрозомофит.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з кореневищем і повзучими підземними пагонами. Стебла прямі, до 100–150 см заввишки, прості або трохи розгалужені, кльочкуватопавутинисті. Листки довгастоланцетні, загострені, по краях дрібноколючозубчасті й шипуватовійчасті, деякі пірчатонадрізані, темно-зелені, зісподу білуватоповстисті; прикореневі довгочерешкові, до 80 см завдовжки і 15 см завширшки, з вузькокрилатим черешком. Кошики поодинокі, або іноді по 2–3, на довгих безлистих ніжках, прямостоячі, 4–5 см завдовжки; обгортка кошиків 18–25 мм завширшки, при основі бурувата або брудно-пурпуровата, гола; листочки обгортки від яйцеподібноланцетних з дрібною ко-

лючкою до вузьколінійних, загострених, по краях дрібновійчасті; зовнішні й середні — з відігнутих кінчиком; внутрішні — з ланцетною, плівчатою рудувато-пурпуроватою верхівкою, відокремленою перетяжкою від зеленої частини листочка; квітки пурпурові. Сім'янки довгасті, жовтувато-буруваті. Цвіте в червні–серпні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Необхідним є моніторинг наявної популяції та пошук інших, вивчення їх стану та охорона. Заборонено збирання рослин, руйнування оселищ та зміни умов зростання (гідрологічного режиму).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Флора УРСР, 1962.

Автори: О.О.Кагало, І.І.Чорней
Фото: В.В. Буджак

СКЕРЕДА ЖАКЕНА

Crepis jacquinii Tausch

Родина Айстрові (Складноцвіті) —
Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення

Центральноевропейський вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гірські системи Центральної Європи — Альпи і Карпати. В Україні відомий з одного місцезнаходження у Чивчинських горах (г. Великий Камінь на хребті Чорний Діл). Адм. регіон: Чц.

Чисельність та структура популяцій

Єдина популяція займає площу близько 0,5 га і налічує понад 200 генеративних особин. Структура популяції не досліджена.

Причини зміни чисельності

Вузька еколого-ценотична амплітуда, що лімітується факторами природного характеру і відсутністю екоотопів відповідного типу.

Умови місцезростання

Верхня частина лісового поясу — 1400–1445 м н. р. м. Ростає у тріщинах затінених вапнякових скель, на полицях, де накопичується ґрунт, щербенистий рухлак. Приурочений до схилів пд., пд.-сх. та пд.-зх. експозицій.

цій. Є компонентом флористичного складу угруповань порядку *Seslerietalia albicantis*. Облігатний кальцефіл, мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 5–30 см заввишки з коротким чорним кореневищем. Стебло пряmostояче, у верхній частині розгалужене. Листки списоподібні, голі або зверху розсіяно опушені. Прикореневі листки зібрані в розетки, цілокраї або зубчастогородчасті, звужуються в черешок; верхні — пірчатороздільні і пірчаторозсічені, з лінійноланцетними долями. Кошики діаметром до 2 см, обгортка дворядна, складена з лінійних приквіток з плівчастою облямівкою, внутрішні за довжиною вдвічі перевищують зовнішні.

Квітки язичкові, світло-жовті. Плід сім'янка з брудно-білим чубком. Цвіте у червні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у ландшафтному заказнику загальнодержавного значення «Чорний Діл» (Чернівецька обл.). Необхідно контролювати стан популяції. Заборонено збирання та гербаризацію рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

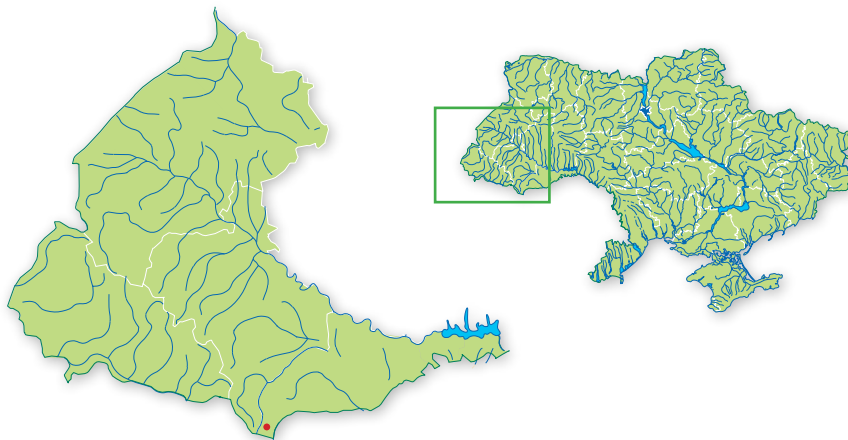
Господарське та комерційне значення

Декоративне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації

Сенников, 1996; Чорней, Буджак, Загультський та ін., 1999; Randuska, Krizo, 1986.

Автор: І.І. Чорней
Фото: В.В. Буджак

СУГАЙНИК УГОРСЬКИЙ

Doronicum hungaricum Rchb.f.
(*D. longifolium* Griseb. et Schenk)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення

Реліктовий вид на пн. межі диз'юнктивного ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Балкансько-східноєвропейський вид з фрагментованим ареалом. Поширений в Середній та Пд.-Сх. Європі та Балканах В Україні вид достовірно відомий із Закарпаття (окол. м. Виноградова, Чорна Гора) та пн.-зх. Причорномор'я (окол. с. Жербкового Ананьївського р-ну Одеської обл. Локалітети в окол. м. Каховки Херсонської обл. не підтверджені. Адм. регіони: Зк, Од, ?Хс.

Чисельність та структура популяцій

Популяція на г. Чорна гора стабільна, численна, з тенденцією до розширення за рахунок трансформованих ділянок. Сучасний стан причорноморських популяцій невідомий.

Причини зміни чисельності

Руйнування біотопів внаслідок господарської діяльності, зокрема освоєння схилів під сади та виноградники.

Умови місцезростання

Сухі остепнені луки (на Закарпатті на крутих кам'янистих схилах), світлі ліси та узлісся, чагарникові зарості. Ґрунти поживні, гумусні, добре прогріті, переважно слабкокислі, зі значною домішкою щербеного рухляку (на г. Чорна гора). Сухі світлі розріджені ду-

бові ліси (союзи *Quercion pubescenti-petraeae*, *Aceri tatarici-Quercion*), узлісся, чагарники (кл. *Trifolio-Geranietae*), а також ксеротермні та напівксеротермні остепнені луки та лучні степи (союзи *Cirsio-Brachypodium pinnati*, *Festucion valesiacae*). Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Криптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з бульбоподібним кореневищем, вкрита залозистими волосками. Стебла прямостоячі 30–50 см заввишки, нерозгалужені, ребристі. Прикореневі листки цілокраї, довгасті до вузькоеліптичних. Нижні стеблові листки короткочерешкові, верхні — сидячі, дрібні із заокругленою, аж до серцеподібної, основою, довгасто-яйцеподібні, опушені корот-

кими волосками. Кошики (діаметр 4–5 см) поодинокі, рідше по кілька з дворядною обгорткою. Листочки обгортки 15–20 мм завдовжки, в'їчасто опушені. Квітки інтенсивно золотисті. Крайові сім'янки без чубка. Цвіте у квітні–травні. Плодоносить у першій половині червня. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в Карпатському БЗ (масив «Чорна Гора»). Необхідним є виявлення оселищ в Пн.-Зх. Причорномор'ї, контролювати стан популяцій та створювати в районі поширення заказники. Заборонено збирання рослин, освоєння схилів під сади, виноградники.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Васильєва, Коваленко, 2003; Крічфалушій, Будніков, Мигаль, 1999; ЧКУ, 1996; ЧКУ Української РСР, 1980; Чопик, 1978.

Автори: Р.Я. Кіш, М.В. Шевера
Фото: Р.Я. Кіш, О.О. Кагало (вставка)

СУГАЙНИК ШТИРІЙСЬКИЙ

Doronicum stiriacum (Vill.) Dalla Torre (*D. clusii* auct. non (All.) Tausch; *D. clusii* (All.) Tausch subsp. *villosum* (Tausch) Vierh.; *D. clusii* (All.) Tausch subsp. *stiriacum* (Vill.) Vierh.)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення

Диз'юнктивно поширений середньоевропейський високогірний (альпійський) вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Східні Альпи і Карпати. Загальний ареал потребує уточнення. В Україні лише у пд.-сх. частині хребта Чорногора на схилах гг. Шпиці, Ребра, Гутин, Бребенескул, Мунчел і Піп Іван. Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій

Популяції з високою внутрішньопопуляційною різноманітністю. На привершинних ділянках в альпійському поясі, локально на невеликих площах (0,01–0,1 га). Ядро популяцій характеризується високою щільністю (до декількох особин на м²) і нормальною повночленною віковою структурою. У маргінальних частинах популяцій трапляється поодинокими групами особин.

Причини зміни чисельності

Випас зумовлює зниження щільності й життєвості, старіння й інсуляризацию популяцій. В умовах заповідання спостерігається омолодження і відновлення їх структури.

Умови місцезростання

Переважає в альпійському, частково у верхній

частині субальпійського поясу (1700–2000 м н. р. м.). На стімких і пологих, здебільшого північних схилах, у пониженнях рельєфу з тривалим заляганням снігу, в тріщинах скель і міжскельних улоговинах, на задернованих кам'янистих лучних ділянках. На свіжих і вогких безкарбонатних торф'янистих альпійських ґрунтах в угрупованнях асоціацій *Salicetum herbaceae* і *Polytricho-Poetum deylii* (кл. *Salicetea herbaceae*), *Loiseleurio-Cetrarietum* (кл. *Loiseleurio-Vaccinieta*), а також на сонячних схилах, на добре аерованих ґрунтах в асоціації *Caricetum sempervirentis* (кл. *Elyno-Seslerietea*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 5–30(40) см заввишки. Вся рослина волосиста.

Стебла майже завжди поодинокі, прості, під кошиком густоволосисті. Прикореневі листки видовжено-еліптичні, черешки не перевищують довжину листової пластинки. Стеблові листки сидячі, напівстеблообгортні. Квітки золотисто-жовті. Кошики великі — 3,5–6 (8) см у діаметрі. Луски обгортки повстистоопушені і залозисті. Цвіте у липні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в Карпатському НПП і Карпатському БЗ. Необхідно надати заповідний статус масивам гг. Ребра, Бребенескул, Мунчел і Піп Іван. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

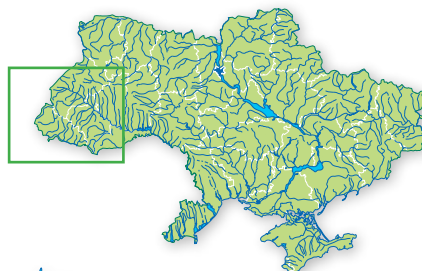
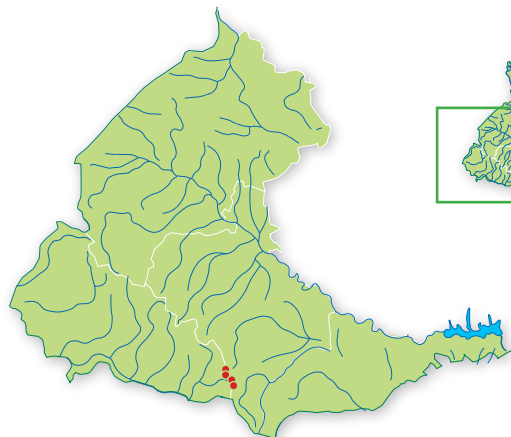
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Ґрунтоутвірне, ґрунтозахисне, декоративне.

Основні джерела інформації

Малиновський, Крічфалуші, 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; Царик, Жилияев, Кияк та ін., 2004; ЧКУ, 1996.

ГОЛОВАТЕНЬ ВИСОКИЙ

Echinops exaltatus Schrad.
(*E. commutatus* Juratzka)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення

Європейсько-середземноморський вид на пн.-сх. межі диз'юнктивного ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

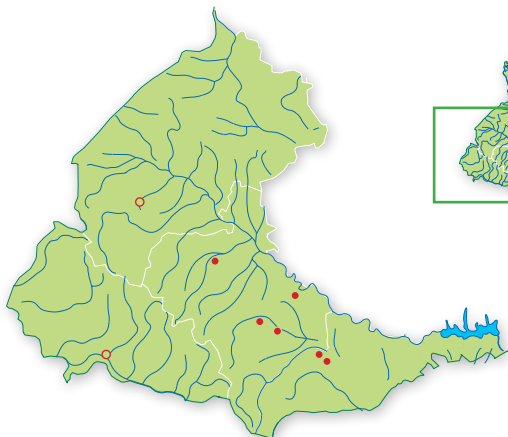
Сх. (зх. України, пд. Польщі) та Пд.-Сх. Європа (Болгарія, Пн.-Сх. Італія, Румунія, країни колишньої Югославії). В Україні на Прикарпатті та Покутті. Наводиться також для Закарпаття (м. Хуст) й Львівщини (м. Дрогобич). Адм. регіони: Ль, Ів, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій

Нині відомо шість розсіяних локалітетів (Івано-Франківська обл.: Коломийський р-н, с. Слободи; Калузький р-н, с. Новиця; Надвірнянський р-н, с. Ланчин; Коломийський р-н, с. Н. Вербіж; Городенківський р-н, с. Герасимів; Чернівецька обл.: Сторожинецький р-н, с. Костинців). Майже усі відомі популяції є малочисельними, представлені поодинокими особинами або нечисельними популяційними локусами. Популяційні параметри не досліджені. Стан популяцій біля м. Хуст та Дрогобич, а також у Городенківському р-ні невідомий.

Причини зміни чисельності

Антропогенні: надмірне випалювання, рекреаційне навантаження, надмірний випас, зривання на букети; природні: недостатнє природне поновлення.

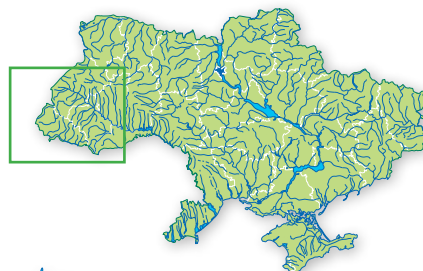

Умови місцезростання

Росте на узліссях і відкритих ділянках верхніх річкових терас. Виявлений у складі вторинних чагарникових заростей, а також поблизу лісопосадок й обабіч доріг. Рослина надає перевагу небагатим на гумус, частково кам'янистим і піскуватим ґрунтам. Ценотична приуроченість детально не досліджена. Особини виду, очевидно, належать до угруповань кл. *Rhamno-Prunetea spinosae* та *Festuco-Brometea*. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 80–180 см заввишки з колючими пірчасторозсіченими листками. Стебло розгалужене, сніжно-біло-повстисте, бурувате або бліде. Кошички одноквіткові, зібрані в кулясті голов-

ки 4–6 см діаметром. Обгортка при основі оточена щетинками, що поступово переходять у листочки, які по краю виїмчасто-торочкуваті, при верхівці з тонким колючим вістрям. Квітки білуваті. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у вересні-жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Популяції не охороняють. Деякі локалітети знаходяться під загрозою зникнення. Необхідним є створення ботанічних заказників «Заріччя» та «Новицька дубина» в Івано-Франківській обл. Необхідно культивувати вид у ботанічних садах та репатріація рослин на території, де вони раніше траплялися. Заборонено збирання рослин, надмірне випасання схилів, їх освоєння, терасування та заліснення.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, медоносне.

Основні джерела інформації

Ткачик, 1983, 2000.

ЗЛИНКА АЛЬПІЙСЬКА

Erigeron alpinus L.

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення

Європейсько-середземноморський високогірний (субальпійський) вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гори Європи: Піренеї, Альпи, Скандинавські гори, Апенніни, гори Балканського п-ва, Карпати, Кавказ, Мала Азія. В Україні — дуже рідко в Карпатах на хребтах Свидовець (схили гір Близниця-Драгобрат, Герешаска, Ребро), Чорногора (г. Данцер), у Чивчинах (гг. Чивчин, Прелука) і Мармароських Альпах (гг. Ненеска, Піп Іван). Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій

Найбільші популяції на г. Прелука — кілька тисяч особин на площі 2 га, і на г. Ребро — близько 400 особин на площі 0,3 га. Решта популяцій представлені лише десятками дорослих особин, а їхня загальна чисельність не перевищує 100 особин. Успішно поновлюється насінням.

Причини зміни чисельності

Надмірне випасання, гербаризація та природні порушення оселищ.

Умови місцезростання

Субальпійський та альпійський пояс у межах висот 1450–1800 м н. р. м., на скелях, стрімких кам'янистих слабкозадернованих, рідше лучних пологіх схилах переважно східної експозиції, на свіжих, переважно кальце-

вмісних ґрунтах. Трапляється в асоціації *Saxifrago-Festucetum versicoloris* (союз *Festuco saxatilis-Seslerion bielzii*). Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–30 (40) см заввишки. Стебла поодинокі або нечисленні, шорсткоопушені. Листки притиснуто волосистоопушені. Стеблові листки видовжено-оберненояцеподібні до ланцетних. Середні й верхні стеблові листки сидячі на звуженій основі. Кошики на верхівках стебел і на кінцях гілочок, нечисленні, від 1 до 10 (15), великі, 1,5–2,5 см діаметром. Зовнішні язичкові квітки у кошику вдвічі довші за серединні, простерті. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у вересні–жовтні. У межах виду

виділяють 2 підвиди. *E. alpinus* L. subsp. *alpinus* у Чивчинах (г. Прелука), Мармароських горах (г. Піп Іван), на Свидовці (Герешаска). *E. alpinus* L. subsp. *intermedius* (Schleich.) Pawł. поширений у Чорногорі, на Свидовці (г. Ребро) і Мармароських горах (г. Ненеска).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у Карпатському НПП і Карпатському БЗ. Урочище Герешаска-Ребро (Свидовець) необхідно приєднати до заповідного масиву. Потрібно культивувати вид у ботанічних садах, проводити моніторинг популяцій. Заборонено гербаризацію, збирання рослин, надмірне випасання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

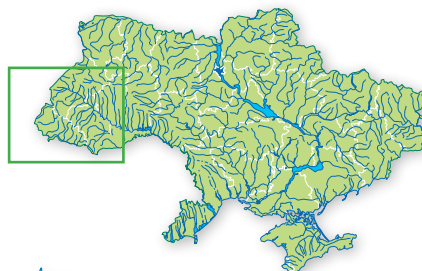
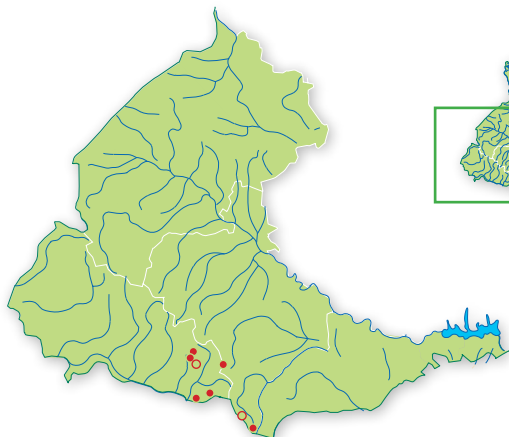
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, ґрунотвірне.

Основні джерела інформації

Малиновський, Крічфалушій, 2002; Царик, Жилієв, Кияк та ін., 2004; Чопик, 1976; Flora Polska, 1971; Hegi, 1906.

ЗЛИНКА ЗАЛОЗИСТА

Erigeron atticus Vill.

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Рідкісний, диз'юнктивно поширений на межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд.-середньоевропейський високогірний вид, що трапляється у Піренеях, Альпах, Карпатах та горах пн. частини Балканського п-ва. В Україні відомий з єдиного оселища в Українських Карпатах на г. Данцир у Чорногорі. Адм. регіон: Ів.

Чисельність та структура популяцій

Популяція дуже малочисельна й перебуває у критичному стані, представлена лише кількома генеративними особинами.

Причини зміни чисельності

За останні десятиліття популяція істотно зменшилася, що спричинене поступовим посиленням затінення внаслідок природного заростання оселища гірськососновим та зеленівільховим криволіссям.

Умови місцезростання

На добре інсольованих пісковикових скелях на сх. схилі г. Данцир на висоті 1530 м н. р. м. Угруповання належить до порядку *Seslerietalia albicantis*. Субстрат містить домішки карбонатів. Петрофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна короткочореневищна рослина, з 1–2 генеративними пагонами 20–40 см заввишки й кількома вегетативними розетками. Листки обернено-яйцеподібні, гострокінцеві, 5–12 см завдовжки. Квітконосні пагони висхідні, борознисті, рясно улишені, розгалужені у верхній частині. Суцвіття щиток або щиткоподібна волоть, що складається з 3–20 кошиків 14–23 мм діаметром. Квітки трьох типів: зовнішні — язичкові, проміжні — тонкотрубчасті та внутрішні — товстотрубчасті. Язички пурпурово-фіолетові, на 2,5–3 мм довші від трубчастих квіток. Сім'янки ребристі, 3 мм завдовжки. Рослина, особливо листочки обгортки, рясно вкрита коротким

залозистим опушенням з незначною домішкою довгих незалозистих волосків. Цвіте наприкінці липня — на початку серпня, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Оселище розташоване у заповідній зоні Карпатського НПП. Для його збереження варто проводити вибіркове прорідження чагарникової рослинності. Заборонено гербаризацію, збирання рослин, порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

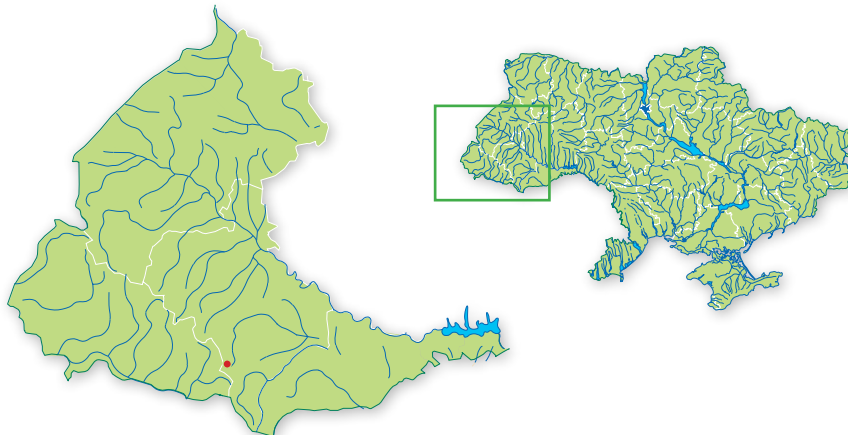
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Kozij, 1936.

ЮРИНЕЯ ТАЛІЄВА

Jurinea talievii Klokov
(*J. cretacea* auct. non Bunge)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Недостатньо відомий.

Наукове значення
Ендемічний вид, дуже близький до *J. cretacea*
Bunge.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх.-причорноморський ендемік. В Україні —
в басейні р. Сіверський Донець (по рр. Крас-
на, Айдар, Деркул, Комишна). Адм. регіони:
Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, приурочені до вихо-
дів крейди, їх структура не досліджена.

Причини зміни чисельності
Природно-історична рідкісність, випас худо-
би, пожежі.

Умови місцезростання
Бідні, сухі крейдиані відшарування, кам'янисті
схили. Угрупування кл. *Helianthemo-Thyme-*
tea. Петрофіт. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина,

20–95 см заввишки. Має потужний каудекс і
стрижневу кореневу систему. Стебла пооди-
нокі, білуваті від повстисто-павутинистого
опушення, звичайно розгалужені. Листки пір-
часторозсічені, повстисто-павутинисті, зіспо-
ду білуваті, зверху сіруваті або зеленкуваті,
стеблові листки сидячі, з розширеною осно-
вою, що збігає на стебло, утворюючи коро-
тенькі вузькі крила. Сегменти листків з дуже
загорнутими на нижній бік краями, по краю
хвилясті. Кошики по (1)2–8 на стеблі, обгорт-
ка кошиків напівкуляста, білувата від густого
повстистого опушення, листочки обгортки
загострені, притиснуті, зовнішні та серед-
ні — з відігнутою назовні верхівкою. Квітки
пурпурові або рожеві. Сім'янки чотиригран-
ні, дрібногорбочкуваті, темно-бурі зі світлі-

шими ребрами, чубок легко відпадає. Цвіте у
травні–липні. Плодоносить у липні.

**Режим збереження популяцій та заходи
з охорони**

Охороняється рішенням Луганської облас-
ної ради. Необхідно дослідження стану по-
пуляцій, виявлення усіх місцезнаходжень
для створення об'єктів ПЗФ, введення у
культуру. Заборонено порушення умов міс-
цезростання виду, розробку кар'єрів, надмір-
не випасання худоби.

**Розмноження та розведення у спеціально
створених умовах**
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк,
Остапко, 1990; Кондратюк, Тарабрин, Бакланов
та ін., 1980; Маслова, Лесняк, Мельник, Перегрим,
2003; Остапко, 2001, 2005; Флора СРСР, 1962; Фло-
ра УРСР, 1962.

Автори: В.М. Остапко, Г.С. Назаренко
Фото: В.М. Остапко

СЕРПІЙ ДОНЕЦЬКИЙ (КЛЯЗЕЯ ДОНЕЦЬКА)

Klasea donetzica (Dubovik) J.Holub (*K. radiata* (Waldst. et Kit.) Á.Löve et D.Löve subsp. *donetzica* (Dubovik) L.Martins;
Serratula donetzica Dubovik)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення

Ендемік Дніпровсько-Донецького регіону.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн.-причорноморський вид. Басейн Сіверського Дінця та Самари. Адм. регіони: Дн, Лг.

Чисельність та структура популяцій

Локальні популяції нечисленні (окол. с. Попівка Краснодонського р-ну, с. Стрільцівка Міловського р-ну, с. Провалля Свердловського р-ну, с. Булахівка Павлоградського р-ну), їх структуру не вивчено.

Причини зміни чисельності

Антропогенний вплив: порушення природних екотопів внаслідок господарського освоєння територій, видобування крейди, випасання худоби.

Умови місцезростання

Крейдяні відшарування, кам'яністі схили. Угрупування кл. *Festuco-Brometea*, *Helianthemo-Thymetea*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Короткокореневищна трав'яна рослина 40–80 см заввишки з прямостоячим майже голим або розсіяно опушеним не розгалуженим стеблом, зрідка стебел 2–3, що несуть один кошик. Листки пірчаторозсічені, з 12–32 лінійними негусто опушеними сегментами однакової довжини. Зовнішні та середні листочки обгортки на верхівці з вістрям 2–5 мм завдовжки. Квітки рожево-пурпурові, 25–30 мм завдовжки. Сім'янки з рудуватим чубком. Цвіте у травні–липні,

плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Рекомендується створити заповідні об'єкти у місцях зростання виду, контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено порушення місцезростань виду, розробка кар'єрів, випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення

Кормове, декоративне.

Основні джерела інформації

Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Остапко, 1990; Морозюк, 1971; Остапко, 2001; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Тарасов, 2005; Флора УРСР, 1965; ЧКУ, 1996; Martins, 2006.

Автор: В.М. Остапко

Фото: О.С. Мандзюк, Т.В. Степаненко

СЕРПІЙ ДОНСЬКИЙ (КЛЯЗЕЯ ДОНСЬКА)

Klasea tanaitica (P.Smirm.) J.Holub
(*K. radiata* (Waldst. et Kit.) Á.Löve et D.Löve
subsp. *tanaitica* (P.Smirm.) L.Martins;
Serratula tanaitica P.Smirm.)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Донський ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Басейн Сіверського Дінця, Нижній Дон (Волгоградська обл.). В Україні — на крайньому сході в басейні р. Комишної. Адм. регіон: Лг.

Чисельність та структура популяцій
Відомо три популяції, чисельність незначна, структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності
Природно-історична рідкісність та надмірне випасання худоби.

Умови місцезростання
Сухі крейдяні відшарування та задерновані схили. На межі угруповань кл. *Festuco-Brometea* та *Helianthemo-Thymetea*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з коротким кореневищем, від якого підіймаються 1–2 прямостоячі, не розгалужені, голі або майже голі стебла, 40–100 см заввишки. Листки нижні довгочерешкові, верхні короткочерешкові, від глибоко-пірчатороздільних до пірчаторозсічених, по краю дрібно-пилчато-щетинисті, на поверхні голі. Кошики поодинокі, 25–30 мм завдовжки. Листочки обгортки тонко загострені, без помітного вістря на кінці. Квітки рожево-пурпурові. Сім'янки з рудуватим чубком. Цвіте у травні–липні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно (кореневищем).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється у відділенні «Стрільцівський степ» Луганського ПЗ, ботанічному заказнику місцевого значення «Стрільцівка». Необхідно виявити всі місцезнаходження та створити заказники у місцях зростання виду, контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено порушення умов місцезростання виду, надмірне випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Флора УРСР, 1965; ЧКУ, 1996; Martins, 2006.

ЛАГОЗЕРИС ПУРПУРОВИЙ

Lagoseris purpurea (Willd.) Boiss.
(incl. *L. callicephalo* Juz., *L. robusta* Czer.;
Crepis purpurea (Willd.) M.Bieb.)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Крим. У горах та передгір'ях. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Локальні популяції незначні за розмірами, нечисельні. У межах локалітетів зростає невеликими групами. В оптимальних умовах щільність значна.

Причини зміни чисельності

Стенотопність і слабка конкурентна здатність виду.

Умови місцезростання

Кам'янисті відшарування карбонатного типу (крейда, мергель, вапняки), обриви, осипи. Ценофоб. Угруповання належать до порядку *Alyso-Sedetalia*. Ксерофіт. Карбонатofil.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рос-

лина 10–50 см заввишки. Каудекс потовщений, здерев'янілий, у верхній частині розгалужений. Стебла до 2 мм у діаметрі, прямостоячі, вилчасто розгалужені, безлисті. Листки до 10 см завдовжки та 1,5 см завширшки, у прикореневій розетці, оберненоланцетні, глибокопирчаторозсічені, сіруваті, опушені. Кошики (один або кілька) 1,5–2 см у діаметрі. Квітки пурпурові або рожеві. Сім'янки з 10 реберцями і чубком. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

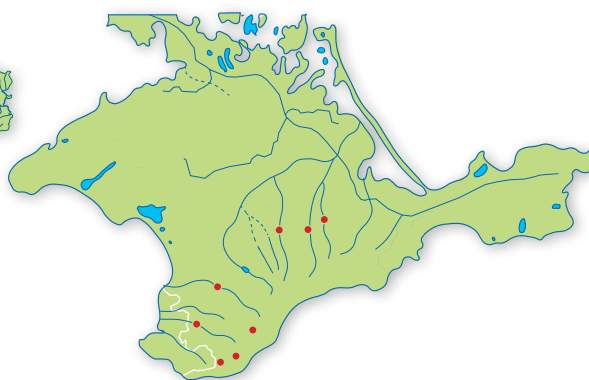
Занесений до Європейського червоного списку (як два види: *L. purpurea* та *L.*

callicephalo) та Червоного списку МСОП (*L. purpurea*). Охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому ПЗ, заказнику загальнодержавного значення «Куболач» і на території пам'ятки природи загальнодержавного значення «Ак-Кая». Необхідно закартувати місцезростання, контролювати стан популяцій. Заборонено знищення місць існування, заліснення схилів, розробку кар'єрів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне.

Основні джерела інформації

Каталог рідких, исчезающих и уничтожаемых растений флоры Крыма, рекомендуемых для заповедной охраны, 1975; ЧКУ, 1996; Шеляг-Сосонко, Дидух, 1980.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: С.О. Свірин

КОРОЛИЧКА ПІЗНЯ

Leucanthemella serotina (L.) Tzvelev.
(*Chrysanthemum serotinum* L., *Leucanthemum serotinum* (L.) Stank, *Tanacetum serotinum* (L.) Sch. Bip.)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Подунайсько-паннонський ендемік з диз'юнктивним поширенням на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд.-Сх. Європа. В Україні — на Закарпатській низовині в заплаві р. Латориця (від с. Драгinya до державного кордону), уздовж стариць р. Тиса в околицях м. Чоп, у дельті Дунаю. Вказується для Полісся (Київська обл., с. Поліське, берег р. Уж). Адм. регіони: ?Кв, Зк, Од.

Чисельність та структура популяцій

На Поліссі потребує підтвердження. Стан популяцій дунайського локалітету невідомий. У заплаві р. Латориці спорадично трапляється поодинокими особинами й невеликими мікролокусами, з чисельністю до кількох сотень особин. Популяційні параметри не досліджені.

Причини зміни чисельності

Осушення та розорювання заплавлених лук, вирубування заплавлених лісів та зміна їх гідрологічного режиму через зарегулювання русел річок.

Умови місцезростання

Росте в заплавах на періодично затоплюваних ділянках. У Закарпатті—по окраїнах і на розріджених ділянках заплавлених лісів, а також на високотравних мокрих і болотистих осокових луках в угрупованнях союзів

Phragmition communis, *Magnocaricion elatae*. У дельті Дунаю витримує незначне засолення ґрунтів, в угрупованнях кл. *Phragmiti-Magnocaricitea*. Мезогірофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 30–150 см заввишки, з довгим розгалуженим кореневищем. Стебло пряме, слабо розгалужене, до самих кошиків улишене. Листки цілісні, сидячі, почергові, довгастоланцетні, при основі з вушками, нижні — 2–4 зарубчасті, середні — віддалено-пильчато-зубчасті, верхні — цілокраї. Кошики поодинокі, 35–60 мм діаметром, на верхівках гілок, утворюють негустий щиток. Листочки обгортки жовтувато-біло-зелені. Крайові

язичкові квітки 10–25 мм завдовжки, білі, довші за обгортки. Сім'янки 2–3 мм, тупі, з 8–10 реберцями. Цвіте в серпні–жовтні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в Дунайському БЗ та у Великодоброньському зоологічному заказнику на Закарпатті. Занесений до Червоного списку рослин Закарпатської обл. Необхідне заповідання прирічкового заплавного комплексу р. Латориця та стариць р. Тиса, моніторинг популяцій і запровадження в культуру. Заборонено зміну гідрологічного режиму заплавлених лук, вирубування лісів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає, хоча потенційно можливе культивування.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Дубина, Шеляг-Сосонко, Жмуд, 2003; Крічфалушій, Будніков, Мигаль, 1999; Флора УРСР, 1962; Maglocký, Vágenknecht, 1999; Margittai, 1933.

Автори: Р.Я. Кіш, І.М. Данилик
Фото: Я.П. Дідух

БІЛОТКА АЛЬПІЙСЬКА, ЕДЕЛЬВЕЙС, ШОВКОВА КОСИЦЯ

Leontopodium alpinum Cass.

Родина Айстрові (Складноцвіті) —
Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Середньоєвропейський гірський вид на пн.
та сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Високогір'я Піренейв, Альп, Балкан і Карпат.
В Україні — Свидовець (гг. Близниця, Драго-
брат, Герашаска і Ребро), Чорногора (г. Шпи-
ці), Мармароські Альпи (г. Ненеска), Чивчини
(г. Великий Камінь). Адм. регіони: Ів, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій

Збереглися залишки популяцій у кількох ізо-
льованих місцезростаннях на малих площах
(до 0,2 га) у важкодоступних місцях. Чисель-
ність у чотирьох локалітетах не перевищує
100, цвітуть окремі особини. У частини по-
пуляцій не виявлено насінневого підросту.
Сучасний стан усіх популяцій критичний: чи-
сельність особин і площа оселищ постійно
зменшуються. Більшість популяцій, відомих
на Чорногорі у ХХ ст., зникли.

Причини зміни чисельності

Як ритуальна й декоративна рослина зни-
щується населенням і туристами. Фактора-
ми загрози є низька генетична різноманіт-
ність, критично низький поріг чисельності,
повільні темпи онтогенезу і відновлення,
антропогенний вплив.

Умови місцезростання

Субальпійський та альпійський пояси в межах
висот 1450–1800 м н. р. м. Ростає на слабкоза-
дернованих ділянках і у тріщинах вапнякових
скель на сухих пд. і пд.-сх. стрімких схилах (по-
рядок *Potentilletalia caulescentis*) у складі релікто-
вих угруповань (асоціація *Saxifrago-Festucetum*
versicoloris) та в інших рідкісних фітоценозах
(асоціація *Festucetum saxatilis*). Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна повстис-
то опушена рослина 10–25 см заввишки. Сте-
бла прості, поодинокі, висхідні, біля основи
з розеткою. Листки цілісні, видовжено- або
лінійно-ланцетні, чергові, сидячі. Квітки у
дрібних кошиках, які зібрані по 3–10 на верхів-

ках стебел у щільні головки і оточені кількома
рядами видовжено-ланцетних, білих від гус-
того повстистого опушення листків загальної
обгортки. Крайові квітки у кошику маточкові,
серединні — двостатеві. Плід — видовжена
циліндрична сім'янка. Цвіте у червні–липні.
Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у Карпатському БЗ, Карпат-
ському НПП, заказнику загальнодержавного
значення «Чорний Діл» (Чернівецька обл.).
Необхідний суворий заповідний режим на
г. Герашасці й Ребрі та охорона місцезростань.
Слід ширше культивувати та інтродукувати. За-
боронено збирання рослин, гербаризацію, по-
рушення структури фітоценозів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у декількох ботанічних садах.

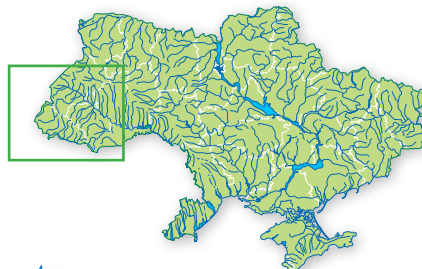
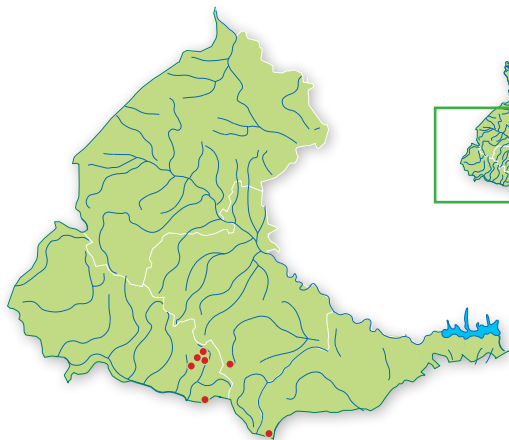
Господарське та комерційне значення

Декоративне, ритуальне, ґрунтоутвірне.

Основні джерела інформації

Кияк, 1999; Малиновський, Крічфалушій, 2002;
ЧКУ, 1996.

Автори: І.І. Чорней, В.Г. Кияк
Фото: Н.М. Сичак

ЯЗИЧНИК СИВИЙ

Ligularia glauca (L.) J.Hoffm.

(*L. carpatica* (Schott, Nym. et Kotschy) Pojark.;

L. bucovinensis auct. non Nakai)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду

Зникаючий

Наукове значення

Реліктовий ендемік в ізольованих локалітетах на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. сх. Середньої Європи, Трансильванія. В Україні — дуже рідко на Придністров'ї й Покутті. Є вказівки для Чернівецької, Львівської та Закарпатської обл., не підтверджені гербарними зборами. Адм. регіони: ?Ль, Ів, Тр, ?Зк, ?Чц, Хм.

Чисельність та структура популяцій

Популяції малочисельні з порушеною структурою. У відомих локалітетах за останні 30 років чисельність виду знизилася на 50–60%. В карстовій лійці біля с. Чортовець в 2007 р. із 35 екземплярів у генеративній стадії перебувало 5–6, в 2009 р. загальне число екземплярів скоротилося до 20. Незважаючи на задовільну насінневу продуктивність, поновлення незадовільне.

Причини зміни чисельності

Вузька еколого-ценотична амплітуда, випалювання старики на схилах, заліснення. В останні роки — інтенсивне викопування для пересаджування на приватні ділянки.

Умови місцезростання

Карстові лійки, схили на межі лучностепових угруповань кл. *Festuco-Brometea* (союз *Cirsio-Brachypodium pinnati*), відслонень вапняків, гіпсангідритів та чагарникових угруповань. На ма-

лопотужних рендзинах у інсольованих умовах пд., зх., сх. схилів. Мезоксерофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна сизувато-зеленувата рослина зі вкороченим кореневищем. Стебла прямостоячі, 60–150 см заввишки, прості, внизу голі, вгорі опушені. Нижні листки з крилатим, майже стеблообгортним черешком; пластинка листків широкояйцеподібна або еліптична, 10–18 см завдовжки, 8–12 см завширшки, сиза, цілокрая або трохи зубчата, гола; інші листки сидячі, стеблообгортні. Кошики в густому гроноподібному суцвітті; обгортка циліндрична, двоядна, з 12–14 листочків; внутрішні листочки її ланцетні, 7–18 мм завдовжки, 2,5–3 мм завширшки, з перетин-

частими краями, на верхівці та по краю опушені, зовнішні — вужчі; після досягання плодів усі листочки обгортки зірчато розпростерті; крайових язичкових квіток 8–10, віночок жовтий, з довгасто-еліптичним відгином; серединні трубчасті квітки численні. Сім'янки довгасті, п'ятигранні, голі; чубок з дуже коротких, жорстких зазубрених волосків. Цвіте в червні — до половини липня, плодоносить у липні.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється на території заказника «Лиса гора» поблизу с. Герасимів Івано-Франківської обл., але чисельність популяції критична. Необхідні пошуки нових популяцій та ренатуралізація виду. Заборонено збирання рослин, руйнування екоотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

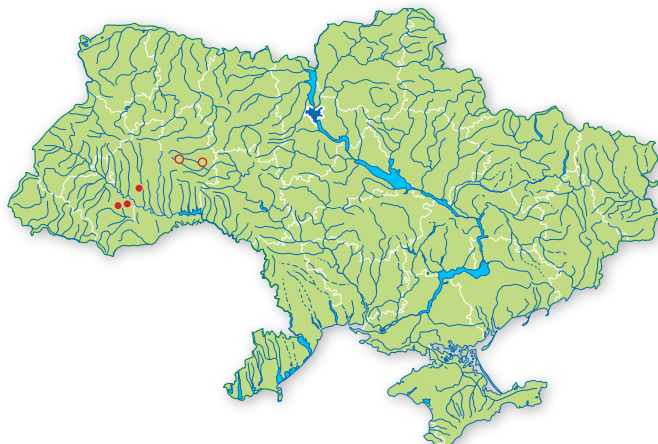
Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Дідух, Павлюк, 2008; Флора УРСР, 1962.

Автори: О.О. Кагало, Я.П. Дідух
Фото: В.С. Павлюк, В.В. Буджак (вставка)

ЯЗИЧНИК СИБІРСЬКИЙ (Я. БУКОВИНСЬКИЙ, Я. УКРАЇНСЬКИЙ)

Ligularia sibirica Cass. (*L. bucovinensis* Nakai;
L. ucrainica Minderova)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Реліктовий диз'юнктивно поширений вид на межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Бореальний євразійський вид, поширений на Далекому Сході, у Пд. Сибіру, Пн.-Сх. Європі; ізольовані оселища трапляються в Центральній, і Пд.-Сх. Європі. В Україні — Карпати та Мале Полісся. Адм. регіони: Вл, Рв, Ль, Тр, Зк, Чц, Хм.

Чисельність та структура популяцій

Більшість популяцій представлена лише кількома десятками генеративних особин, натомість численне чорногірське оселище охоплює біля 1,5 тис. квітучих рослин. Більша частина особин належить до підросту і вегетативної групи. Популяції із Зк, Полісся, Розточчя і Пн. Поділля зникли.

Причини зміни чисельності

Стан карпатських популяцій є досить стабільним, натомість помітне вимирання виду на рівнині зумовлене осушенням рідкісних карбонатних боліт.

Умови місцезростання

У Карпатах трапляється на висоті 1000 м н.р.м. у верхів'ях Білого Черемошу (Чивчинські гори) і в басейні потоку Лазещина (Чорногора). По-

пуляції приурочені до витоків кальценосних потоків (угруповання союзу *Cratoneurion commutati*, кл. *Montio-Cardaminetea*) та прилеглих вологих ділянок, що належать до союзів *Cardamino-Montion* і *Magnocaricion* (кл. *Phragmito-Magnocaricetea*). На Малому Поліссі трапляється на межі карбонатних осоково-гіпнових боліт (союз *Caricion davalliana*, кл. *Scheuchzerio-Caricetea nigrae*) у розріджених вільшняках. Реакція ґрунту в оселищах нейтральна. Пігрофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна короткочореневищна рослина 70–120 см заввишки. Базальні довгочерешкові трикутні листки утворюють розетки. Стеблові листки піхво-

ві, напівсидячі. Стрункий квітконосний пагін несе 10–25, зібраних у китицю, кошиків з яскраво-жовтими язичковими квітками. Цвіте у липні, плодоносить у серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Додатку Бернської конвенції. Трапляється в «Дермансько-Мостівському» РЛП (Рівненська обл.) і комплексній пам'ятці природи місцевого значення «Білий Потік» (Чернівецька обл.). Слід охопити охороною решту оселищ. Заборонено збирання, руйнування місць зростання, забір води, порушення гідрологічного режиму території, випасання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Андрієнко, Антонова, 1986; Андрієнко, Прядко, 2001; Кобів, 2004; Чорней, 1999; Convention on conservation of European wildlife and natural habitats, 1999; Kobil, 2005.

ЧИХАВКА ЯЗИЧКОВА (ДЕРЕВІЙ ЯЗИЧКОВИЙ)

Ptarmica lingulata (Willd. et Kit.) DC.
(*Achillea lingulata* Waldst. et Kit., *A. alpina* Schur)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Диз'юнктивно поширений високогірний вид на межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Карпатсько-балканський вид. В Україні — ізольовані місцезнаходження на Свидівці, Чорногорі і Мармароських горах. Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Популяції диференційовані залежно від рельєфу. В умовах заповідання у Чорногорі (г. Гутин-Томнатик), формуються великі популяції із переважанням генеративних особин, чисельність яких перевищує 1 тис. Натомість, значна частина популяцій є малочисельними, де більшість становлять вегетативні особини.

Причини зміни чисельності
Популяції негативно реагують на випасання, що пригнічує їх життєвість. Заповідання призводить до зростання чисельності.

Умови місцезростання
Мезофітні злакові угруповання порядку *Seslerietalia albicantis* поблизу скель та на схилах, збагачених карбонатами. Пошире-

ний здебільшого у високогір'ї, але на Свидівці й Чорногорі трапляється і на післялісових луках. Висотний діапазон 1200–2000 м н. р. м. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яна короткокореневищна рослина. Кореневище повзуче, буре, розгалужене. Дорослі особини представлені кількома розетковими вегетативними і 1–4 генеративними пагонами. Листки 2–7 см завдовжки, лопатоподібні, пилчастозарубчасті, сидячі, крапчасті. Квітконосні пагони 20–45 см заввишки, прямі, рясно вкриті почерговими листками. Суцвіття щільний щиток, складається з 10–25 кошиків. Обгортки діаметром 6–7 мм утворені загостреними,

темно облямованими, рясноволосястими листками. Язичкових квітів 6–8. Язички білі, еліптичні, довжиною 4 мм. Сім'янки сплюснені, довжиною 2 мм. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у серпні–вересні. Здатний до вегетативного розмноження, але переважає насіннєве поновлення.

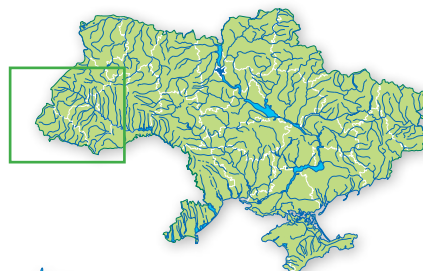
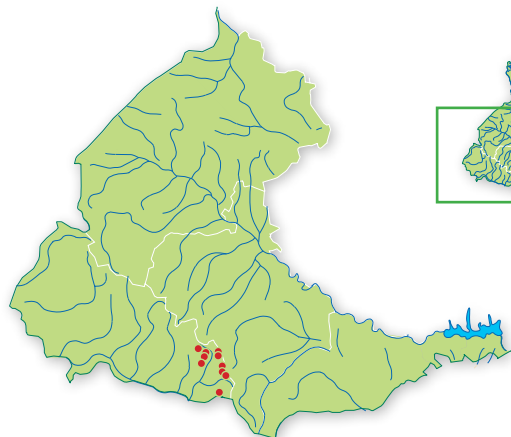
Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Свидовецькому, Чорногірському і Мармароському масивах Карпатського БЗ, а також у заповідній зоні Карпатського НПП. Заборонено надмірне випасання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Відомостей немає.

Основні джерела інформації
Флора УРСР, 1962; Чопик, 1976; Domin, 1929.

Автор: Ю.Й. Кобів
Фото: Ю.Й. Кобів

ЧИХАВКА ТОНКОЛИСТА (ДЕРЕВІЙ ШУРА)

Ptarmica tenuifolia (Schur) Schur
(*Achillea oxyloba* (DC.) Sch.Bip. subsp. *schurii*
(Sch.Bip.) Heimerl, *A. schurii* Sch.Bip.)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемічний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пд.-сх.-карпатський ендемік, поширений у високогір'ї Карпат на території Румунії та України. В Україні — у Карпатах: на Свидівці (гг. Близниця, Флантус), Чорногорі (гг. Петрос, Піп Іван Чорногорський), Мармароші (гг. Піп Іван Мармароський) та Чивчині (г. Мокринів Камінь). Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Для більшості популяцій характерні неповночленні вікові спектри, без ювенільних та іматурних рослин, проте в ур. Флантус на Свидівці віковий спектр популяції повночленний. Щільність у більшості популяцій 5–10 парціальних кущів на 1 м², на Флантусі — загальна чисельність близько 350 кущів.

Причини зміни чисельності
Обмеженість відповідних субстратів, випасання худоби та інші прояви господарської діяльності людини.

Умови місцезростання
Субальпійський та альпійський пояси на висоті 1800–2000 м н. р. м., на схилах різної ек-

позиції, переважно на слабо задернованих ділянках, у тому числі на відшаруваннях та осипищах, в угрупованнях асоціацій *Achilleo (schurii)-Dryadetum*, *Saxifragetum luteoviridis*, *Thymo-Festucetum amethystinae*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з інтенсивно галузистими, довгими, тонкими, переважно горизонтальними кореневищами, мичкуватою кореневою системою та висхідними безрозетковими надземними пагонами 5–20 см заввишки. Нижні стеблові листки лускоподібні, лінійні, 8–10 мм завдовжки. Стеблові листки сидячі, в обрисі еліптичні, з двічі пірчаторозсіченими пластинками й лінійними чи вузьколінійними кін-

цевими частками 6–8 мм завдовжки. Кошики верхівкові поодинокі, 15–20 мм у діаметрі, з буро-коричневими листочками обгортки й білою оцвітиною. Цвіте у липні–серпні, плодонось у серпні–вересні. Розмноження переважно вегетативне, рідше насіннєве.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Карпатському БЗ. Доцільно встановити режим заповідності на Чивчині та моніторинг за усіма популяціями. Заборонено надмірне випасання, організацію місць рекреації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника, 1997; Карпатські сторінки «Червоної книги України», 2002; Малиновський, Крічфалушій, 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; ЧКУ, 1996; Чопик, 1976; Pawlowski, Walas, 1949; Zapalowicz, 1889.

Автори: С.М. Зиман, І.І. Чорней
Фото: Ю.Й. Кобів

СОСЮРЕЯ АЛЬПІЙСЬКА

Saussurea alpina (L.) DC.

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Аркто-альпійський вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Вид з голарктичним типом ареалу, поширений циркумполярно в Арктиці, диз'юнктивно — у полярній і бореальній областях та високогір'ях Євразії. В Україні дуже рідко трапляється в Українських Карпатах: на Чорногорі (вершини та схили г. Петрос, Шпиці, Гутин-Томнатик, Бребенескул) і Свидовці (г. Комин). Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Усі популяції малі за чисельністю (менше 1 тисячі особин) і площею оселищ (до 0,1 га). Переважає вегетативне поновлення. Більшість популяцій нормальні повночленні. У популяції на г. Бребенескул протягом тривалих досліджень не виявлено квітучих особин. Характерний між-популяційний поліморфізм за ознаками вегетативних органів, зокрема за формою листків.

Причини зміни чисельності
Чисельність популяцій достатньо стабільна. Загрозу становлять інтенсивні рекреаційні навантаження, порушення структури фітоценозів під час збирання інших (лікарських і декоративних) видів рослин, а також природні фактори (осипища, зсуви тощо).

Умови місцезростання
Альпійський і субальпійський пояс в діапа-

зоні висот 1650–1980 м н. р. м. переважно на стрімких схилах північної експозиції у ценотично відкритих скельних угрупованнях на слабозадернованих ділянках рухливого плиткого ґрунту з підвищеним умістом карбонатів. Виявляє піонерну стратегію. Компонент рідкісних для Українських Карпат фітоценозів союзу *Oxytropido-Elyniion*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина від 5 до 40 см заввишки. Кореневище коричневе, грубе. Стебло злегка павутинистоопушене або голе. Усі листки знизу повстисто опушені, сірі або сіро-зелені. Прикореневі й середні стеблові листки зубчасті з вузькокрилатими черешками, ланцетні, яйцеподібно-ланцетні, зрідка

серцеподібні, верхні ланцетні до лінійних, сидячі. Кошики скупчені на верхівці стебла у щиткоподібному суцвітті. Квітки пурпурові, пиляки блакитні. Сім'янки 3–4 мм завдовжки. Внутрішні волоски чубка втричі довші за зовнішні. Цвіте у серпні–вересні, плодоносить у вересні–жовтні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
У Чорногорі частина популяцій охороняється на територіях Карпатського НПП і Карпатського БЗ. Доцільно розширити межі заповідних зон на Чорногорі й Свидовці. Заборонено порушення структури фітоценозів, рекреаційна діяльність.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне, ґрунтозахисне, ґрунтоутвірне.

Основні джерела інформації
Кияк, 2002; Малиновський, Крічфалушій, 2002; ЧКУ, 1996.

Автор: В.Г. Кияк

Фото: О.О. Кагало, І.М. Данилик (вставка)

СОСЮРЕЯ РІЗНОКОЛІРНА

Saussurea discolor (Willd.) DC.
(*Serratula discolor* Willd.)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Рідкісний диз'юнктивно поширений вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середньоєвропейський високогірний вид, ізольовані ексклави лише в Альпах і Карпатах. Єдина популяція в Українських Карпатах розташована на вершині г. Великий Камінь (1400–1470 м н. р. м.) на хребті Чорний Діл у Чивчинах. Адм. регіон: Цц.

Чисельність та структура популяцій

Близько 2 тис. дорослих особин. Популяція нормальна повночленна; має різноманітну внутрішньопопуляційну структуру за ознаками просторового розподілу й життєвості особин. Життєздатність залишається високою, незважаючи на тенденцію до зменшення чисельності.

Причини зміни чисельності

Зменшення чисельності периферійної частини популяції пов'язане з процесами заліснення, які прогресують протягом останнього десятиліття в умовах зменшення інтенсивності господарської діяльності як на г. Великий Камінь, так і на хребті Чорний Діл. Центральна частина популяції частково порушується внаслідок викопування рослин населенням.

Умови місцезростання

На щербенистому ґрунті, осипищах вапнякових

скаль на стрімкому теплому й сухому схилі пд. експозиції (асоціація *Festucetum saxatilis*). Угруповання має у своєму складі багато рідкісних й ендемічних видів. Вид трапляється на добре освітлених ділянках. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–60 см заввишки. Кореневище темно-коричневе. Стебло павутинисто опушене. Листки зверху яскраво-зелені, знизу білі від повстистого опушення. Прикореневі листки з довгими черешками, яйцеподібно-серцеподібні, зубчасті, стеблові — короткочерешкові або сидячі. Кошики у щиткоподібному суцвітті на верхівці стебла й часто на бічних гілочках у пазухах верхніх і середніх стеблових листків.

Квітки ясно-фіолетові або темно-рожеві. Пиляки темно-блакитні. Сім'янки 4–5 мм завдовжки. Внутрішні волоски чубка в 1,5–2 рази довші за зовнішні. Цвіте у липні–серпні, плодоносить у вересні–жовтні. Розмножується насінням та поділом кореневища.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Популяція розташована на території заказника загальнодержавного значення «Чорний Діл» (Чернівецька обл.). Необхідно регулювати процеси заростання лісом і чагарниками вершини г. Великий Камінь і проводити моніторинг популяції. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

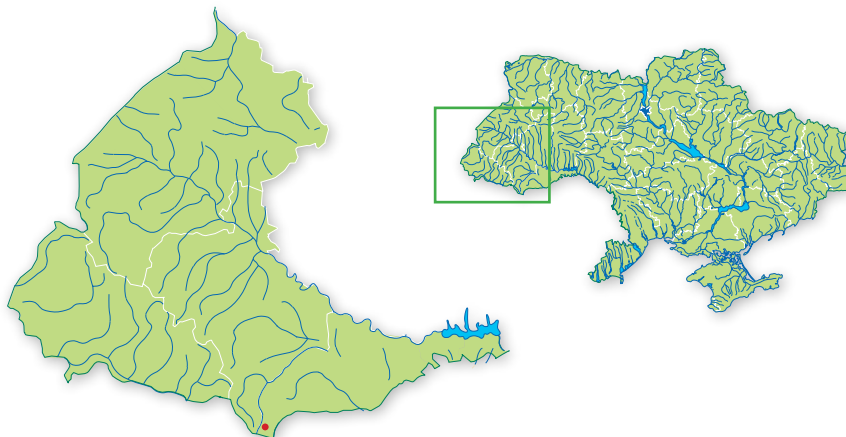
Господарське та комерційне значення

Декоративне, протиерозійне, ґрунтозахисне, ґрунотвірне, лікарське.

Основні джерела інформації

Малиновський, Крічфалушій, 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; ЧКУ, 1996; Чопик, 1976.

Автори: В.Г. Кияк, І.І. Чорней
Фото: В.В. Буджак

СОСЮРЕЯ ПОРЦІУСА

Saussurea porcii Degen

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Вузьколокальний ендемічний вид із сибірськими філогенетичними зв'язками.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. Карпати: в межах України та Румунії (г. Коронгош у Роднянських Альпах). В Україні: Чорногора (полонина Рогнеска, ур. Примаратик), верхів'я Білого і Чорного Черемоша (г. Гнетеса, полонина Глистувата, між полонинами Глистувата і Прелуки). Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Популяція на полонині Рогнеска займає площу близько 0,5 га й налічує біля 500 особин. Її площа і чисельність скорочується. На полонині Глистувата найбільша популяція, що займає площу декілька десятків гектарів і налічує кілька тисяч особин, серед яких вегетативних і генеративних майже порівну. Популяція між полонинами Глистувата і Прелуки площею близько 5 га, чисельність біля 1 тис. особин. На г. Гнетеса відповідно 0,5 га і біля 400 особин.

Причини зміни чисельності
Найбільше потерпає від випасання худоби, потенційним фактором загрози може бути заліснення екотопів.

Умови місцезростання
Верхня частина лісового поясу на межі із субальпійським у межах висот 1360–1600 м н. р. м. Місцезростання приурочені до більш

менш вирівняних схилів пд., пд.-сх. та пд.-зх. експозицій. Компонент евтрофних боліт, які формуються в зонах контакту вапняків, флішу та кристалічних порід на перезволоженому слабкокислих ґрунтах із значним вмістом органіки. Росте у складі угруповань асоціації *Caricetum paniculatae*. Гірофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 30–80 см заввишки. Стебло пряmostояче, голе або слабо опушене. Всі листки сидячі, збігають по стеблу, утворюючи вздовж нього широке крило. Нижні й середні листки ланцетні або еліптично-ланцетні, верхні вузьколанцетні гострі, зісподу павутинисто опушені. Квітки лілові, у кошиках, що зібрані

в щиткоподібне суцвіття. Пиляки сині. Цвіте в липні–вересні. Плодоносить у вересні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в Карпатському БЗ та ландшафтному заказнику «Чивчино-Гринявський». Необхідно взяти під охорону місцезнаходження на полонині Глистувата, контролювати стан популяцій. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростань, надмірне випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Лікарське, декоративне.

Основні джерела інформації
Ефремов, Антосяк, 1987; ЧКУ, 1996; Pawlowski, Walas, 1949.

Автори: І.І. Чорней, І.М. Данилик
Фото: В.В. Буджак

ЗМІЯЧКА АВСТРІЙСЬКА (СКОРЗОНЕРА АВСТРІЙСЬКА)

Scorzonera austriaca Willd.

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Західнопалеарктичний дифузно поширений вид. Дуже рідко на Донецькому кряжі, у Приазов'ї, в долинах Сіверського Дінця та Дніпра (с. Бабайківка Царичанського р-ну). Адм. регіони: Дн, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Локальні популяції нечисленні, росте поодинокими особинами.

Причини зміни чисельності
Антропогенний вплив: порушення природних екотипів внаслідок господарського освоєння територій, видобування крейди, випасання худоби.

Умови місцезростання
Кам'янисті степи, відшарування крейди, вапняків, пісковиків, прирічкові піски. Угруповання кл. *Festuco-Brometea*. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 5–40 см заввишки з одним або кількома стеблами. Корінь стрижневий. Вся рослина опушена. Прикореневі листки по краю плоскі, рівні або складені вздовж, кілюваті. Обгортки 15–20 мм завдовжки, їх листочки зверху шерстисто опушені, голі лише по півчастотому краю. Квітки жовті, у 1,5 рази довші за обгортку. Сім'янки 9–10 мм завдовжки, ребристі, вгорі трохи опушені. Цвіте у червні–серпні, плодоносить у серпні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється рішеннями Дніпропетровсь-

кої, Донецької та Луганської обласних рад. Охороняється у відділенні «Хомутовський степ» Українського степового ПЗ, НПП «Святі Гори», РЛП «Донецький кряж». Рекомендується створити заказники у місцях зростання виду, контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено збирання рослин, порушення місцезростань виду, терасування, заліснення схилів, надмірне випасання худоби, видобування крейди.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Донбас заповідний, 2003; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Остапко, 1990; Кучеревський, 2001; Остапко, 2001; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Тарасов, 2005; Флора УРСР, 1953.

ЖОВТОЗІЛЛЯ БЕССЕРА

Senecio besserianus Minder. (*Tephrosia bes-serianus* (Minder.) Czer., *T. aurantiaca* auct. non (Hoppe ex Willd.) Griseb. ex Schenk)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Волино-подільський ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Волинська (пд. частина) і Подільська (пн.-зх. Поділля та Опілля) височини. Відомо лише три локалітети виду: два в межах Голігоро-Кременецького кряжу й одне на Опіллі. Наявні в літературі вказівки для Волинської обл. є сумнівними. Адм. регіони: ?Вл, Ль, Тр.

Чисельність та структура популяцій
Локальні популяції дуже малочисельні, але повночленні й стабільні. Дослідження зміни структури популяцій та динаміки не проводилися.

Причини зміни чисельності
Відомі локалітети, крім локалітету в заказнику «Голицький», зазнають значного антропогенного впливу: випас, викошування, випалювання. Вплив цих чинників на структуру й динаміку популяцій виду невідомий.

Умови місцезростання
Лучно-степові ділянки, післялісові остепнені луки на схилах на малопотужних рендзинах, або, рідше, на задернованих слабоопідзолених світло-сірих ґрунтах. Переважно в угрупованнях кл. *Festuco-Brometea* (союз *Cirsio-Brachypodium pinnati*). Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина

з укороченим кореневищем. Стебла прямі, 40–65 см заввишки, прості, борозенчасті, з червонувато-фіолетовими смугами, злегка павутинисто-волосисті або майже голі. Прикореневі та найнижчі стеблові листки овальні або видовжено-овальні, з добре розвиненими черешками; по краю неглибоко-нерівногородчасті або майже цілокраї, голі, рідше злегка павутинисті; середні листки сидячі або з короткими черешками, обернено-ланцетні або видовжені, верхні сидячі, майже лінійні, дрібні. Кошиків 3–6 (10), 10–15 мм завширшки, зібрані в зонтикоподібні щитки; обгортка при основі павутинисто-шерстиста, однорядна; її листочки лінійні або лінійно-довгасті, червонувато-буруваті, на верхівці темно забарвлені, торочкуваті; язичкові квітки слабо розвинені, інколи

відсутні; трубчасті квітки численні, 7–10 мм завдовжки, червонувато-помаранчові. Сім'янки видовжені, звужені на кінцях, коричнюваті, густо опушені; чубок у два-три рази довший за сім'янку. Цвіте у червні, плодоносить у липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється на території заказника «Голицький» (Тернопільська обл.). Необхідні комплексні популяційно-екологічні дослідження виду, а також надання охоронного статусу всім відомим локалітетами. Доцільно вирощувати у ботанічних садах. Заборонено збирання рослин, неконтрольоване випасання, рекреація, випалювання, руйнування екоотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Заверуха, 1985; Флора европейской части СССР, 1994; Флора УРСР, 1962.

Автор: О.О. Кагало
Фото: О.О. Кагало

ЖОВТОЗІЛЛЯ КАРПАТСЬКЕ

Senecio carpathicus Herbich (*Jacobaea abrotanifolia* (L.) Moench. subsp. *carpathica* (Herbich) B.Nord. et Greuter; *S. abrotanifolius* L. subsp. *carpathicus* (Herbich) Nyman; *S. carpathicus* Herbich, ortho)

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Наукове значення

Ендемічний високогірний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

В альпійському і субальпійському поясах Зх., Сх. і Пд. Карпат. В Україні — Карпати у Чорногорі на схилах г. Петрос, Шпиці, Ребра, Гутин-Томнатик, Брбенескул і Піп Іван та в Чивчинських горах на г. Чивчин. Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій

У Чорногорі три ізольовані популяції: менші на г. Петрос і Піп Іван та найбільша в центральній частині хребта. На Петросі популяція складається з нечисленних локусів загальною площею до 0,1 га. Центральна чорногірська популяція охоплює багато гектарів і налічує декілька десятків тисяч особин, проте генерує менше 1000 особин. Ці популяції нормальні повночленні з вираженим піком чисельності на прегенеративних особинах. На г. Чивчин популяція малочисельна неповночленна з розбалансованою структурою.

Причини зміни чисельності

Зростання інтенсивності туризму.

Умови місцезростання

В альпійському, зрідка у верхній частині субальпійського поясу. На задернованих і

кам'янистих вирівняних ділянках пологих і рідше стрімких схилів з інтенсивними вітрами і порівняно неглибоким снігом. Трапляється в базифільних угрупованнях асоціації *Senecio carpathicus-Seslerietum bielzii* на свіжих гумусних щербенистих альпійських ґрунтах; а також у первинних альпійських ацидофільних угрупованнях союзу *Caricion curvulae*, сформованих на торф'янистих ґрунтах. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина. Стебла підведені, 5–15 см заввишки, прості, зелені або бурувато-червонуваті. Більшість листків скупчені при основі стебла, короткочерешкові, двічі-тричі пірчаторозсічені з ланцетоподібними або лінійними частками біля

1 мм завширшки; верхні листки сидячі, пірчаторозсічені, дрібні. Кошики поодинокі, 2–3,5 см у діаметрі. Обгортка чашоподібна, її листочки лінійні, 5–6 мм завдовжки. Язичкові квітки жовтувато-червонуваті. Сім'янки циліндричні, голі; чубок з білуватих волосків, удвоє довший за сім'янку. Цвіте і плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється на території Карпатського НПП і Карпатського БЗ. Необхідно надати заповідний статус масивам гір Ребра, Гутин, Брбенескул і Піп Іван. Потребує моніторингу популяція на г. Чивчин. Заборонено збирання рослин, порушення місць зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Ґрунотвірне, ґрунтозахисне, декоративне.

Основні джерела інформації

Малиновський, Крічфалушій, 2002; Царик, Жияєв, Кияк та ін., 2004; Чопик.

ЖОВТОЗІЛЛЯ КРИМСЬКЕ

Senecio tauricus Konechn.

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae
(Compositae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Локальний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Головне пасмо Кримських гір (Нікітська та Бабуган яйли). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Описаний в 1994 р. вид, але його популяційні характеристики відсутні.

Причини зміни чисельності
Невідомі.

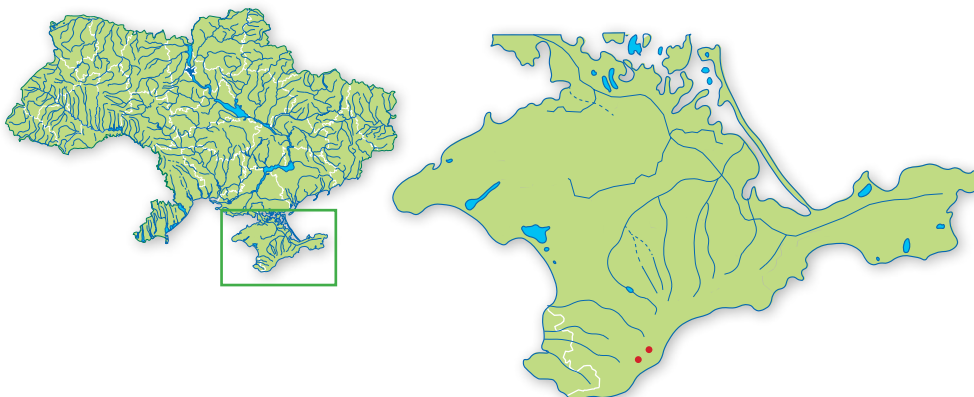
Умови місцезростання
Зростає поодинокі в угрупованнях гірського лучностепового союзу *Carici humilis-Androsacion* (кл. *Festuco-Brometea*) та на кам'янистих схилах. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–40 см заввишки, з висхідними пагонами. Листки пірчаторозсічені, коротко павутинисто опушені. Квітки лимонно-жовті, зібрані у великих, 3–4 см діаметром кошиках, які в кількості 4–15 формують щитоподібне суцвіття. Цвіте в червні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Кримському ПЗ. Заборонено збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Ена, 2001; Флора европейской части СССР, 1994.

Автор: А.В. Єна
Фото: І.С. Турбанов

КОЗЕЛЬЦІ ДОНЕЦЬКІ

Tragopogon donetzicus Artemcz.

Родина Айстрові (Складноцвіті) — Asteraceae (Compositae)

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення

Ендемік, близький до *T. tanaiticus* Artemcz. та *T. ucrainicus* Artemcz. і, можливо, є їх стабілізованим гібридом.

Ареал виду та його поширення в Україні

Сх.-причорноморський вид. Басейн Сіверського Дінця. Адм. регіони: Хр, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій

Локальні популяції нечисленні, їх структуру не досліджено.

Причини зміни чисельності

Порушення природних екотипів внаслідок господарського освоєння територій — лісорозведення на піщаних терасах, видобування піску, випасання худоби).

Умови місцезростання

Річкові та суходільні піски. Угруповання кл. *Festucetea vaginatae*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна сивувата від густого повстистого опушення росли-

на 10–50 см заввишки. Коренева система стрижнева. Стебла поодинокі або кілька, від середини або нижче розгалужені. Нижні листки вузькострічкоподібні, до 20–25 см завдовжки, 2–4 мм завширшки, загострені; середні листки з розширеною основою, часто складені, поступово звужені, на кінцях відігнуті або закручені. Кошики численні у волотисто-щиткоподібному суцвітті. Обгортка 15–23 мм завдовжки, білувато-повстиста; листочки обгортки до 5 мм завширшки, загострені. Квітки жовті, крайові перевищують обгортку. Сім'янки по ребрах вкриті дрібними гоструватими лусочками. Чубок 12–15 мм завдовжки, довший за сім'янку. Цвіте у червні–вересні, плодоносить у липні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється рішеннями Донецької та Луганської обласних рад. Охороняється у НПП «Святі Гори», ботанічному заказнику місцевого значення «Острів». Рекомендується створити заказники у місцях зростання виду, контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено збирання рослин та порушення місцезростань, заліснення піщаних арен, видобування піску, випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Остапко, 1990; Остапко, 2001; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Флора УРСР, 1953.

Автор: В.М. Остапко

Фото: В.М. Остапко

ОСТАВНИК ОДЕСЬКИЙ (ГІМНОСПЕРМІЙ ОДЕСЬКИЙ)

Gymnospermium odessanum (DC.) Takht.
(*Leontice altaica* Pall. var. *odessana* DC., *L. odessana* (DC.) Fisch.)

Родина Барбарисові — Berberidaceae

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Наукове значення

Палеоендемік. Реліктовий вид з давньосередземними генезисними зв'язками.

Ареал виду та його поширення в Україні

Добруджа, Молдова, Причорномор'я. В Україні — Пн.-Зх. Причорномор'я. Адм. регіони: Од, Мк, Хс.

Чисельність та структура популяцій

Відомо близько 20 місць зростання. Популяції локальні, переважно з дифузною просторовою структурою. Щільність популяцій здебільшого висока (кілька десятків особин на 1 м²). За віковим спектром популяції нормального типу, повночленні. Віталітетний тип більшості популяцій рівноважний. Чисельність популяцій зменшується.

Причини зміни чисельності

Обмеженість і фрагментарність ареалу, ізолюваність популяцій, невідповідність гірськолісової природи виду сучасним умовам степу, вузька екологічна пластичність, руйнування екоотів виду.

Умови місцезростання

Вапнякові, лесово-вапнякові й гранітні схили, яри та балки (у трав'яному ярусі степових, деревно-чагарникових угруповань, наскель-

них (кл. *Rhamno-Prunetea* та *Urtico-Sambucetea*) і байрачних лісів, де інколи виступає як співдомінант), фітоценози чагарникових степів (*Caraganea fruticis*, *Spiraea crenatae*), відкриті ділянки степових схилів (кл. *Festuco-Brometea*), суміжні з чагарниковими заростями, лісові галлявини (кл. *Trifolio-Geranietea*). Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 5–20 см заввишки. Бульбокореневище досягає 50 мм в діаметрі. Стебел кілька, простих, прямостоячих. Листок розетки (прикореневий) одиничний довгочерешковий, трійчаторозсічений на пальчаторозсічені довгасті сегменти другого порядку. Стебловий листок один, подібний до прикореневого, з двома прилистка-

ми, короткочерешковий. Квітки світложовті, зібрані у верхівкову китицю. Плід куляста коробочка. Цвіте в березні–квітні, плодоносить у квітні — на початку травня. Розмножується насінням та бульбокореневищами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Червоного списку МСОП. Охороняється в РЛП «Гранітно-степове Побужжя», та заказниках. Доцільно виявити всі існуючі популяції виду, здійснювати їх моніторинг, розширити мережу об'єктів ПЗФ. Заборонено збирання рослин, руйнування місць зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у ботанічних садах: Національному ім. М.М. Гришка НАН України, Одеського та Херсонського університетів.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Бойко, 1988; Бородин, 1965; Гусяков, Дятлов, Ружицкая, 1984; Крицкая, Новосад, 2001; Литвиненко, 1986; Мосякін, 1999; Флора УРСР, 1953; ЧКУ, 1996.

Автори: Л. І. Крицька, В.В. Новосад,
Фото: В.В. Новосад

БЕРЕЗА ДНІПРОВСЬКА

Betula borysthena Klokov

Родина Березові — Betulaceae

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Наукове значення

Причорноморсько-заволзький псамофільно-долинний неоендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні

Степова зона східної Європи. В Україні: пониззя Пд. Бугу, Дніпра та по Сіверському Дінцю. Адм. регіони: Пл, Лг, Мк, Хс, Зп.

Чисельність та структура популяцій

Популяція на Нижньодніпровських пісках займає близько 5000 га. На Нижньобузьких пісках у відомих раніше локалітетах знищена, але виявлена біля с. Галіциново. З околиць м. Запоріжжя та Кременчука відома за давніми зборами, але дані щодо сучасного поширення відсутні. Колки невеликі, мають витягнуту, рідше округлу форму, займають площу від (10) 50 до 1000 (2500) м², а у подових зниженнях — кілька га. У типовій колці зростає від 10 до 120 (200) особин. Щільність 1200–1700 особин на 1 га.

Причини зміни чисельності

Створення штучних монокультурних насаджень сосни, затоплення знижень, засипання пісками, пожежі, рубки, пошкодження через заготівлю гілок та бруньок.

Умови місцезростання

Піщані тераси в долинах крупних річок, котловини видування, де формуються дернові середньопотужні підзолисті ґрунти, які на глибині 0,5–2 м підстилаються водонепроникним глинистим шаром. Витримує засипання піском. У зниженнях утворює невеликі колки, часто в комплексі з лучною, болотною

або солончаковою рослинністю. Угруповання на Нижньодніпровських аренах відносяться до союзу *Asparago tenuifolii-Quercion robori* кл. *Salicetea purpurea*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Фанерофіт. Листопадне дерево до 10 м заввишки або кущ. Кора на стовбурі та старих гілках біла, на молодих гілках червонувато-бура зі смолистими бородавочками. Листки цупкі, шкірясті, яйцеподібно-ромбічні, на коротко опушених або майже оголених черешках. Квітки різностатеві, зібрані у серезжки. Плід яйцеподібний горішок, опушений біля верхівки, з плівчастими крильцями. Цвіте у квітні–травні. Плодоносить у серпні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Європейського червоного списку рослин, угруповання занесені до «Зеленої книги України». Охороняється у Чорноморському БЗ, низці заказників та РЛП. Необхідний моніторинг стану популяцій, репатріація, створення об'єктів ПЗФ на Козачо-Лагерній та Виноградівській аренах. Заборонено суцільні рубки, зміну гідрологічного режиму, надмірне випасання та організацію рекреаційних пунктів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у ботанічних садах півдня України та паркових і вуличних насадженнях нижнього Придніпров'я.

Господарське та комерційне значення

Озеленення, лікарське, протиерозійне, ценозоформуюче.

Основні джерела інформації

Бойко, Бойко, Лічінкіна та ін., 2005; Гринь, 1954; Екофлора України, 2004; Зеленая книга Украинской ССР, 1987; Пачоский, 1915; Уманец 1999; Уманець, Соломаха, 1999; Флора восточной Европы, 2004; Флора УРСР, 1936; ЧКУ, 1996.

Автори: І.І. Мойсієнко, О.Ю. Уманець, М.Ф. Бойко
Фото: І.І. Мойсієнко, Б. Суднік-Войциковська (вставка)

БЕРЕЗА НИЗЬКА

Betula humilis Schrank (*B. fruticosa* Pall.,
B. myrsinoides Tausch, *B. rossica* Minjaev,
Chamaebetula humilis (Schrank) Opiz)

Родина Березові — Betulaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Реліктовий (гляціальний) вид на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Євросибірський вид, поширений від Центральної Європи до Сх. Сибіру та Пн. Монголії. В Європі трапляється переважно на рівнині (Росія, Білорусь, Україна, Польща та Німеччина), в передгір'ях Альп в Швейцарії, у Пд. Карпатах в Румунії. В Україні зростає на Поліссі, Розточчі, Волино-Подільській височині. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Льв.

Чисельність та структура популяцій

Трапляється окремими ізольованими популяціями, які займають невелику площу, від кількох квадратних метрів до 50 га. На 10 м² припадає в середньому 1–3 кущі.

Причини зміни чисельності

Різка порушення рівня ґрунтових вод у зв'язку з гідромеліоративними роботами, видобутком торфу.

Умови місцезростання

Евтрофні осоково-гіпнові та осокові болота, мезотрофні осоково-сфагнові, березово-осоково-сфагнові, вербово-осоково-сфагнові, сосново-осоково-журавлино-сфагнові, оліготрофні осоково-сфагнові болота. Ґрунти кислі (рН 4,3–7), надмірно зволожені, часто торф'яністі. Елемент різних асоціацій, що відносяться до

кл. *Scheuchzerio-Caricetea nigrae*, *Phragmiti-Mag-nocaricetea*, *Molinio-Arrhenatheretea* (порядок *Molinietalia*), рідше — *Oxycocco-Sphagnetea* (союз *Sphagnion magellanicum*), *Alnetea glutinosae* (асоціація *Salicetum pentandrio-cinereae*).

Загальна біоморфологічна характеристика

Кущ 1–2,5 м заввишки, максимальна висота 3,8 м. Кора чорно-бура на старих гілках та червонувато-бура на молодих, вкритих смолистими бородавочками і рідкими короткими волосками. Листки 1–3 см завдовжки, серцеподібні або яйцеподібно-овальні, зубчасті. Квітки різностатеві, зібрані в сережки. Плід горішок до 2 мм завдовжки, з крильцями. Цвіте в травні, плодоносить у липні. Розмножується вегетативно (розростанням кущів) та насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Необхідно взяти під охорону всі місцезнаходження виду поблизу пд. межі ареалу. Охороняється в ПЗ «Розточчя», «Черемський», Шацькому НПП, в заказниках «Нечемне», «Чахівський», «Любче», «Мішич», «Озерище» (Волинська обл.), «Буцанський» (Рівненська обл.), «Романівське болото» (Київська обл.), «Замглай» (Чернігівська обл.), «Ретинський» (Сумська обл.). Заборонено порушення умов місцезростання, знищення кущів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують в Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України, в дендропарку Березнівського лісового коледжу в Рівненській області.

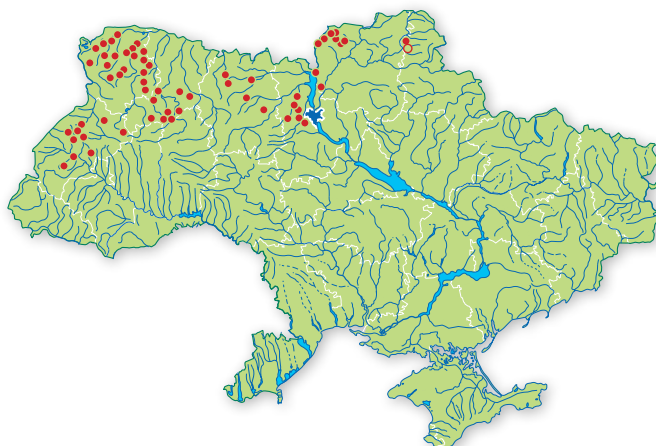
Господарське та комерційне значення

Декоративне, ценозоутворююче.

Основні джерела інформації

Андриєнко, 1982; Жижин, Кагало, 1989; Заказник «Любче», 2001; Івченко, 1983; Мельник, Савчук, 2004; Мельник, Савчук, Баточенко, 2001.

Автори: В.І. Мельник, Л.А. Савчук
Фото: В.П. Гелюта, П. Косінський (вставка)

БЕРЕЗА КЛОКОВА

Betula klokovii Zaverucha

Родина Березові — Betulaceae

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Наукове значення

Вузький ендемік, споріднений з *B. pubescens* Ehrh.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн.-зх. Поділля: Кременецькі гори — останцеві г. Страхова, Маслятин, а також поодинокими особинами спорадично на інших пагорбах масиву. Адм. регіон: Тр.

Чисельність та структура популяцій

Відомі дві популяції, що складаються з кількох локусів кожна. На г. Маслятин популяція найбільша (понад 40 різновікових особин), повночленна, з переважанням середньовікових і старих генеративних особин; молоді особини поодинокі трапляються в плакорній частині гори. На г. Страхова популяція згасає й представлена поодинокими пригніченими особинами.

Причини зміни чисельності

Екологічно неадекватні лісгосподарські заходи, насадження культур з неаборигенних видів, рекреація, руйнування екотопів унаслідок видобутку вапняку.

Умови місцезростання

Остепнені схили пагорбів пд. та пд.-зх. експозиції. У складі рідколісся з остепненим травостоєм з домінуванням *Carex humilis*, в екотонах між лісом та остепненими схилами разом з *Betula pendula* Roth. Мезоксерофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика

Фанерофіт. Дерева, 5–15, рідко до 20 м заввишки, стовбурів 1–2, прямостоячих або висх.

(нахилених), інколи трохи звивистих. Кора на стовбурах матово-біла, не відшаровується, горбкувата, з великою кількістю чорно-сірих плям, при основі стовбурів чорно-сіра, глибоко потріскана; тонкі гілки — повислі, з вишнево-бурою корою, гілки поточного року опушені. Листки яйцеподібно-ромбічні або довгасто-яйцеподібно з клиноподібною цілокраєю основою і коротко загостреною верхівкою 25–55 мм завдовжки, 15–40 мм завширшки, трохи шкірясті, з 5–7 парами бічних жилок, зверху темно-зелені, майже голі, знизу сірувато-зелені, густо вкриті жовтувато-коричнюватими крапчастими залозками, в кутах жилок з борідками рудуватих волосків; нерівно-подвійно-пилчастозубчасті. Чоловічі сережки 30–55 мм завдовжки; жіночі на час цвітіння циліндричні, 9–17 мм

завдовжки. Приквіткові луски при плодах густо опушені. Горішки обернено-яйцеподібні або довгасто еліптичні, густо опушені при верхівці; ширина крилатки 1,9–2,5 (2,8) мм. Цвіте в травні, плодоносить у вересні-жовтні.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у ПЗ «Медобори» (філіал «Кременецькі гори»). Доцільно забезпечити моніторинг стану популяцій і лісгосподарські заходи для сприяння поновленню виду. Необхідно проводити планомірні пошуки оселищ виду на інших пагорбах масиву. Доцільно ввести вид у культуру. Заборонено руйнування екотопів, створення нових кар'єрів з видобутку вапняку й піску, неконтрольовану рекреацію.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, лісгосподарське.

Основні джерела інформації

Заверуха, 1964, 1985; ЧКУ, 1996

Автори: О.О. Кагало, Н.В. Скібіцька,
І.Я. Реслер, Г.І. Оліяр
Фото: О.О. Кагало

БЕРЕЗА ТЕМНА

Betula obscura A.Kotula (incl. *B. kotulae* Zaverucha; *B. pendula* Roth subsp. *obscura* (A.Kotula) Á.Löve, *B. verrucosa* Ehrh. subsp. *obscura* (A.Kotula) Á.Löve et D.Löve)

Родина Березові — Betulaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення

Центральноевропейський вид з нез'ясованим таксономічним статусом. Таксономічна самостійність і доцільність виділення у видовому ранзі лишаються дискусійними.

Ареал виду та його поширення в Україні

Зрідка в Зх., Центральній та Східній Європі. В Україні спорадично трапляється на Прикарпатті, Поділлі, Поліссі, у Лісостепу. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Льв, Ів, Тр, Зк, Хм, Вн.

Чисельність та структура популяцій

Популяції нечисленні, трапляється здебільшого поодинокими особинами або групами по 2–3 дерева серед насаджень інших видів білокорих беріз.

Причини зміни чисельності

Суцільні вирубування лісу.

Умови місцезростання

У широколистяних та мішаних лісах, у складі піонерних угруповань березняків, на вогкуватих узліссях і галявинах, по краю підсушених боліт. В угрупованнях кл. *Quercus-Fagetea*, *Vaccinio-Piceetea*, *Alnetea glutinosae*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Фанерофіт. Дерево 9–12 м заввишки, з чорно-сірою, сірою або чорно-коричневою гладкою корою. Молоді гілки вкриті залозками, або іноді трохи опушені. Листки яйцеподібні, пилчасті або двічі пилчасті, шкірясті. Квітки зібрані в сережки. Плідні сережки циліндричні, 3–4,5 см завдовжки, 0,6–0,8 см діаметром, на коротких ніжках до 1 см завдовжки, повислі. Плід горішок з півчастими крильцями; горішки довгастоеліптичні, світло-коричневі, плоскі по краях й опуклі по центру, тверді, однонасінні; крильця разом з горішком 2,8 мм завширшки, в 1,5–2 рази ширші від горішка. Луски 4,2–5 мм завдовжки, 3,8–4,5 мм завширшки, з клиноподібною основою, бокові лопаті округло-

кутасті, дещо відхилені донизу; середня лопать 1,5–2 мм завдовжки. Цвіте у квітні–травні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у ПЗ «Розточчя», «Медобори» (філіал «Кременецькі Гори»); у пам'ятці природи «Буковинка» (Надвірнянський р-н, Івано-Франківської обл.). Заборонено несанкціоновані лісогосподарські заходи в місцях виростання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

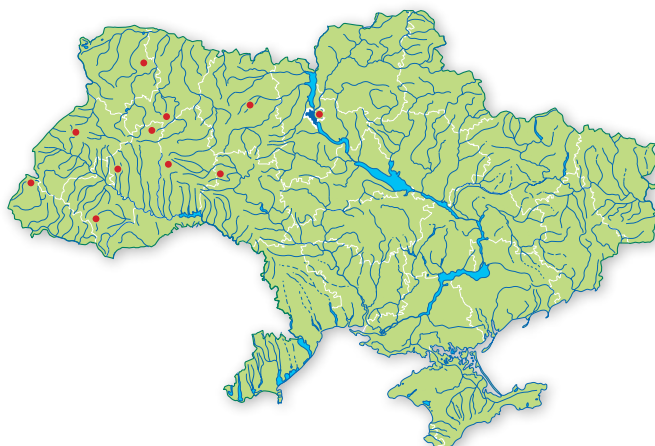
Вирощують у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, протиерозійне.

Основні джерела інформації

Заверуха, 1960, 1964; Скворцов, 1986; Стойко, Яценко, Кагало та ін., 2004.

ГРОМОВИК ГРАНІТНИЙ

Onosma granitcola Klokov (*O. arenaria* auct. non Waldst. et Kit., p.p.)

Родина Шорстколисті — Boraginaceae

Природоохоронний статус виду
Зикаючий.

Наукове значення

Ендемічний вид з диз'юнктивним ареалом, споріднений з *O. arenaria* Waldst. et Kit.

Ареал виду та його поширення в Україні

Південнобузько-приазовський гранітно-степовий ендемік. Пн.-Зх. Причорномор'я та Приазов'я. Адм. регіони: Лг, Мк.

Чисельність та структура популяцій

Відомо дві віддалені популяції: Миколаївська обл., окол. с. Богданівки Доманівського р-ну; незначний локалітет у відділенні «Провальський Степ» Луганського ПЗ. Популяція в межах Гранітно-степового Побужжя площею 1,5–2 га, з щільністю 0,2–5 особин на 1 м². Популяція нараховує від 400 до 500 генеративних особин. Річна динаміка чисельності особин в популяціях нестабільна. Розміщення особин дифузне або компактно-дифузне. Віковий спектр облігатно неповночленний.

Причини зміни чисельності

Стенотопність та низька конкурентна спроможність особин на ранніх етапах онтогенетичного розвитку, послаблене поновлення популяцій, високий рівень антропогенного навантаження (надмірний випас, пали та рекреаційні навантаження).

Умови місцезростання

Кам'янисті степи на Пд. Бузі та на виходах сланцю в Приазов'ї. Поширений в угрупованнях порядку *Festuco-Sedetalia* (кл. *Sedo-Scleranthetea*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Дво-, малорічний стрижнево-кореневий монокарпік. Квітконосні пагони (1–5) напіврозеткові прямостоячі, 20–40 см завдовжки. Листки лінійні, до основи звужені, 2–7 см завдовжки, 0,4–0,7 см завширшки. Чашечка 10–11 мм завдовжки, віночок білий, 16–18 мм завдовжки. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Європейського червоного списку. Охороняється в НПП «Гранітно-степове Побужжя» та в Луганському ПЗ (відділення «Провальський степ»). Необхідні пошуки нових популяцій, встановлення контролю за станом існуючих, інтродукція у ботанічні сади. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання виду, випас тварин та випалювання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, медоносне, протієрозійне.

Основні джерела інформації

Клоков, 1953; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Бурда, Чуприна, Хомяков, 1988; Конопля, Ісаєва, Конопля, Остапко, 2003; Собко, Мордатенко, 2005; Флора УРСР, 1957; ЧКУ, 1996.

Автори: В.В. Новосад, Л.І. Крицька,
О.Ф. Щербакова
Фото: В.В. Новосад

ГРОМОВИК БАГАТОЛИСТИЙ

Onosma polyphylla Ledeb.

Родина Шорстколисті — Boraginaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Кримсько-кавказький ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Зх. Кавказ, Гірський Крим. У Криму на пд. макросхилі від смт. Форос до масиву Кара-Даг, та в зх. частині передгір'я. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Незначна. Вид трапляється спорадично, невеликими групами. Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, слабка конкурентна здатність виду. Порушення екотопів внаслідок господарського освоєння територій Пд. берега Криму.

Умови місцезростання
Дуже сухі кам'яністі схили, осипища, на малорозвинених або щербених ґрунтах. Ценофоб, що розвивається на піонерних стадіях і зустрічається у складі ялівцевих рідколісь розріджених пухнастодубових лісів, томілярів. Угрупування порядку *Alyso-Sedetalia*, союзу *Jasmino-Juniperion excelsae* та кл. *Onosmo polyphyllae* — *Ptilostemetea*. Ксерофіт. Облігатний петрофіт.

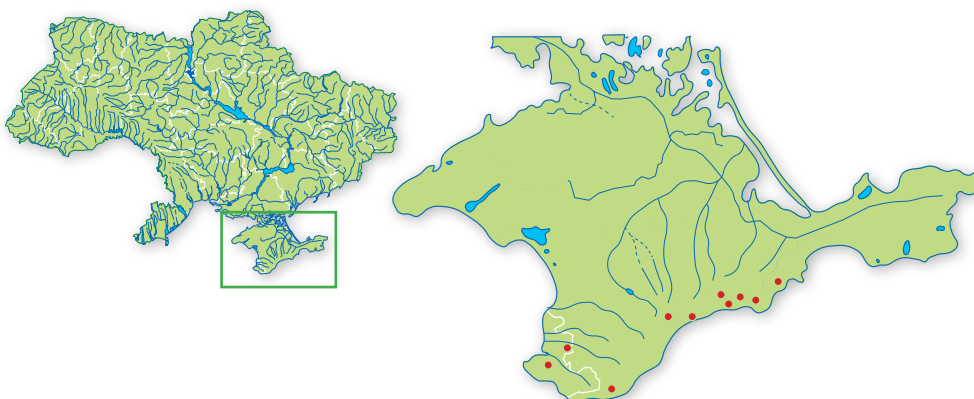
Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Півкущик 15–30 см заввишки із стрижнекореневою системою, потужним каудексом, який у верхній частині розгалужується. Стебла відстовбурченоволохаті, підведені. Листки численні, шовковистоволосисті, лінійні, серпоподібно зігнуті. Суцвіття завійка (завиток). Квітки ясножовті, опушені рудуватими волосками. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому,

Карадазькому та Кримському ПЗ, заказниках загальнодержавного значення «Новий Світ» і «Байдарський», на території пам'ятки природи загальнодержавного значення «Гора Кішка». Необхідно здійснити картографування всіх популяцій, оцінити їх чисельність, структуру, контролювати їхній стан. Заборонено порушення умов зростання, забудова територій та заліснення схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне, ґрунтоутвірне.

Основні джерела інформації
Дідух, Шеляг-Сосонко, 1982; ЧКУ, 1996; Шеляг-Сосонко, Дідух, 1980.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: В.В. Савчук

ГРОМОВИК ДОНСЬКИЙ

Onosma tanaitica Klokov (*O. simplicissima* auct. non L.)

Родина Шорстколисті — Boraginaceae

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Наукове значення

Ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

Східнопричорноморський вид, поширений у басейнах рр. Сіверський Донець та Дон, у їх середній та нижній течії. В Україні — басейн Сіверського Дінця і Приазов'я — по рр. Кринка і Суха Волноваха. Адм. регіон Хр, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій

Трапляється поодинокі або незначними групами. Вікові спектри та щільність ценопопуляцій варіюють залежно від антропогенної порушеності територій. В ур. Пристенському, Балці Гірській чисельність висока. У відділенні «Стрільцівський степ» та в НПП «Святі Гори» чисельність популяцій низька, але структура повночленна.

Причини зміни чисельності

Руйнування природних місць зростання внаслідок випасання худоби, розорювання степових цілин, лісорозведення на схилах, розробки гірських порід, сінокошення тощо.

Умови місцезростання

Угруповання кл. *Helianthemo-Thymetea* на карбонатних відкритих еродованих крейдованих, мергелевих та вапнякових відшаруваннях, на пісках, відшаруваннях граніту. Зрідка трапляється на лесах та пісковиках. Частіше — у різнотравно-типчакково-ковилових степах, рідко — в кам'янистих та справжніх степах угруповань кл. *Festuco-Brometea*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Півкущик 10–35 см заввишки із численними квітконосними стеблами та неплідними пагонами. Стебла білуваті від притиснутого опушення з щетинок і волосків, густо улишені. Листки ланцетні, з загорненими краями, густо вкриті притиснутими щетинками і короткими волосками. Квітки блідо-жовті, у простих або подвійних завійках, віночок трубчасто-лійкоподібний, голий (крім зубців). Цвіте у травні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується переважно насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у відділенні «Крейдова флора»

Українського степового ПЗ, відділенні «Стрільцівський степ» Луганського ПЗ, в НПП «Святі Гори», в РЛП «Клебан-Бик», на території пам'ятки природи загальнодержавного значення «Балка Гірка» (Донецька обл.) та інших територіях природно-заповідного фонду. Потребує режимів абсолютної заповідності та заказного. Необхідно проводити пошук нових місцезнаходжень, здійснювати контроль стану популяцій, вводити вид у культуру. Заборонено порушення умов місцезростання виду, розорювання степових цілин, терасування схилів, заліснення, розробка кар'єрів для добування гірських порід.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Донбас заповідний, 2003; Каталог раритетного біорізноманіття..., 2002; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Бурда, Чуприна, Хомяков, 1988; Кондратюк, Остапко, 1990; Морозюк, 1971; Остапко, 2001, 2005; Флора УРСР, 1957; ЧКУ, 1996.

Автори: В.М. Остапко, Г.С. Назаренко

Фото: В.А. Дьяков

ТРУБКОЦВІТ БІБЕРШТЕЙНА

Solenanthus biebersteinii DC.

Родина Шорстколисті — Boraginaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Кримсько-закавказький ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Крим, зх. та рідко сх. Закавказзя. В Україні у верхньому лісовому поясі Гірського Криму. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Чисельність невідома, але низька. Вид трапляється рідко і зростає поодиноким. Самопідтримка популяцій забезпечується виключно насінним розмноженням, тому в залежності від умов існування та онтогенезу (малорічник) чисельність може значно коливатися в окремі роки.

Причини зміни чисельності
Різка зміна структури лісів, пов'язана з освітленням та зниженням вологості ґрунту, що викликається різними антропогенними чинниками.

Умови місцезростання
В густих тінистих листяних букових, дубових, вільхових лісах (угруповання порядку *Dentario-Fagetalia* та союзу *Alno-Ulmion*), на багатих свіжих та вологих бурих лісових ґрунтах. Інколи виходить на галявин та узбіччя доріг. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний напіврозетковий малорічник до 80 см заввишки з товстим (1–1,5 см) ребристо-борозенчастим порожнистим стеблом і потужним вертикальним темним коренем. Стебло пряMOSTOЯЧЕ, зверху волотисто-

розгалужене з багатьма квітконосними гілками, що виходять із пазух листків, по всій довжині вкрите тонкими м'якими сріблястими волосками. Прикореневі та нижні стеблові листки овальні або еліптичні, 10–30 см завдовжки та 10–20 см завширшки з вираженими жилками поступово переходять у довгий черешок, вверх по стеблу зменшуються за розміром, а черешок скорочується, тому верхні листки сидячі продовговуато-ланцетні та ланцетні; всі листки зверху слабо, знизу густіше опушені сіруватими притиснутими волосками. Суцвіття волотисте, з пониклих густих завійок, які в міру відцвітання квітів та досягання плодів розкручуються. Квітки спочатку на вкорочених (2–5 см) квітконіжках, які при плодах видовжуються (10–15 см). Оцвітина подвійна, чашечка 5–6 мм, 5-роздільна з

тупими чашелистками, які в міру дозрівання збільшуються і чашечка досягає 9–12 см. Віночок від блідо-червоного до фіолетово-синього, трубчастий, п'ятилопатевий, ледве виступає з чашечки. Тичинки (5) вдвічі довші за віночок, виступають з нього і дорівнюють стовпчиківі. Горішки яйцеподібні, вкриті рідкими короткими гачкуватими шишками. Цвіте в квітні–травні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

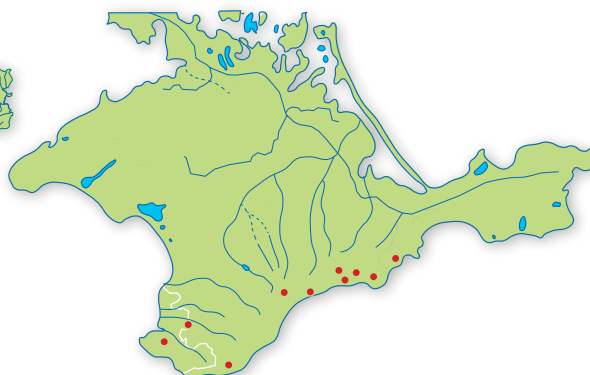
Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Кримському ПЗ. Необхідні картування та моніторинг стану популяцій. Заборонено порушення структури лісів, їх гідрологічного режиму.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Відомостей немає.

Основні джерела інформації
Голубев, 1984; Голубев, Маслова, 1985; Флора СССР, 1953; Флора УРСР, 1957; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: В.В. Савчук

БУРАЧОК БОРЗИ

Alyssum borzaeanum Nyár. (*A. obtusifolium* auct. non Steven ex DC., *A. tortuosum* Waldst. et Kit. ex Willd. subsp. *borzaeanum* (Nyár.) Nyár., *A. tenderiense* Kotov)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) —
Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Причорноморський ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Центральна та Пд. Європа (Румунія, Греція, Болгарія); Передкавказзя. В Україні зростає в Причорномор'ї, Криму. Адм. регіони: Од, Хс, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції досить чисельні, але загальна їх кількість скорочується. Деякі популяції уже втрачені.

Причини зміни чисельності
Антропогенні: руйнування місць зростання внаслідок господарської діяльності, високе рекреаційне навантаження літоральної смуги Чорного моря; природні: стенопотність, знижена конкурентна спроможність виду.

Умови місцезростання
Відкриті розріджені ценози на сухих, бідних приморських пісках та черепашниках,

кам'янисті відшарування з пониженою ценотичною конкуренцією кл. *Festucetea vaginatae*, порядок *Alyssu-Sedetalia*. Геліофіт. Ксерофіт (псамофіт).

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Дрібний напівкущик 0,1–0,3 м заввишки, сіруватий від густого зірчастого опушення. Стебло висхідне, при основі звивисте, розгалужене; безрозеткове. Листки від округлолопаткоподібних (нижні) до широколанцетних (верхні), білоповстисті (на вегетативних пагонах) або густо опушені (на генеративних пагонах) зірчастими волосками. Квітки жовті, зібрані у щиткоподібні китиці. Плід серцеподібний стручечок 2,5 мм завдовжки. Цвіте у квітні–травні (червні), вдру-

ге — у вересні. Плодоносить у травні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Додатку Бернської конвенції, охороняється на території Чорноморського БЗ, ряду загальнодержавних заказників Криму. Рекомендується культивувати у ботанічних садах і парках. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Медоносне, декоративне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації

Голубев, 1996; Голубев, Ена, Сазонов, 1999; Екофлора України, 2007; Ільїнська, 1987; Atlas Florae Europaeae, 1996; Ball, Dudley, 1993.

Автори: А.П. Ільїнська, Я.П. Дідух
Фото: В.П. Гелюта

БУРАЧОК ГОЛОНІЖКОВИЙ

Alyssum gymnopodum P.Smirn. (*A. tortuosum* Waldst. et Kit. ex Willd. subsp. *cretaceum* Kotov, *A. cretaceum* (Kotov) Kotov)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) —
Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Східнопричорноморський дифузно поширений вид. В Україні — бас. Сіверського Дінця, ексклави по берегах р. Кринки, Кальміусу та Самари. Адм. регіони: Хр, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Локальні популяції нечисленні (кілька десятків, рідше сотень особин) та нещільні (1–5 генеративних особин на 1 м²), іноді представлені поодинокими екземплярами.

Причини зміни чисельності
Порушення природних екологічних умов внаслідок господарського освоєння територій, видобування крейди, випасання худоби.

Умови місцезростання
Сухі крейдиані (рідко вапнякові) відшарування. У складі томілярів (угруповання кл. *Helianthemo-Thymetea*) на початкових стадіях формування петрофітної рослинності. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна, біля самої основи здерев'яніла рослина (півкущик) з корот-

кими висхідними неплідними та плодущими гонами, 15–30 см заввишки. Вся рослина сірувато повстиста. Листки оберненояцеподібні, тупі. Квітки жовті, у китицях, зібраних по кілька на верхівках пагонів. Стручечки оберненояцеподібні, на верхівці округлі, опуклі, 2–4 мм завдовжки, зі стовпчиком 0,5–0,7 мм. Цвіте у травні–липні, плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку та Червоного списку МСОП. Охороняється у відділенні «Крейдова флора» Українського степового ПЗ, НПП «Святі Гори», пам'ятці природи загальнодержавного зна-

чення «Балка Гірка», ботанічних заказниках місцевого значення «Верхньосамарський», «Крейдова рослинність біля села Кірове» та ін. Рекомендується створити заказники у місцях зростання виду, контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено порушення умов місцезростання виду, терасування та заліснення схилів, розробка кар'єрів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Горелова, Альохін, 1999; Донбас заповідний, 2003; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Остапко, 1990; Морозюк, 1971; Остапко, 2001; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Ткаченко, Парахонська, 1985; Флора УРСР, 1953; ЧКУ, 1996.

Автор: В.М. Остапко
Фото: В.М. Остапко

БУРАЧОК САВРАНСЬКИЙ

Alyssum savranicum Andr.

(~ *A. tortuosum* aggr.)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) —
Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Причорноморський ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. Європа (пд.). В Україні: у Причорномор'ї
(басейн р. Пд. Буг та в пониззі р. Дніпра).
Адм. регіони: Од, Мк, Хс.

Чисельність та структура популяції
Дуже незначна, рослини трапляються по-
одинокі або нечисельними групами; в деяких
місцезнаходженнях зникає.

Причини зміни чисельності
Антропогенні: руйнування місць зростання
унаслідок господарської діяльності, високе
рекреаційне навантаження на піщаних аре-

нах та природні чинники: стенопність, по-
нижена конкурентна спроможність виду.

Умови місцезростання
Сухі другі борові тераси, бідні піщані ґрунти
в розріджених угрупованнях кл. *Festucetea*
vaginatae. Геліофіт. Ксерофіт (псамофіт).

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Дрібний напівкущик 0,1–0,3 м
заввишки, густо зірчатоопушений. Стебло
висхідне, при основі здерев'яніле, роз-
галужене, безрозеткове. Листки довгасто-
оберненояцеподібні, поступово звужені
в черешок, зверху сірозеленуваті, знизу
сіропвистисті від зірчастих волосків. Квітки
жовті, зібрані у щиткоподібну китицю. Плід

округло-оберненояцеподібний стручочок
2–3 мм у діаметрі. Цвіте у другій половині
травня — у червні, плодоносить у червні-
липні. Розмножується насінням.

**Режим збереження популяції та заходи
з охорони**
Занесений до Європейського червоного
списку. Зростає на території Чорноморсько-
го БЗ. Рекомендується культивувати у бота-
нічних садах і парках. Заборонено збирання
рослин, порушення умов місцезростання.

**Розмноження та розведення у спеціально
створених умовах**
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Медоносне, декоративне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2007; Котов, 1953; Котов, 1979;
Atlas Florae Europaeae, 1996; Ball, Dudley, 1993.

Автор: А.П. Ільїнська
Фото: І.І. Мойсієнко

ОЧКИ ГЛАДЕНЬКІ

Biscutella laevigata L. s.l. (incl. *B. laevigata* L. subsp. *austriaca* (Jord.) Mach.-Laur.; *B. laevigata* L. subsp. *hungarica* Soó)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) —
Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Гірський вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Європейський вид, поширений у високогір'ї Альп, Балкан та Карпат. В Україні — Свидовець (гг. Драгобрат, Близниця), де поширений окремий підвид (subsp. *austriaca*). Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій
Віковий спектр популяцій повночленний, проте розміри їх малі (декілька десятків кв. м), а кількість обмежена. Щільність популяцій 5–10 особин на 1 м².

Причини зміни чисельності
Природна обмеженість відповідних субстратів та екоотопів.

Умови місцезростання
Субальпійський пояс на висоті 1600–1800 м н. р. м., на схилах пд. експозиції, на вапня-

кових відшаруваннях й осипищах, в асоціації *Cystopteridetum fragilis* (кл. *Asplenietea trochomanes*). Кальцефіл, мезофіт.

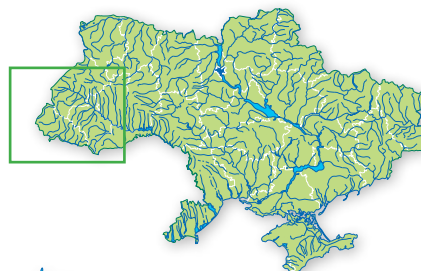
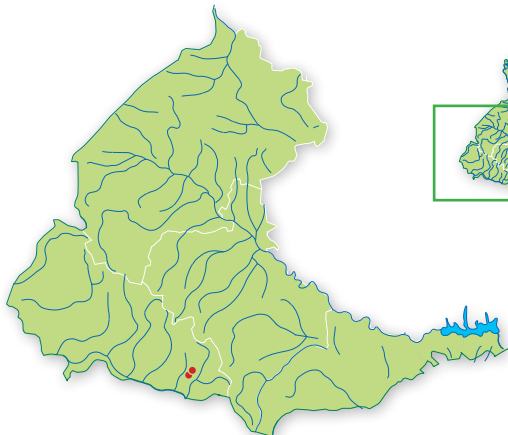
Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з глибокою стрижневою кореневою системою, більш чи менш численними гілками каудекса й напіврозетковими надземними пагонами 15–35 см заввишки. Більшість листків зосереджена у прикореневій розетці, вони видовжено-лопаткоподібні, з дрібнозубчастим краєм; стеблові листки нечисленні, лінійні, редуковані. Китицеподібні суцвіття верхівкові, квітки з жовтим віночком. Плоди — характерні стручечки, ширші, ніж довші, плоскі, зверху й унизу виімчасті

й з помітним крилом по краю. Цвіте у липні, плодоносить у серпні. Розмноження виключно насіннєве.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Карпатському БЗ. Доцільно встановити моніторинг популяцій виду. Заборонено збирання рослин, заготівлю, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Малиновський, Крічфалушій, 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; Чопик, 1976.

Автор: С.М. Зиман
Фото: О.О. Кагало

КАПУСТА КРИМСЬКА

Brassica taurica (Tzvelev) Tzvelev (*B. sylvestris* (L.) Miller subsp. *taurica* Tzvelev; *B. sylvestris* auct. non (L.) Mill.; *B. incana* auct. non Ten.)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) —
Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Реліктовий вид. Потребує подальших таксономічних досліджень.

Ареал виду та його поширення в Україні

Кримський ендемік. Поширений на Пд. березі Криму (центральна частина). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Відомий лише з трьох локалітетів: г. Аю-Даг (основний), мис Мартьян та Кучук-Ламбат (окол. смт. Новий Маяк). Основна, найбільша популяція виду виявлена на Аю-Дазі у 1967 р., представлена майже двома сотнями особин переважно дефінітивного стану; популяція біля Кучук-Ламбат (мабуть вторинного походження; виявлена в 1996 р.) включає 2 особини дефінітивного стану та біля двох десятків — віргінільного; на мисі Мартьян відома одна особина (виявлена у 1976 р.), яка, можливо, вже зникла.

Причини зміни чисельності

Вузька еколого-ценотична амплітуда, яка лімітується як природними (слабка конкурентна здатність виду, недостатнє насіннєве відтворення), так і антропогенними чинниками, зокрема порушенням екоотопів внаслідок великого рекреаційного навантаження.

Умови місцезростання

Росте на скелях нижньої частини сх. схилу

г. Аю-Даг у місцях накопичення у невеликій кількості ґрунту і значною кількістю щебенистого рухляку та на кам'янистих осипищах морського узбережжя. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Хамефіт. Напівкущик 1–1,5 м заввишки (у стані плодоношення) з більш-менш здерев'янілим при основі і дуже потовщеним стеблом і зимуючими розетками листків. Трав'яна частина стебла прямостояча або висхідна, вгорі розгалужена, густо опушена (разом з черешками) дрібними простими, назад відхиленими волосками. Листки трохи м'ясисті, розеткові — черешкові, ліроподібні, верхні — цілокраї, з заокругленою верхівкою, розсіяно опушені короткими простими

волосками. Квітки жовті, зібрані в багатоквіткові китиці, спочатку досить щільні, при плодах видовжені до 10–15 см завдовжки. Плід голий розкривний стручок. Цвіте у травні-липні, плодоносить у кінці липня — на початку вересня. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Європейського червоного списку, Додатку Бернської конвенції. Охороняється у ПЗ «Мис Мартьян» та заказнику загальнодержавного значення «Аю-Даг». Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у Центральному НАН України ім. М.М. Гришка і Нікітському — ННЦ УААН ботанічних садах.

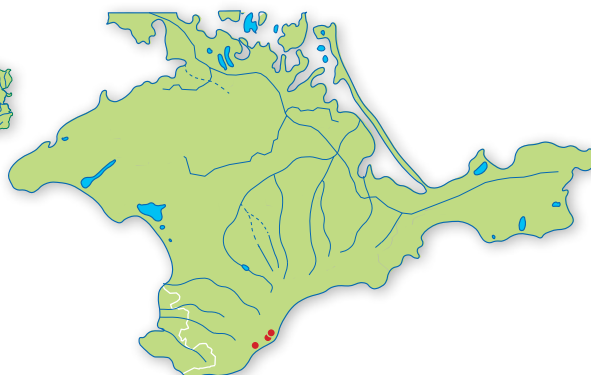
Господарське та комерційне значення

Декоративне, селекційне, ґрунтовірне.

Основні джерела інформації

Голубев, Маслова, 1985; Екофлора України, 2007; Косых, Усачева, 1986; Крайнюк, 1988; Красная книга СССР, 1984; Редкие растения и животные Крыма, 1988; Рыфф, 2000; Цвелев, 1969; ЧКУ, 1996.

Автори: А.П. Ільїнська, Я.П. Дідух
Фото: Т. Вініченко

ЖЕРУХА ГРЕЦЬКА

Cardamine graeca L.

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) —
Brassicaceae (Cruciferae).

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Східносередземноморський елемент з диз'юнктивним ареалом, на пн.-сх. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні

Від о-ва Корсика й Апеннінського п-ва до Криму, Балкан, Малої Азії, Сирії та Тунісу. В Україні — у Гірському Криму: від долин Ласпі та Байдарської до смт. Массандра. Вказівки щодо зростання виду в Українських Карпатах помилкові. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Нестабільна, спостерігається тенденція до скорочення, але за сприятливих умов (достатньої кількості вологи) чисельність рослин може збільшуватися.

Причини зміни чисельності

Стенотопність, низька конкурентна спроможність, особливості розмноження виду, руйнування природних місць зростання, рекреаційне навантаження.

Умови місцезростання

Затінені скелі, гірські ліси, до 1150 м н. р. м. Свіжі ліси союзу *Carpinio orientalis-Quercion pubescentis* (кл. *Quercetia pubescenti-petraeae*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Однорічна, зрідка дворічна трав'яна, гола або зрідка розсіяно вільчасто опушена рослина 5–20 см заввишки. Стебло прямостояче або висхідне, розгалужене. Листки пірчасті із пірчаторозсіченими сегментами й заокругленими лопатями. Пелюстки білі, 3 (4)–6 мм завдовжки. Стручки цупкі, ланцетно-лінійні, загострені з обох боків, 4–6 см завдовжки, 2–3 мм завширшки; стовпчик з боків крилатий, 4–6 (зрідка

1–3) мм завдовжки. Цвіте у квітні–травні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони.

Охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому ПЗ. Необхідно постійно контролювати стан популяцій, особливо на туристичних маршрутах, розширити мережу заповідних територій. Заборонено рубки, освітлення лісів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують в Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН.

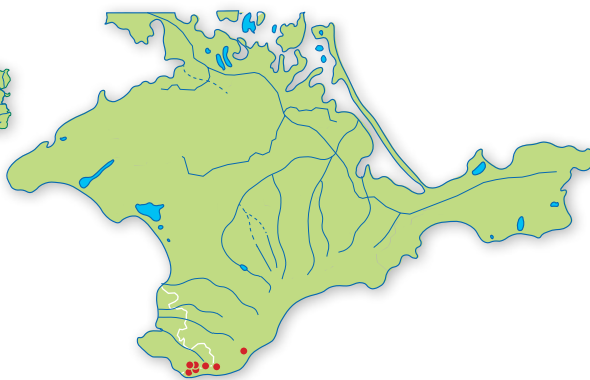
Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Голубев, 1996; Екофлора України, 2007; Флора европейской части СССР, 1979; ЧКУ, 1996; Atlas Florae Europaeae, 1994; Flora Europaea, 1993; Med-Checklist, 1986.

Автор: А.П. Ільїнська
Фото: В.П. Ісіков

ЖЕРУХА НИЖНА

Cardamine tenera S.G. Gmelin ex C.A. Meyer
(*C. uliginosa* M. Bieb. subsp. *tenera* (S.G. Gmelin ex C.A. Meyer) Schmalh.)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) —
Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Кримсько-колхідсько-гірканський релікт.

Ареал виду та його поширення в Україні
Крим, Закавказзя, Іран (пн.). В Україні зростає в Криму (підніжжя г. Демерджі та Вел. Чу-чель). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Формує локальні малочисельні популяції або трапляється поодинокі.

Причини зміни чисельності
Реліктовість, вузька еколого-ценотична амплітуда, слабка конкурентна здатність виду.

Умови місцезростання
Зростає на сирих місцях у широколистяних (переважно букових) тінистих лісах до середнього гірського поясу Криму. Сціофіт, мезофіт.

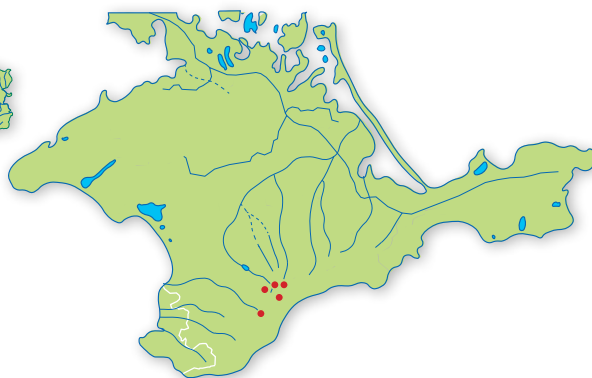
Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Короткокореневищний багаторічник 10–30 см заввишки. Стебло висхідне, майже не розгалужене, тонке, голе. Листки нижні пірчато-1-3(4)-парні з майже сидячими цілокраїми листочками; верхній — значно більший, з клиноподібною основою; всі листки опушені дуже дрібними розсіяними простими волосками. Квітки великі, білі або лілові (зрідка), зібрані у рідкі малоквіткові китиці.

Плід — стручок, 30–40 мм завдовжки. Цвіте у квітні–травні (червні). Плодоносить у травні–липні. Розмножується переважно вегетативно, рідше насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється на території Кримського ПЗ. Необхідний контроль за станом популяцій та охорона всіх місцезнаходжень виду. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання, рубку лісів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Голубев, 1996. ; Голубев, Ена, Сазонов 1999; Екофлора України, 2007; Cullen, 1966.

Автор: А.П. Ільїнська
Малюнок: І.В. Маханьков

ЛОЖЕЧНИЦЯ ПІРЕНЕЙСЬКА

Cochlearia pyrenaica DC.
(incl. *C. polonica* auct. non E.Froehl.)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) —
Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Унікальна реліктова популяція гірського виду в рівнинних умовах Сх. Європи за межами основного ареалу. Має важливе значення для подальших філогеографічних і таксономічних досліджень.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середня та Атлантична Європа (переважно гори). В Україні відомий з єдиного локалітету на пн.-зх. Поділлі у верхів'ях р. Зх. Буг. Адм. регіон: Льв.

Чисельність та структура популяцій

Єдина малочисельна популяція у Колтівській улоговині між сс. Колтів і Верхобуж Золочівського р-ну: 150–250 вегетуючих особин різного віку (крім ювенільних) й 30–100 генеративних. Чисельність генеративних ос. істотно змінюється від року до року. У випадках штучного руйнування дернини, яку утворюють мезофітні лучні злаки, відбувається формування локальних скупчень виду з високою чисельністю.

Причини зміни чисельності

Біологічні особливості (тривалий, до 3–5 років, розвиток вегетативних особин, які після цвітіння й плодоношення відмирають) зумовлюють стенотопність і низьку конкурентну здатність виду в умовах експансії злаків, що утворюють потужну дернину, яка обмежує можливості природного поновлення виду.

Умови місцезростання

Мезофітизовані унаслідок осушення боліт лучні угруповання союзу *Magnocaricion elatae* (підсоюз *Caricion rostratae*). Гірофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Голий трав'яний напіврозетковий багаторічний монокарпік, 15–35 см заввишки. Стебло галузиться від основи. Листки розеткові — довгочерешкові, трикутно-яйцеподібні, круглясті або ниркоподібні, при основі серцеподібні, по краю цілісні або хвилясті; стеблові — короткочерешкові або сидячі (верхні) від трикутно-яйцеподібних з серцеподібною основою і заокруленозубчастих по краю до майже цілісних або трохи надрізаних (верхні). Квітки білі, зібрані в прості китиці, спо-

чатку густі, пізніше видовжені. Плід голий розкривний еліптичний стручечок. Цвіте від квітня до серпня, максимум цвітіння — наприкінці квітня; плодоносить у травні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Локалітет знаходиться на території ландшафтного заказника «Верхобузькі болота» (Львівська обл.). Необхідним є моніторинг популяції, створення НПП «Північне Поділля», що сприятиме організації менеджменту болотних екосистем. Заборонено збирання рослин, гербаризацію, порушення гідрологічного режиму, заліснення території.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Вітамінне, жиरोлійне, лікарське, харчове.

Основні джерела інформації

Екофлора України, 2007; Флора европейской части СССР, 1979; Флора УРСР, 1953; ЧКУ, 1996; Atlas Florae Europaeae, 1996; Cieślak, Ronikier, Koch, 2007; Flora Europaea, 1993; Kochjarová, Valachovič, Bureš, Mráz, 2006; Polska Czerwona księga roślin, 2001; Vogt, 1985.

Автори: О.О. Кагало, Н.М. Сичак, А.П. Ільїнська
Фото: О.О. Кагало, М.О. Кагало

КАТРАН ШЕРШАВИЙ

Crambe aspera M. Bieb. (*C. buschii* (O.E. Schulz) Grossh.)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) —
Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Східноєвропейський понтичний степовий ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні

Сх. Європа (пд. частина). В Україні трапляється в лісостеповій та степовій зонах. Адм. регіони: Вн, Дн, Дц, Хр, Лг, Од, Хс, Кр.

Чисельність та структура популяцій

Популяції нечисленні. Рослини зростають поодиночі або невеликими групами. Структура популяцій невідома.

Причини зміни чисельності

Руйнування екологічних внаслідок розорювання степів та схилів, збирання рослин для букетів та харчових цілей. Стенотопність та низька конкурентна спроможність виду, недостатнє природне відновлення.

Умови місцезростання

Степи; частіше на суглинних, кам'янистих,

супіщаних та солонцюватих чорноземах та відшаруваннях карбонатних порід. Геліофіт, ксерофіт, субксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Напіврозетковий полікарпик 0,3–0,5 (1) м заввишки. Стебло прямостояче, дуже галузисте, густо опушене шорсткими, довгими, простими волосками, сизе. Листки розеткові двічі або тричі пірчатороздільні, з довгастими зубчастими долями. Квітки білі, зібрані в складну розлогу китицю (плейботрій). Плід — нерозкривний двочленний стручечок; верхній членник гоструватий, горбисто-зморшкуватий, 7–9 мм завдовжки. Цвіте у квітні–травні (червні). Плодоносить у червні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони.

Необхідно проводити моніторинг за станом популяцій, культивувати у ботанічних садах та реінтродукувати в природні екологічні. Охороняється у відділенні «Хомутовський степ» Українського степового ПЗ. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання, розорювання схилів та степів, їх заліснення.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах.

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Вітамінне, декоративне, кормове, їстівне.

Основні джерела інформації

Дубовик, 1995; Екофлора України, 2007; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Халилов, 1993; Atlas Florae Europaeae, 1996; Ball, 1993.

Автор: А.П. Ільїнська
Малюнок: І.В. Маханьков

КАТРАН ВЕЛИКОКВІТКОВИЙ.

Crambe grandiflora DC. (*C. pinnatifida* auct. non W.T.Aiton, p.p.)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) —
Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний степовий ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Крим (Сх., Керченський п-ів), Кавказ (Перед-
кавказзя). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні. Рослини трапляються
поодиноці або невеликими групами.

Причини зміни чисельності
Низька конкурентна спроможність виду, не-
достатнє природне відновлення, стенотоп-
ність. Руйнування екоотопів унаслідок розо-
рювання степів та степових схилів, збирання
рослин для букетів та харчових цілей.

Умови місцезростання
Степи (угруповання кл. *Festuco-Brometea*),
сухі кам'янисті схили, відшарування вапня-
ків (порядок *Alysso-Sedetalia*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Напіврозеткава трав'яна
рослина 0,6–1 м заввишки. Стебло прямо-

стояче, галузисте, голе, сизе. Листки великі,
товсті, шкірясті, голі й лише по краю й низу
по жилках жорстко-війчасті; розеткові — в
обрисі яйцеподібні, пірчаторозсічені або
двічі пірчаторозсічені з довгастими круп-
но виїмчато-зубчастими й гострими лопа-
тями; стеблові (верхні) — довгасті, надрі-
занозубчасті до майже лінійних цілокраїх.
Квітки зібрані у складне розлоге суцвіття
(плейоботрій), що складається з видовже-
них простих китиць; пелюстки білі, 5,5–7 мм
завдовжки. Плід двочленний нерозкривний
стручечок; верхній членик у незрілому
стані на верхівці загострений, зрілий —
круглий, 4-гранний, 8 (9)–11 мм завдовжки.
Цвіте у квітні–травні (червні). Плодоносить у
червні–вересні. Розмножується насінням.

**Режим збереження популяцій та заходи
з охорони**

Зростає в Казантипському ПЗ. Рекомен-
дується детально вивчити поширення виду
у Сх. Криму та на Керченському п-ві, все-
бічно дослідити стан популяцій, розробити
систему індивідуальних заходів щодо його
охорони, культивувати у ботанічних садах,
реінтродукувати у природні екотопи. Забо-
ронено збирання рослин, розорювання й
терасування степів, їх заліснення.

**Розмноження та розведення у спеціально
створених умовах**

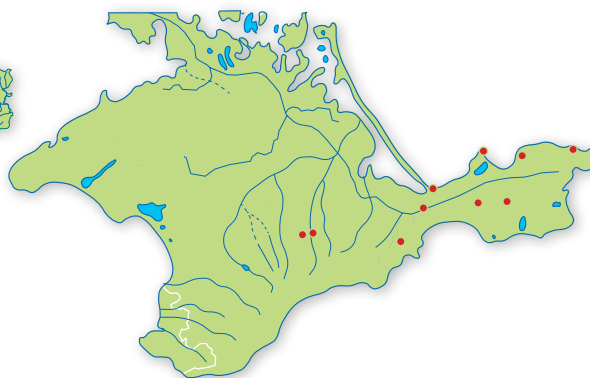
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Вітамінне, декоративне, кормове, їстівне,
протиерозійне.

Основні джерела інформації

Дубовик, 1995; Екофлора України, 2007; Опреде-
литель высших растений Крыма, 1972; Определе-
тель высших растений Украины, 1987; Флора ев-
ропейской части СССР, 1979; Халилов, 1991, 1993;
Atlas Florae Europaeae, 1996; Flora Europaea, 1993.

Автор: А.П. Ільїнська
Малюнок: Т.В. Степаненко

КАТРАН КОКТЕБЕЛЬСЬКИЙ

Crambe koktebelica (Junge) N. Busch (*C. juncea* M. Bieb. var. *koktebelica* Junge, *C. orientalis* L. var. *koktebelica* (Junge) O.E. Schulz), *C. mitridatis* auct. non Juz.)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) —
Brassicaceae (Cruciferae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Локальний ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Ендемік сх. Криму. Кара-Дазький гірський масив, узбережжя Коктебельської бухти. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відомі дві локальні популяції. Рослини ростуть поодинокі або невеликими групами. На Кара-Дазі чисельність виду досить стабільна, на Коктебельському узбережжі зменшується.

Причини зміни чисельності
Рекреаційне навантаження, руйнування екоотопів, випасання худоби. Слабка конкурентна здатність виду, вузька екологічна амплітуда, недостатнє відновлення.

Умови місцезростання
Сухі еродовані глинисті схили із змитими ґрунтами по морських обривах, вапняково-щербенисті схили та сланцеві осипища. Геліофіт, субсерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Напіврозетковий, малорічний монокарпік, до 1,5–2,5 м заввишки. Стебло прямостояче, майже від основи галузисте, опушене густими, вниз спрямованими простими волосками. Листки розеткові дуже великі, до 30 см завдовжки, опушені довгими, відігнутими назад простими волосками, черешкові, від ліроподібних, ліроподібно-пірчастих до майже цілісних (зрідка), по краю нерівномірно різновеликозубчасті, з широкотрикутними зубчиками. Квітки білі, дрібні, зібрані в складну розлогу китицю (плейоботрій). Плід — гладенький нерозкривний двочленний стручечок з майже кулястим верхнім члеником, діаметром 4–4,5 мм. Цвіте у квітні–травні.

Плодоносить у червні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

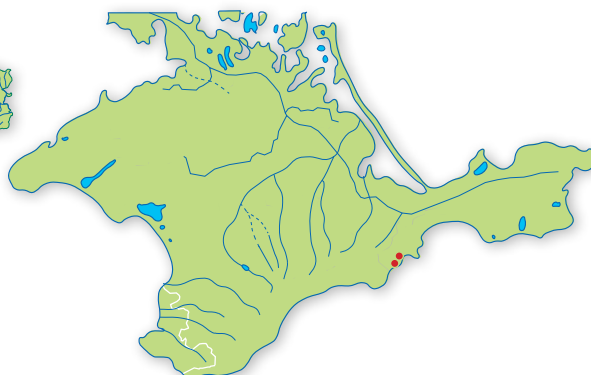
Занесений до Додатку Бернської конвенції. Охороняється на території Карадазького ПЗ. Необхідний моніторинг стану популяцій, проведення заходів з реінтродукції виду. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Вітамінне, декоративне, жиролойне, їстівне, лікарське.

Основні джерела інформації

Голубев, 1996; Дідух, Шеляг-Сосонко, 1982; Екофлора України, 2007; Косых, 1986; Липський, 1894; ЧКУ, 1996; Юзепчук, 1951; Atlas Florae Europaeae, 1996; Ball, 1993.

Автори: А.П. Ільїнська, Я.П. Дідух
Фото: В.Ю. Летухова, М.Б. Горпенюк (вставка)